949.72.04
Кр
Ш 69

ъ

ST. N. CHICHCOF

ЛОМОРСКА ТРАКИЯ

ВЪ ОСВОБОДИТЕЛНАТА ВОЙНА ПРѢЗЪ 1877-78 Г.

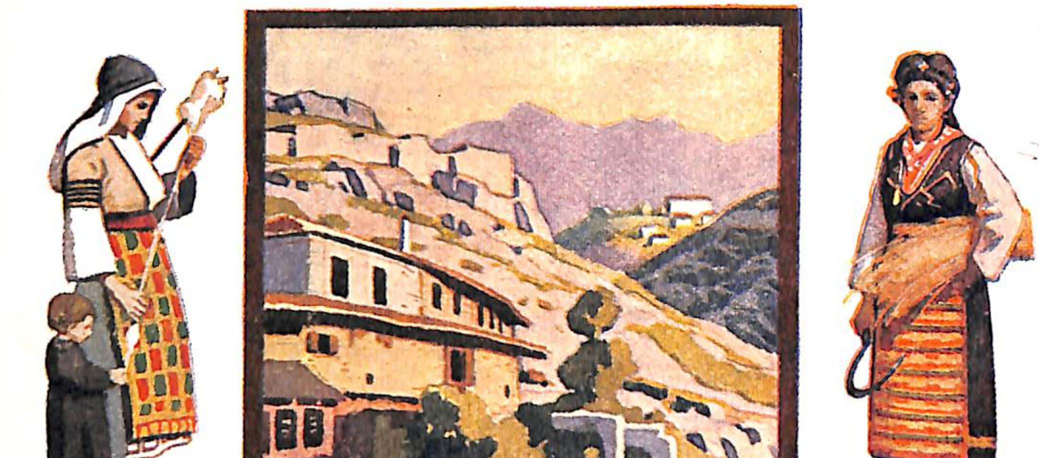

LA THRACE

ORIENTALE ET OCCIDENTALE

PENDANT LA GUERRE LIBÉRATRICE 1877 ET 1878

СТ. Н. ШИШКОВЪ

БѢЛОМОРСКА ТРАКИЯ
въ
ОСВОБОДИТЕЛНАТА ВОЙНА
ПРЕЗЪ 1877—1878 ГОД.

СЪ 30 ОБРАЗА И КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ФРЕНСКИ,
АНГЛИЙСКИ, НѢМСКИ И ИТАЛИЯНСКИ ЕЗИЦИ.

ST. N. CHICHCOF

LA THRACE ORIENTALE
ET OCCIDENTALE PENDANT LA GUERRE DE LIBÉRATION EN 1877—1878 ANNÉE

AVEC 30 ILLUSTRATIONS ET UN RÉSUMÉ DU TEXTE EN
LANGUE FRANÇAISE, ANGLAISE, ALLEMANDE ET ITALIENNE

PLOVDIV, 1929.

НА

ВСИЧКИ ЗНАЙНИ И НЕЗНАЙНИ СИНОВЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО ПЛЕМЕ,

ДА́ЛИ СВОЯ ЖИВОТЪ ПО МНОГОБРОЙНИТѢ БОЙНИ ПОЛЕТА, ПЛАНИНИ И УСОИ, ПО ЗАТВОРИ И БЕСИЛКИ, ЗА ЗАПАЗВАНЕ РОДНА ЗЕМЯ И НАРОДЪ, РОДНО ИМЕ И ЕЗИКЪ ПРЕЗЪ 15-ВѢКОВЕНЪ ИСТОРИЧЕСКИ ЖИВОТЪ, АВТОРЪТЪ

ПОСВЕЩАВА

ТОЯ СКРОМЕНЪ ЮБИЛЕЕНЪ ТРУДЪ

И СЪ БЛАГОГОВЕНИЕ И ПОЧИТЬ СЕ ПОКЛАНЯ ПРЕДЪ ТѢХНИТѢ ЮНАШКИ ДѢЛА И СВѢТЛА ПАМЕТЬ.

Уводни думи.

Празднуваме тая година две велики исторически времена отъ изминалия 15-вѣковенъ пжть на българското племе.

Това сж:

1-о. **1000-годишнината отъ Симеоновия златенъ вѣкъ** и

2-о. **50-годишнината отъ Освободителната презъ 1877—1878 год. война и образуването на III-то Българско царство.**

Съ тѣзи празденства съвпада и 10-годишнината отъ царуването на **Негово Величество Царь Борисъ III.**

За голѣма скръбь, обаче, цѣлокупниятъ български народъ въ днешнитѣ празденства не може да участвува. Въ поробенитѣ български земи: Източна и Западна Тракия, Македония, Добруджа, Царибродско и Моравско името българинъ не е допуснато да се каже и българска речь да се изговори. А пъкъ и тѣзи български земи иматъ своя голѣмъ, тъй голѣмъ дѣлъ въ борбитѣ и страданията на цѣлокупното българско племе, въ неговитѣ радости и скърби, въ кървитѣ и сълзитѣ и въ надеждитѣ и вѣрата му въ човѣшка и свѣтовна съвесть и правда.

И тѣзи чаровни български, днесъ въ черно робство, земи сж дáли, даватъ днесъ и ще даватъ, Богъ знае докога, скжпи и мили жертви за сжществуването на българския народъ, за българското име и за запазването на българското народностно цѣло.

Тоя скроменъ трудъ има за цель въ тѣзи именно тържествени дни да си спомнимъ за една отъ поробенитѣ днесъ български покрайнини — Източна и Западна Тракия — която тоже е много преживѣла, много изстрадала и която има своитѣ голѣми заслуги въ народното ни възраждане и борби и въ освобождението на днешна свободна България.

Ст. Н. Шишковъ.

Пловдивъ
10—15 май 1929 год.

I. Днешнитѣ предѣли и положение на Източна и Западна Тракия.

Географската наука за Балканския полуостровъ поставя р. Места за предѣлъ между дветѣ най-голѣми срѣдоточни български области — Тракия и Македония.

Източно отъ устието на р. Места покрай брѣга на Егейското море, наричано отъ насъ, българитѣ, Бѣло море, та до устието на р. Марица, се простира не много широката ивица — низина, именувана Бѣломорска равнина, и която съ южнитѣ склонове на Родопитѣ, дето е прекарана по Парижкитѣ договори днешната гръцко-българска граница, въ най-ново време стана известна съ името Западна Тракия.

На изтокъ пъкъ отъ р. Марица, крайбрѣжието на Сароския заливъ съ цѣлия Галиполски полуостровъ, по-нататъкъ брѣгътъ на Мраморното море до Босфора, на североизтокъ Черноморският брѣгъ, а на северъ турско-българската граница — цѣлиятъ тоя отрѣзъ отъ Тракийската область пъкъ се именува Източна Тракия.

До Балканската война презъ 1912 год. гор481казанитѣ две тракийски покрайнини влизаха въ общото административно цѣло — Одрински вилеятъ, като само часть отъ предната Източна Тракия бѣше въ състава на Цариградския вилеятъ. Обаче, отъ тогава насетне презъ войнитѣ и договоритѣ по тѣхъ, въ едно десетилѣтие само, станаха нѣколко промѣни въ разпокжсването, прехвърлянето, ту къмъ една, ту къмъ друга страна на откжснанитѣ части, и прокарването на нови политически граници изъ и по тия покрайнини.

1. Презъ и следъ Балканската война отъ 5/18 октомврий 1912 год., та до началото на юлий 1913 год. българската войска, която самà сломи главнитѣ турски военни сили, владѣеше цѣлия Одрински вилеятъ съ часть и отъ Цариградския до Чаталджанскитѣ височини.

2. Склюрениятъ миренъ договоръ въ Лондонъ на 30/13 юний, 1913 год., между Турция и четиретѣ съюзени балкански държави — България, Сърбия, Черна-гора и Гърция — и съ посрѣдничеството и одобрението на Велико-Британия, опредѣли новата източна граница на България по правата линия между малкитѣ градчета Мидия на Черно море и Еносъ при устието на р. Марица на Бѣло море. По тоя договоръ току речи $^1/_3$ отъ Одринския вилеятъ, извоюванъ само отъ българската войска, се оставяше пакъ на Турция. Това бѣха цѣлитѣ Галиполски и Родостенски санджаци и малки части отъ Лозенградския и Дедеагачкия.

3. Единъ месецъ следъ подписването на Лондонския миръ, Турция, възползувана отъ враждебностьта между балканскитѣ съюзници и вѣроломната намѣса на Ромъния противъ България, както и отъ тайнитѣ насърдчения на нѣкои отъ голѣмитѣ европейски дър-

жави, нахлу въ Одринско и съ мълчаливото съгласие на Великитѣ Сили си зае всички покрайнини отъ Одринския вилеятъ, които по Букурещкия договоръ бѣха оставени отъ бившитѣ съюзници на България по опредѣлената въ Лондонъ граница Мидия—Еносъ*).

4. Следъ Букурещкия миръ презъ юлий, 1913 год., между новосъюзенитѣ Ромъния, Гърция, Сърбия и Черна-гора отъ една страна, и България отъ друга, последната, обкрѫжена отъ всички страни съ неприятели и изоставена отвсѣкѫде, биде принудена самà да се споразумява съ Турция. Последната, улеснена отъ промѣната на обстоятелствата, си запази почти всички покрайнини отъ Одринския вилеятъ, включително и града Одринъ, като на България остана на изтокъ не цѣлата Малко-Търновска каза отъ Лозенградския санджакъ, а на югъ тъй наричаната Западна Тракия между рѣкитѣ Места и Марица съ Бѣломорската равнина до брѣга на морето. Въ тая ивица земя влизаха по турското административно дѣление: а) цѣлиятъ Гюмюлджински санджакъ безъ западната часть отъ Ксантийската каза, дето въ дѣсно отъ р. Места сѫ дветѣ бележити български села Еникьой и Габрово, които оставаха въ Гърция; б) Дедеагачкиятъ санджакъ безъ Еноската каза, находяща се на лѣвия брѣгъ отъ Марица; в) Дьовленската каза въ Западнитѣ Родопи, която дотогава бѣше въ Драмския санджакъ, и г) цѣлата Кърджалийска и части отъ Ортакьойската и Свиленградската (Мустафапашанската) кази отъ Одринския санджакъ.

5.—Презъ 1915 г. по взаимно споразумение между Турция и България стана една малка поправка на границата по течението на р. Марица, като на България се остави цѣлиятъ дѣсенъ брѣгъ — части отъ Димотишката и Одринската кази съ предградието на Одринъ — Караачъ, всичко около 2 хиляди квадратни километра пространство, включваще изцѣло желѣзницата Одринъ—Дедеагачъ.

6.—Следъ европейската война въ примирието на 29 септемврий 1918 г. въ Солунъ, сключено между България и представителя на Съглашението, командующиятъ на Македонската бойна линия френски генералъ г. Франше д' Еспре, и представителя на С. Американскитѣ Щати г. Мърфи, Западна Тракия единъ видъ се усигуряваше на България при последующитѣ окончателни договори между дветѣ воюващи страни въ Европа.

7.—Обаче, по Ньойския договоръ въ Парижъ на 27 ноемврий 1919 г., наложенъ на България, отъ последната се отне изцѣло крайбрѣжната ивица на Бѣломорския брѣгъ отъ Места до Марица, състояща отъ казитѣ Ксантийска, Гюмюлджинска, Дедеагачка, Софлийска, Димотишка и Одринска и на северъ части отъ Ахѫ-челебийска, Дарѫдерска и Ортакьойска въ Родопитѣ. Тая страна се

1. — Изгледъ на гр. Чаталджа, дето бѣха стигнали българскитѣ войски въ Балканската война въ 1912 г. (Снимка 1913 г.).

Vue de la ville de Tchataldja, où étaient arrivées les armées bulgares, pendant la guerre Balkanique, en 1912 (photo prise en 1913).

оставяше на разположение на Съглашенскитѣ Велики Сили съ предположение впоследствие ужъ да се образува отъ нея една автономна область, въ каквото направление я и управлявà съ умение, примирителность и справедливость повече отъ половинъ година френскиятъ генералъ Шарпи.

8.—Шесть месеца следъ Парижкитѣ договори въ Санъ-Ремо сѫщата Западна Тракия, която, както се видѣ по-горе, по Букурещкия миръ, следъ него по Цариградския и най-после и по примирието въ Солунъ, се оставяше на България и признаваше не само народностно, исторически и природно-географски за страна българска, но и по жизнени стопанско-економически и търговски нужди и интереси на България, Съглашенскитѣ сили я дадоха на Гърция. По-после на последната по Севърския договоръ се отстѫпиха още и всички други покрайнини отъ Източна Тракия — Одринскиятъ вилеятъ — до брѣговетѣ на Черно море, Чаталджанскитѣ височини, брѣгътъ на Мраморното море, Галиполскиятъ полуостровъ съ Дарданелитѣ, на пѫть да ѝ се даде и околностьта на Цариградъ включително и съ самия него градъ.

9.—По-сетне пъкъ презъ 1922 г., следъ поражението, нанесено на Гърция при Одринъ и въ Мала Азия, Турция наново си отне цѣла Източна Тракия съ Одринъ заедно, а на Гърция остана предградието Караачъ и цѣла Западна Тракия.

Така, единствената придобивка на безмилостно окастрената отъ всички страни, стѣснена и онеправдана България следъ тежки материални жертви и загуба въ убити и ранени на близо 500 хиляди млади работоспособни свои синове, отне ѝ се и малката ивица южна крайбѣломорска покрайнина, чрезъ която единствено можеше да диша и се сношава и тя съ свѣта по свободенъ и прѣкъ морски пжть.

---

*) По Букурещкия миръ бившитѣ съюзници Сърбия и Гърция си подѣлиха цѣла Македония, съ изключение на северозападната ѝ малка часть по горното течение на р. Места и срѣдното на р. Струма — Горна-Джумая, Мелникъ, Петричъ и Неврокопъ. Ромъния пъкъ заграби Добруджа отъ Тутраканъ до Балчикъ. Въ Ньойския договоръ въ 1919 г. Съглашението, освенъ горнитѣ български земи, даде на Сърбия и западната покрайнина отъ старитѣ предѣли на България — Царибродско, Босилеградско и Струмица съ околностьта ѝ, а на Гърция — цѣлото било-пасбища въ Западнитѣ Родопи между Места и Арда.

Днесъ находещата се подъ турска власть Източна Тракия административно е раздѣлена на три окржга, именувани сега вилеяти, вмѣсто старитѣ санджаци, а именно: Едирненски (Одрински), Кърклисийски (Лозенградски) и Текирдагски. Цариградскиятъ вилеятъ е отдѣленъ и има земя и на Малоазийския брѣгъ.

Западна пъкъ Тракия, която е подъ гръцка власть, е подѣлена на два окржга: Маришки и Родопски.

II. Кратъкъ историко-етнографски прегледъ на днешна Източна и Западна Тракия презъ срѣдневѣковието.

Още презъ първитѣ времена следъ раздѣлата на Римската империя, когато отъ източната й половина започнала да се образува срѣдневѣковата Византия съ духовно-културно, гражданствено и езиково надмощие на гърцизма, тракийско-римскиятъ народностенъ ликъ и на цѣлата Тракийска область до брѣговетѣ на окржжающитѣ я морета бързо и изцѣло се замѣства съ славяно-български. Вече презъ VI в. славянскиятъ порой обгърналъ цѣлия полуостровъ между четиретѣ морета: Черно, Мраморно, Бѣло и Адриатическо, заседналъ въ областитѣ Албания, Епиръ и Тесалия на западъ и Пелопонесъ на югъ, па проникналъ и въ островитѣ на Бѣломорския архипелагъ съ Критъ включително. Славянитѣ презъ VII в. вече били економическитѣ и по народностна численость и сила господари на полуострова, „*които безнаказано кръстосвали по цѣлия полуостровъ, безъ да признаватъ властьта на византийскитѣ господари*“¹).

Въ това свидетелствуватъ и самитѣ отъ оная епоха византийски лѣтописци. Така, съвременникътъ на Юстиниянъ Велики, Прокопий²), казва, че въ 549 год. сл. Хр. цѣлитѣ Тракийски планини, Родопитѣ, изцѣло сж били населени съ славяни, въ ядрото на които сж били погълнати остатъцитѣ отъ старитѣ коренни туземци, войнственитѣ и известни въ древностьта тракийски беси и др. И по-нататъкъ сжщиятъ продължава, че въ 551 г. единъ славянски воененъ отредъ въ Западна Тракия нападналъ и унищожилъ града Топиръ (Topirus), който се намиралъ на брѣга на Бѣло море близо до устието на р. Места на дѣсния брѣгъ.

Другъ византийски историкъ отъ сжщата епоха, сириецътъ Иоанъ Ефески, казва, че „На третата година отъ царуването на Тиверия Победоносни (581 год.) проклетиятъ славянски народъ потегли и нахлу по цѣла Елада, въ околноститѣ на Солунъ и по цѣла Тракия“³).

Трети отъ по-сетнешно време, пакъ византийски, историкъ, Акрополитъ, твърди, че населението въ Западна Тракия въ XIII вѣкъ е

---

[1] Вижъ книгата **„Пловдивъ въ своето минало и настояще“** и пр. 1926/1927 г. стр. 58.

[2] **Procopius** — De Bello Gothico, VIII, стр. 442.

[3] **Професоръ В. Н. Златарски.** — История на Българския народъ презъ срѣднитѣ вѣкове. София, 1919. г. томъ I, ч. I, стр. 12.

2. — Парадъ на 21 п. Срѣдногорски полкъ отъ II-а Тракийска дивизия на 2/15 май, 1913 г. въ полето Урша при Сароския заливъ и срещу Булаиръ.

Parade du 21-e régiment d'infanterie de la Sredna Gora (II-e Division de Thrace) ayant lieu le 2/15 Mai 1913 dans la campagne d'Ourcha, près du golfe de Saros et en face de Boulaïr.

било българско и че то съзнателно и по свой починъ е воювало, за да се присъедини къмъ еднородцитѣ си на северъ, Българското царство⁴).

Отъ единъ византийски документъ отъ XI в.—уставътъ на основания отъ Исакъ Комненъ въ 1054 г. монастиръ Вира до днешния градецъ Фере въ източнитѣ подножия на Родопитѣ, сега въ предѣлитѣ на България, се вижда, че всички околни селища, дадени за владение на монастира, сж до едно съ чисто български имена⁵).

Другъ чужденецъ-европеецъ, Guillaum de Tyr, пише: „Вече въ XII в., въ епохата на византийското господство, българскиятъ народъ е заемалъ всичкото пространство отъ Дунава до Адриатическото море и до Цариградъ“⁶).

Славянскитѣ племена милинци и езерци въ Пелопонесъ чакъ къмъ 940 год. биватъ принудени да плащатъ данъкъ на византийския императоръ. Въ XII в. тѣ вземали участие въ борбата срещу настаненитѣ въ пелопонескитѣ земи франкски барони. По византийски автори, тесалийскитѣ славяни въ X в. се казвали българи, а презъ XI в. тѣзи тесалийски българо-славянски населения правили възстание противъ тогавашната византийска власть. Изобщо, за българското население въ днешна северна Гърция и областитѣ Епиръ и Тесалия има изобилни известия у тогавашнитѣ византийски лѣтописци⁷). Окончателното погърчване на тѣзи българо-сла-

---

[4] **G. Acropolita** — Annales ed. Benn. 1826, tit, 54, 114.

[5] Извѣстія Русскаго Археологическаго Института въ Константинополѣ, т. XIII, стр. 52.

[6] **Emil de Laveleye** — La Peninsule des Balkans, t. II, 1886, стр. 205.

[7] **Проф. П. Мутафчиевъ.** Де, кога и какъ се е губилъ българскиятъ народъ до днесъ. Сп. „Отецъ Паисий“ год. I, бр. 12 и 13, 1928 год., София.

вянски поселения е извършено едва следъ дохождането на турцитѣ отъ XV в. на-после.

Плътно населена съ българи-славяни е била и страната около Солунъ, Солунското поле, Халкидическия полуостровъ и цѣлото крайбрѣжие на Бѣлото море. Известни сѫ въ историята високо издигнатитѣ културно и рано приели християнството българо-славянски племена тукъ: рухнини, драговичи, струмци и по̀ на изтокъ въ Родопитѣ—смоляни. Тѣзи племена, заедно и съ другитѣ имъ едноплеменници въ Македония и Тесалия, не единъ пѫть сѫ нападали Солунъ, водили сѫ борби съ византийскитѣ императори и сѫ създавали не малки грижи на империята[8]). Славяно-българскитѣ поселения край Бѣломорскитѣ брѣгове сѫ се отличавали и като смѣли войници-моряци. Та до заемането Западна Тракия въ 1920 г. отъ гърцитѣ, рибаритѣ около Порто-Лагосъ и Буругьолъ на Бѣломорския брѣгъ бѣха българи изъ дълбоката вѫтрешность на Родопитѣ, изъ селата Устово, Дерекьой, Райково, Чепеларе, Дунево и др., на едно разстояние отъ 150 километра до морето. Това тѣхно занятие е по неследство предавано и упражнявано отъ дѣди и прадѣди отъ незапомнени времена. Помацитѣ пъкъ въ с. Кучкаръ на самия брѣгъ при Левтерския заливъ, както и въ другитѣ помашки села въ Кавалско, сѫ запазили и днесъ въ езика си старобългарската дума корабка, (еднодръвка, лодка), дума изгубила се, неизвестна вече въ другитѣ български говори изъ вѫтрешността на полуострова. Погърчването на Халкидическитѣ българи окончателно се извършва чакъ въ XVIII в., ала българското население въ Лѫгадинско, Круша планина и цѣлото Сѣрско и Драмско полета при тежки борби съ гърцизма се запазва до последнитѣ войни и до говори по тѣхъ[9]).

Тѣзи крайбрѣжия на Бѣло море и Солунъ даватъ презъ IX в. двамата братя св. Кирилъ и Методия, които изнамиратъ старобългарската писменость, която впоследствие става общеславянска. Тѣ и тѣхнитѣ ученици създаватъ старобългарската цвѣтуща въ Симеоновия златенъ вѣкъ книжнина, чрезъ която се разпространява и заякчава и християнската вѣра у славяно-българитѣ и у панонскитѣ славяни, а отъ тамъ и у другитѣ славянски народи. Светото и всенародно-всеславянско дѣло на Св. Братя се посрѣща съ радость и се благославя отъ двата тогава всемирни черковно-християнски престола — Римъ и Цариградъ.

Така праотечеството на българската духовна култура и първа книжнина е Бѣломорското крайбрѣжие. При буйнитѣ вълни на бѣломорскитѣ води е блѣснала оная свѣтлина, която бързо се разнесла, освѣтлила славянскитѣ земи далечъ на западъ и северъ и запазила за вѣчни времена въ историята на човѣчеството българското народностно и духовно-културно сѫществуване, а отъ тамъ и това на цѣлото славянство.

---

[8]) Ibid. стр. 210—211.

[9]) **Йорданъ п. Георгиевъ и Ст. Н. Шишковъ** — Българитѣ въ Сѣрското поле кн. I и Българитѣ въ Кавалско и пр. II кн. 1918 г., издадени и на английски, френски и нѣмски съ факсимилета, Пловдивъ.

St. N. Chichkof — L'Hellenisme dans la peninsule Balkanique, Пловдивъ, 1919 г.

3. — Изгледъ на часть отъ гр. Фере съ остатъци отъ старата крепость (Снимка отъ 1906 год.).

Vue d'une partie de la ville de Ferré avec quelques restes de l'ancienne forteresse (photo prise en 1906).

„Въ това отношение многострадална България е люлка на славянската култура, и общеславянската заслуга на българитѣ е твърде велика. Тя никога не ще се забрави отъ историята“. (Державинъ, Пѣтуховъ и мн. др. славяноведи).

Богатството на Кирило-Методиевския старобългарски езикъ и стройностьта на речьта му удивлява всички учени. Южно-българскиятъ говоръ отъ Вардаръ до Марица, а главно въ селата Сухо, Зарево, Високо и Нѣгованъ въ гънкитѣ на Круша планина, е и днесъ почти напълно запазилъ всички звукословни, морфологични и въобще езикови особности на старобългарския езикъ, представенъ въ книжовнитѣ паметници отъ оная епоха.

И така IX и X вѣкове сл. Хр., въ царуването на славяно-българскитѣ царе Бориса, Симеона и Самуила, сѫ най-свѣтлата епоха въ историята на българския народъ. Въ Симеоновия златенъ вѣкъ найсилно се проявява славяно-българската политическа мощь и духовна творба въ общославянската и отъ тамъ въ общочовѣшката култура.

Българскиятъ народъ тогава достига своето величие и почти пълно народностно обединение въ едно цѣло, което обгръща своитѣ исторически и етнографски предѣли — Карпатитѣ на северъ, Черно море на изтокъ, Бѣло море на югъ и Адриатическо съ Браничево-Бѣлградъ на западъ.

Та и съвременнитѣ най-знатни гръцки историци не скриватъ, че истинскиятъ пъленъ народностенъ ликъ на Балканския полуостровъ чакъ на северъ до Карпатитѣ, съ малки изключения и въ най-южната му часть, а на изтокъ и до столицата на Византия — Цариградъ—е билъ славянобългарски. Така, известниятъ грѣцки историкъ и ученъ г. К. Папаригопулу въ своята отъ шесть тома „История на елинския народъ“ за византийскитѣ земи-владения презъ срѣдневѣковието относно тогавашния имъ народностенъ ликъ и грижитѣ на свѣтската и духовна византийски власти да ги обезличи, т. е. да ги претопи и съвършено елинизира, пише дословно следното: „Правителството е искало да погърчи чрезъ езика и възпитанието и българитѣ, и славянитѣ, които сж били напреднали до последнитѣ покрайнини на Пелопонесъ“.

Това се отнася до времето презъ XI и XII в., когато следъ падането на I-то Българско царство цѣлиятъ Балкански полуостровъ се е намиралъ подъ властьта на Византия, която е имала всички срѣдства и достатъчно време — цѣли два вѣка — и презъ които е употрѣбила всички усилия, за да гърцизира съвършено попадналитѣ въ предѣлитѣ ѝ чужди не грѣцки народи.

По-нататъкъ сжщиятъ историкъ казва: „Ако по-късно българитѣ сж се пакъ откжснали, то славянитѣ въ Епиръ и Тесалия и въ другитѣ по-горни страни съвършено сж били погърчени. . . .“[10]

Но казаното по-горе се потвърдява още и отъ други исторически факти, а именно:

1. Когато Тракийската область изцѣло, или отдѣлни покрайнини отъ нея сж попадали за повече или по-малко време подъ властьта на Византия, последната е постигала това винаги само съ вѣроломство и съ помощьта на външни съюзници, и борбата е била и дълга, и кръвопролита съ мѣстното населенне, силно привързано къмъ земята си и безспирно стремяще се да се обедини съ еднородцитѣ си на северъ — славяно-българитѣ.

2. Въ други пъкъ случаи това чуждо на византийския гърцизъмъ и мразеще византийското господство тракийско славяно-българско население пакъ съ упорита борба въ известни времена е образувало въ единъ или другъ край на Тракия независими български княжества, явно насочени противъ Византия и често пжти съ предѣли до брѣговетѣ на Бѣло море. Такива сж били князетѣ-деспоти Иванко и Славъ презъ XIII в. и деспотъ Момчилъ презъ XIV в. Последниятъ е билъ победенъ отъ гърцитѣ само съ помощьта на турцитѣ, съюзници на Кантакузина и извикани отъ него за тая цель изъ Мала Азия. Градътъ Ксанти и днесъ отъ околното помашко и българско население се помни и именува Цàрево, като едновремешно *царско* седалище на Момчила, а развалинитѣ до града въ началото на прохода за вжтрешностьта на Родопитѣ се казватъ Момчилова крепость.

---

[10] *К. Παπαϱϱηγοπούλου.— Ἱστοϱία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀπὸ τῶν ἀϱχαιοτάτων χϱόνων μέχϱι τῶν καθ' ἡμᾶς, ἐκδόδετε ὑπὸ Ἀνέστη Κωνσταντινίδου. Τόμος τϱίτος. Ἔκδοσις δευτέϱα ἐπιθεωϱηθεῖσα. Ἐν Ἀθήναις.* 1886. стр. 23.

4. — Остатъци отъ стената на крепостьта въ гр. Гюмюлджина (Снимка 1915 г.)

Restes de l'ancienne muraille de la forteresse défendant la ville de Gumuldjina (d'après une photo prise en 1915).

3. Попаднала веднажъ коя и да било часть отъ Тракия подъ властьта на Византия, последната винаги и въ време на най-голѣмата си политическа и военна мощь се е чувствувала народностно слаба, за да държи въ покорность мѣстното славяно-българско население. Своята политическа власть тя е крепила само съ силни военни гарнизони въ крепоститѣ, въ срѣдоточнитѣ селища и въ планинскитѣ проходи-пжтища изъ Тракийската область. Но и въ това тя пакъ не е била сигурна, та е прибѣгвала до други мѣрки. Голѣмъ брой отъ тракийското славяно-българско население е изселвано и пръскано изъ другитѣ далечни страни на империята, предимно въ Мала Азия, дето систематично и постепенно е било претопявано въ гърцизма. Колко многочислено е било това насилствено прехвърляно въ Мала Азия славяно-българско население се вижда отъ това, и то пакъ по свидетелството на тогавашни византийски лѣтописци, че още въ VII в. Византийската империя е набирала отъ това население 30-хилядна армия, а областьта, въ която било заселено то, се наричала Славиния.

4. Освенъ по тоя начинъ разрѣдявано славяно-българското население въ Тракийската область, Византия е довеждала изъ малоазиятскитѣ си владения и други надеждни ней инородци: сирийци, арменци и сургучи-турци, които заселвала изъ разни важни военно-стратегически мѣста, а особено въ околноститѣ и въ самитѣ главни и силни тракийски крепости — Одринъ, Димотика, Пловдивъ и др.

И така, отъ върховетѣ на Карпатитѣ на северъ, та до брѣговетѣ на Бѣло море и Пелопонесъ на югъ, отъ устието на Дунавъ и Черно море на изтокъ, та до брѣговетѣ на Албания — Адриатическото море на западъ—презъ цѣлото срѣдневѣковие, начиная отъ V и VI в. сл. Хр. напосле, по езикъ, по битъ, по единенъ духовенъ мирогледъ и по своя самобитна култура е живѣлъ единъ народъ, който и самъ себе си е чувствувалъ и се казвалъ българи, български народъ, па и всички лѣтописци-историци, пжтешественици, учени и политици чужденци презъ всички времена и епохи го именували съ това име.

Тоя народъ заедно съ своитѣ царе, боляри и народни водачи, въпрѣки всевъзможни изпрѣчвали се въ историческия му животъ препятствия и преживелици, въпрѣки и безспирнитѣ му борби, кръвопролития и жертви, каквито е понасялъ той не се е отчайвалъ и не се е отказвалъ отъ своето естествено човѣшко и народностно-историческо право и стремежъ — да се обедини въ едно единно и политически цѣло, въ една държава. И българскитѣ презъ срѣдневѣковието велики царе: Аспарухъ, Крумъ, Борисъ, Симеонъ, Самуилъ, Асеновцитѣ и др. не за завладяване на чужди земи, не за подчиняване и претопяване на чужди народи, не и за грабежи, суетна слава и химери сж водили непрестанни борби, а сж правили това единствено за обединяването, събирането въ едно господарствено цѣло населенитѣ съ българи земи. Само въ това обединение тѣ сж чувствували, виждали и вѣрвали, че е единствената сигурность, щото българскиятъ народъ да сжществува и се развива като народъ и да има миренъ, спокоенъ животъ, та съ своята творба да вниса и той културни ценности въ общочовѣшката съкровищница.

III. Източна и Западна Тракия презъ времето на турското господство до Освободителната война въ 1877 и 1878 год.

Още отъ началото на XIV в. турцитѣ, които вече здраво се устроили военно и политически въ Мала-Азия, започнали своитѣ налитания и въ европейскитѣ крайбрѣжия на Византия, която тогава се намирала въ голѣми вжтрешни междуособици и династически борби. Отначало турцитѣ идвали на малки чети, които грабѣли, опустошавали и отвличали населението, изоставено безъ всѣка защита, а безсилието на Византия често я заставяло да търси турското приятелство и военна помощь, която впоследствие струвала толкова скжпо и гибелно на всички християнски народи на европеския изтокъ.

Най-напредъ и пръвъ презъ 1346 год. Иоанъ VI Кантакузинъ, великъ доместикъ въ Византия, знатенъ историкъ и ученъ човѣкъ, но краенъ честолюбецъ, влѣзълъ въ съюзъ съ турцитѣ, та съ тѣхната помощь да отнеме престола отъ законния византийски императоръ Иоанъ V Палеологъ. Следъ две години и сръбскиятъ краль Стефанъ Душанъ пратилъ нарочно свои хора въ Бруса, за да моли султанъ Орхана да му помогне пъкъ противъ Византия. За да заякчи своето съюзничество съ турцитѣ и усигури тѣхната помощь, Кантакузинъ, споредъ византийския историкъ Никифоръ Григора, още и самъ заселилъ по Дарданелското крайбрѣжие турци, доведени изъ Мала-Азия.

Въ качеството си съюзници на Кантакузина, презъ 1352 год. турцитѣ минали Дарданелскитѣ тѣснини и се настанили вече и като завоеватели-владѣтели на европейския брѣгъ. На другата го-

5. — Изгледъ отъ полето на западната часть отъ гр. Ксанти (Снимка 1915 г.)

Vue de la plaine s'étendant à l'ouest de la ville de Xanti (d' après une phote de 1915).

дина, 1353, станало голѣмо земетресение въ южнитѣ тракийски земи и много отъ крепоститѣ по тѣхъ били разрушени. Населението, силно изплашено отъ земетръса и отъ свирепоститѣ и опустошенията на турцитѣ, въ безумно бѣгство се пръскало изъ вжтрешностьта и въ планинитѣ; друго отъ крайбрѣжнитѣ селища на Мраморно и Бѣло морета търсѣло спасение изъ островитѣ, а това, което било по-близо до византийската столица, отишло тамъ, дето, споредъ тогавашнитѣ лѣтописци, гинѣло отъ мизерия, гладъ и болести. Обаче, не малко било и избито, а друго пъкъ завлѣчено въ Мала-Азия.

Но турското и военно, и политическо могжщество се усилвало още и отъ друго едно печално обстоятелство, преди всичко плодъ на тогавашното и инакъ вжтрешно разложение на Византия, междуособици и несигурность, неджзи, отъ каквито не били досущъ чисти и другитѣ балкански християнски държави: България, Влахо-Молдавия и Сърбия. Така, остатъцитѣ тукъ-тамъ отъ по-предишни времена романизирани и елинизирани въ Византия населения при нашествието на турцитѣ охотно се смѣсвали съ турската господствующа племенитость и преминавали въ мохамеданството. Освенъ това, и именити и властни боляри се явявали ревностни съюзници и помощници на турцитѣ противъ своята собствена родина и народъ, само и само да запазятъ живота си, материялното си състояние и чиноветѣ си, а други пъкъ правѣли това отъ малодушие, или пъкъ и отъ безоглeдни дребнави капризи, вражди и безумство. Между не малцината такива родо и вѣроотстжпници по произходъ гърци, любимци и голѣми сподвижници на първитѣ турски султани-завоеватели, въ турската историческа книжнина

1692

отъ ония времена съ възторгъ се славятъ и описватъ подвизитѣ и заслугитѣ на гърка — турски пълководецъ Евреносъ бей, който билъ родомъ отъ града Караси въ Мала-Азия. Той е превзелъ крепоститѣ Кешанъ, Димотика и др. въ Южна Тракия и най-много е спомогналъ, щото турцитѣ здраво да заседнатъ и се заякчатъ на европейския брѣгъ и успѣшно да продължатъ своитѣ първи завоевания на полуострова.

Евреносъ бей е умрѣлъ въ дълбока старость презъ 1417 год. въ македонския градъ Енидже-Вардаръ и оставилъ на много мѣста вакуфи, които до последно време се управлявали отъ правнуцитѣ му въ Солунъ и служили единствено за поддържане и разпространяване мохамеданската вѣра между християнскитѣ народи, попаднали подъ турското владичество[11])

И така, турцитѣ започнали завоеванията си отъ Галиполи, тѣ постепеннно и здраво навлизали въ вжтрешностьта въ три посоки: а) на изкокъ най-напредъ се закрепили въ планинския гребенъ Текиръ-дагъ (войводска планина)[12]) надъ брѣга на Мраморното море, заели навжтре страната и стигнали къмъ Люле-Бургасъ и Чорлу; б) на западъ минали Марица и превзели крепоститѣ въ политѣ и проходитѣ на южнитѣ Родопи; в) а на северъ пъкъ по долината на Марица и източнитѣ склонове на Родопитѣ заели знатната и силна крепость Димотика. Презъ 1363 год. падналъ въ ржцетѣ имъ и Одринъ, въ който пренесли и установили първата султанска столица на европейския изтокъ. Съ това разширение главниятъ и найважниятъ воененъ и търговски кръстопжть между столицата на Византия и крайбрѣжието на Бѣло море за Солунъ и Македония на западъ, по долината на Марица и богатата Тракийска равнина на северозападъ, и на северъ презъ крайбрѣжието на Черно море за Добруджа и Дунава, вече билъ прекжснатъ и се намиралъ въ здрави ржце. Отъ Одринъ турцитѣ по-лесно и по-безпрепятствено можели да разширяватъ своитѣ завоевания и следъ не много време, къмъ 1370 год., цѣлата Тракийска область съ Пловдивъ заедно били вече напълно подъ властьта на завоевателя.

Много страшно и ужасно е било бедствието, което първо и най-много изпитало отъ нашествието на турцитѣ тракийското християнско население. По случай превземането на първитѣ и найважни крепости: Одринъ, Пловдивъ, Загора и Гюмюлджина турскиятъ пълководецъ Караманоглу поздравлява султанъ Мурата въ Бруса и между другото въ писмото му се говори *за изтрѣблението и изгонването на тамошнитѣ невѣрни (християнитѣ), за прекарването подъ остра сабя и конско копито всичко, що е срѣщала храбрата му войска, за преобрѣщане всички черкви въ джамии, за замѣняване черковнитѣ звонове съ пѣснопѣния въ честь на пророка* и т. н.[13]) Това ясно показва, на какви ужаси сж били подложени тракийскитѣ българи още отъ първитѣ дни на турското навлизане въ полуострова.

6. — Изгледъ на българското село Габрово, Ксантийско, ограбено и опожарено отъ гърцитѣ на 10/23 юлий, 1913 год.; 25 старци неджгави били избити, а другитѣ му жители избѣгали въ България. То е родното село на голѣмия българинъ благодетель г. Димитъръ П. Кудоглу. (Снимка 1926 г.)

Vue du village bulgare de Gabrovo (Xanti) ravagé et incendié par les grecs le 10/23 Juilet, 1913; vingt-cinq vieillards infirmes du même village furent massacrés tandis que le reste de la population s'enfuit en Bulgarie. C'est le village natal du grand bienfaiteur bulgare — Dimitri Koudoglu (Photo de 1926.)

Въ планинитѣ и въ всички други слабо достжпни за ония времена покрайнини, дето българското население е било досущъ чисто отъ инородни смѣсици, следов. запазено отъ чужди влияния, по-будно и по-ценеще своята свобода и независимость, то и по-упорито е бранѣло земята и себе си. Едно запазено у родопскитѣ помаци предание казва, че тѣхнитѣ прадѣди цѣли 40 години отчаяно воювали срещу турцитѣ, докато били омаломощени и се подчинили на завоевателя.[14]) При все това, тѣзи планинци на първо време пакъ запазили малко отъ свободата си, като получили отъ султанитѣ известни правдини, а донѣкжде и самоуправление въ поселищата си.

Какъ турскитѣ султани и управници гледали на тѣзи планински български поселения въ Тракия, за да ги иматъ безопасни въ своето по-нататъшно господство, се вижда отъ нѣкои въ последно време намѣрени въ турски официални книжа нови данни. Така напр. при всичко, че населението въ нѣкои отъ тѣзи планински страни въ по-късно време било масово помохамеданчено (въ

---

[11]) **Ферудинъ бей** — Меджмуай Мюншаатюмъ Селятинъ (Сборникъ отъ разни писма на султанитѣ), напечатанъ презъ 1848 год, разглежда г. А. Шоповъ въ Пер. Списание на Българското Книжовно дружество въ София, кн. LXIII, 1903 год.

[12]) **Ст. Н. Шишковъ.**—Тракийски сборникъ, кн. I, София, 1928 г. статията „Българи край Мраморно море", стр. 75—98.

[13]) **Ферудинъ бей** — Меджмуай Мюншаатюмъ и пр. Пер. Спис. въ София, кн. LXIII, 1903 г.

[14]) **Ст. Н. Шишковъ.**—Тракия преди и следъ европейската война. Пловдивъ, 1922, стр. 12. **Сжщиятъ**—Пловдивъ въ своето минало и настояще, 1926—27 г., стр. 75 — 79.

Родопитѣ) и следов. се считало вече за чисто османско-турско, то пакъ първенцитѣ му беeве-властници, навѣрно, потомци на старитѣ мѣстни български боляри, въ официалнитѣ си сношения съ турскитѣ власти се именували съ българското си име *войводи*, а земитѣ имъ *войводства.*15)

Наистина, поради своето географско мѣстонахождение Тракия и презъ цѣлото срѣдневѣковие, както и по-рано въ далечната древность, много често е била опустошавана отъ воденитѣ въ нея и презъ нея войни между византийци и българи, нашествия и борби съ кръстоносци, руси, татари и др., обаче най-страшно и най-голѣмо е било опустошението и обезлюдването ѝ отъ турското нашествие и завладяване. Това е продължавало цѣли 100 години до падането на Цариградъ и закрѫгляването и окончателното затвърдяване на турското господство надъ полуострова. До каква степень презъ споменатото по-горе столѣтие Тракийската область и изобщо българскитѣ земи на полуострова сѫ били опустошени, имаме исторически свидетелства и на западни чужденци очевидци пѫтешественици. Така напр. френскиятъ рицаръ Бертрандонъ де ла Брокиеръ, който се връщалъ отъ Палестина въ 1423 г., посетилъ двора на Султанъ Мурада, и като пѫтувалъ отъ Цариградъ къмъ Солунъ, казва, че *отъ Родосто до Сересъ той не намѣрилъ нито едно запазено селище и стрѣха, за да пренощува, и билъ принуденъ да нощува въ палатка на открито поле, защото цѣлата мѣстность била разорена и селата пусти.* Разрушенъ и пустъ е билъ въ Западна Тракия при Марица и стариятъ и бележитъ градъ Траянополъ, който е служелъ за охрана на пѫтя отъ Цариградъ за Солунъ и Македония и на северъ за Одринъ. На друго мѣсто сѫщиятъ пѫтешественикъ казва, че пѫтьтъ между Цариградъ и Одринъ минавалъ презъ плодородни мѣста, които изобилвали съ вода, но били лишени отъ гори и отъ жители и били съвършено опустошени.16) Другъ пѫтешественикъ презъ XV в. пъкъ казва: „*Отъ Бѣлградъ до Цариградъ видѣхме отворена, пуста и повечето необработена земя. Нѣма ни едно мѣсто тамъ, а по два и три дни пѫть не можемъ да видимъ село или кѫща.*“

Въ обезлюденитѣ тракийски полета турцитѣ заселили свои едновѣрци и еднородци изъ Мала-Азия. Завоеваната земя станала султанска и била раздадена на разни властни беeве и заслужили турски пълководци. Така въ първитѣ времена на турското господство на Тракия се далъ турски народностенъ ликъ. Обаче, това не траяло за дълго време. Запазилото се въ планинитѣ и отдалеченитѣ отъ пѫтищата въ по-недостѫпни мѣста българско население започнало да слиза въ полетата и плодороднитѣ долини и кутловини и тамъ като ратаи и работници да обработва на новитѣ господари земята, да отглежда добитъцитѣ имъ, да имъ изработва и приготвя покѫщнината и други нуждни предмети и да имъ съгражда жилища, мостове, джамии и пр. По-късно, обаче, когато първитѣ ужаси позатихнали и настѫпили сравнително малко по-спокойни времена, ратаитѣ и работници—р а я започнали да довеждатъ и семействата си, да заседватъ на постоянно мѣстожителство въ бейскитѣ земи, да откупватъ по малко отъ земитѣ на бееветѣ и така да образуватъ наново български селища въ полетата.

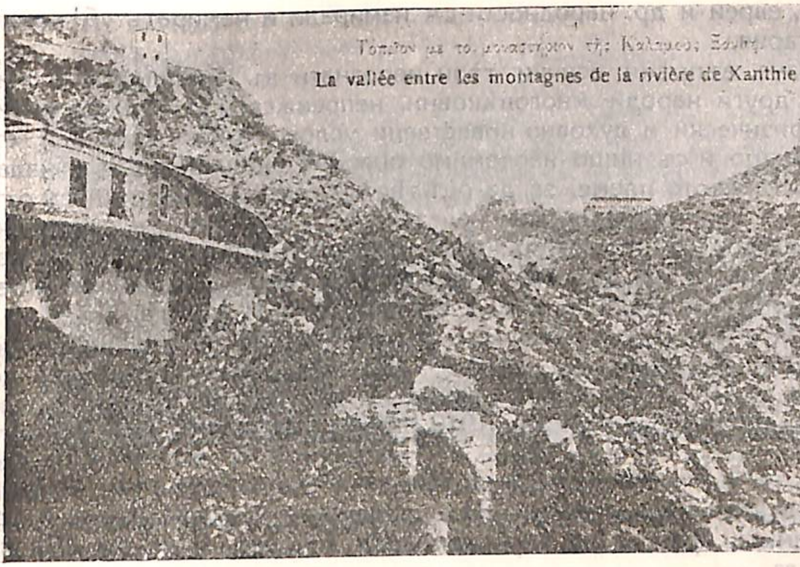
Τοπίον με το μοναστήριον της Καλαμού Ξάνθης
La vallée entre les montagnes de la rivière de Xanthie

7. — Изгледъ на Ксантийската рѣка отъ Родопитѣ и двата монастира отъ страна съ развалинитѣ отъ Момчиловата крепость. (Снимка 1924 год.)

Vue de l'issue de la rivière de Xanti d'entre les gorges des Rhodopes avec les deux monastères flanqués de côté et les ruines de la forteresse de Momtchil. (Photo prise en 1924).

При все това, обезбългаряването, особено на Източна и Западна Тракия, системно и непрекѫсвано продължавало кога и де по-силно, кога по-малко, презъ всичкото 5—6 вѣковно турско господство. Това ставало отъ разоренията и грабежитѣ на минуващитѣ турски войскови орди, еничери, кърджалии и разнитѣ разбойнически чети и пазачи на турскитѣ беeве и управници; отъ повсемѣстното и съ всички срѣдства гърцизиране на българското население отъ всевластния Фенеръ — Цариградската гръцка патриаршия и нейния многоброенъ клиръ, която добила голѣми вѣрско-черковни и свѣтски права още отъ първитѣ турски султани; отъ неспирно върлуващитѣ епидемии, които земали много жертви; отъ постоянното поединично заграбване на български девици, млади булки и момчета за турскитѣ хареми; отъ масовото и насилствено помохамеданчване на десетки хиляди българи въ Родопитѣ презъ XVII вѣкъ, и най-после отъ други хиляди българи, които съ семействата си при всички руско-турски войни напущали роднитѣ си селища и завинаги се заселвали въ Ромъния, Бесарабия, Русия и другаде, а отъ Берлинския договоръ въ 1878 година до днесъ не само българското население и отъ поробенитѣ тракийски покрайнини, но и

---

15) Ibid. стр. 78,

16) **Hammer** — Histoire de l' empire Ottoman, t. I, p. 40—893.
Memoires de l' Institut national des sciences et arts, sciences morales et politiques t. V (Paris), an XII—1804, p. 469—637.

арменци, евреи и др. народности сѫ намирали и намиратъ убѣжище въ България.

Обаче, въпрѣки всички тѣзи непознати въ историческия животъ на други народи многовѣковни, непрекѫсвани тежки политически, физически и духовно-нравствени условия и преживелици, съ едно могѫщо и съ нищо несломимо орѫжие Провидението е надарило българското племе, за да оцѣлѣе и се запази то до днесъ отъ съвършено унищожаване, отъ изчезване. Това орѫжие е пословичната българска плодовитость, издържливость и простота, естественость въ живота му. Неговиятъ прирастъ е наваксвалъ всичко, което се е губѣло и въ полетата, и въ долинитѣ, и въ планинитѣ.

Така и Тракийската область въ цѣлия свой обсегъ, както до освободителната война въ 1877 — 1878 год., тъй и следъ нея до последно време — Балканската война въ 1912 — 1913 г. и по-после до Парижкитѣ договори въ 1919 год., е запазила своя пъленъ български народностенъ ликъ, и българското ѝ население по численость и по економическо-стопанска и производителна мощь е господствувало надъ всички други народности — турци, гърци и др. — до самитѣ брѣгове на окрѫжающитѣ я морета и до стенитѣ на Цариградъ.

Турското политическо господство и фанариотското духовно иго отъ началото още покрили Балканския полуостровъ съ тъмно. непроницаемо и тѫжно було, а особено областитѣ, населени съ българи. Всички веществени паметници и какви и да било други културни творби и следѝ отъ миналото на българския народъ били заличени, унищожени. Въ цѣлия европейски ученъ свѣтъ, въ всички обществени. политически и културно-духовни срѣди въ европейскитѣ народи и държавни власти заседнало убеждението, че въ земитѣ на отоманската империя освенъ *гръцка вѣра, ромейски, гръцки народъ, другъ християнски народъ нѣма. „Преди пѫтувйнията, които ние направихме въ Европейска Турция съ Ами Буе, отъ 1836 до 1838 год. повече отъ 4,000,000 славяни* (**българи**, к. нашъ) *сѫ били примѣсвани съ гърцитѣ, само защото сѫ изповѣдвали гръцката вѣра*“, казва френскиятъ пѫтешественикъ и ученъ А. Викенелъ.17) Така твърдятъ и много други европейски учени и пѫтешественици (М. Убичини, С. Поайе, Ш. Сейнобосъ, Ж. Г. Путилосъ и др.). А гръцкиятъ знатенъ историкъ К. Папаригопулу въ своята ,,История на елинския народъ“ казва: *„Чрезъ многото и разнообразни правà и привилегии, които винаги много или малко е притежавалъ, патриархътъ* (Вселенскиятъ въ Цариградъ, к. н.) *е билъ станалъ, както се е казвало и отъ отоманското правителство,* **Народоначалникъ,** т. е. *най-високъ не само черковенъ, но и въ много нѣща политически началникъ на народа. И понеже тогава, както и до днесъ, не е правено никакво различие по народность на разнитѣ не мюсюлмани поданици на държавата, но всички сѫ се наричали* **ромеи,** *то властьта на патриарха се е простирала надъ цѣлото православно християнско население на истокъ, не само надъ гърцитѣ, но и надъ*

8. — Часть отъ пристанището Деде-Агачъ (Снимка 1912 г.)

Un coin du port de Dédé-Agatch (d'après une photo, prise en 1912).

албанцитѣ, **българитѣ,** *сърбитѣ, другитѣ славяни и арменцитѣ*“.18)

Въ това заблуждение сѫ попаднали презъ миналия XIX в. и нѣкои отъ съставителитѣ на етнографски карти за земитѣ на Балканския полуостровъ, които карти гърцитѣ и мимо своитѣ инакъ самопризнания безъ никаква свѣнь използуватъ и днесъ за своитѣ панелински блѣнове.

Такова е било положението особено презъ XV, XVI, XVII, па и презъ XVIII вѣкъ донѣкѫде, когато Турция въ своето могѫщество е била почти недостѫпна за чужденци учени, изследвачи и общественици-книжовници. Чужденци неофициални лица, не изповѣдващи *„гръцката вѣра“* и следователно не минаващи за гърци подъ егидата на Вселенската патриаршия, не можели да се спиратъ дори въ градоветѣ, главно поради клеветитѣ и гонитбитѣ на гръцкитѣ владици. Знае се, на какви преследвания сѫ били излагани, макаръ и чужденци поданици на голѣми западноевропейски държави, католическитѣ духовници, които идвали за чисто вѣрскитѣ нужди на католицитѣ българи въ Турция. Често пѫти католически свещеници е трѣбвало да ходятъ предрешени като работници-селяни.

Едва отъ XVIII в. напосле, отъ когато турската политическа мощь отъ войнитѣ съ Русия се отслабила, владенията ѝ се намалили, а главното въ случая, че и съперничествата и стремежитѣ на великитѣ европейски държави за наследството на *„Босфорския болникъ“* се засилили, се усилва и интересътъ въ учения свѣтъ за по-обстойното изучаване на европейския изтокъ. Разни политически и търговски мисии започнали по-често да се пращатъ отъ западнитѣ европейски държави до турскитѣ султани въ Цариградъ. Тѣзи мисии се състоели повечето и отъ хора на науката, които впоследствие написвали и издавали печатно своитѣ наблюдения и впечат-

---

17) **А. Viquénèle** — Recherches historiques sur quelques points de l'histoire générale des peuples slaves et de leur voisins les Turcs et les Finnois. Paris 1869, стр. 559.

18) К. Παπαρριγοπούλου — Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινοπόλεως μέχρι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων. Ἐν Ἀθήναις. 1874., стр. 46.

ления по вѫтрешното състояние и живота на отоманската империя. Казаното отъ тѣзи просвѣтени чужденци е извънредно важно и ценно въ случая и по други обстоятелства, а именно:

а) всички тѣзи хора сѫ били далечъ отъ всѣкакво влияние на домашнитѣ племенни, вѣрско-черковни и политически разпри и вражди между балканскитѣ народи;

б) мнозина отъ тѣхъ сѫ били, при това, и голѣми приятели и ревностни защитници на днешнитѣ гърци, доброжелатели на панелинскитѣ имъ мечти и се намирали и подъ силното обаяние и благоговение предъ древната елинска култура;

в) както се спомена и по-горе, цѣлиятъ християнски изтокъ до края почти на XIX в., па на мнозина и днесъ още, е въ облѣклото на вѣрски-православния гърцизъмъ, т. е. и народностно елински, гърци;

г) освенъ това, но нито *българска екзархия,* нито *българска държава*, нито пъкъ *българска пропаганда* е имало въ онова време, когато тѣзи чужденци сѫ правили своитѣ пѫтешествия и писали това, що сѫ видѣли тогава съ очитѣ си;

д) па най-после, ни единъ българинъ не е и помислювалъ, че българскиятъ народъ е ималъ по-знатна, по-обаятелна и по-властна и покровителствувана култура отъ тая на древния класически елинизъмъ, за да се наложи съ битъ и езикъ на гърцитѣ въ полуострова и да създаде отъ тѣхъ гръцки народностни отстѫпници—*българогласни елини,* т. е. побългарени гърци, за каквито пионеритѣ за Велика Елада постоянно и навсѣкѫде напоследъкъ приказватъ.

Така днесъ историческата и етнографска науки и всесвѣтската съ исторически и политически характеръ книжнина иматъ неизброимитѣ и неоспорвани вече данни, които сѫ установили пълния народностенъ ликъ и на Източна и Западна Тракия до най-последнитѣ политически промѣни, наложени и въ тѣзи покрайнини отъ българскитѣ земи на полуострова. Потвърденъ е тоя български характеръ на тѣхъ и отъ самопризнанията на петвѣковнитѣ имъ господари — турцитѣ (Евлие Челеби и др.)[19]), самитѣ турски официални власти[20]), а така сѫщо и на гърци историци и учени, на гръцки патриаршески органи, на консули и висши управници на гръцкото кралство[21]), а заедно съ тѣхъ и архивитѣ на дипломатическитѣ канцеларии у всички европейски държави. Свидетелствуватъ още и запазенитѣ предания и самопризнания на голѣмо число съвършено погърчени и гърчеещи се родове и семейства изъ всички тракийски градове и селища, считани за чисто гръцки, та не малко и въ самия Цариградъ, които си помнятъ и сочатъ своя български произходъ.

Най-после завършваме съ още едно характерно и небезинтересно гръцко самопризнание на простото наивно чисто гръцко население, дошло изъ островитѣ и се установило изъ Тракийскитѣ крайни прибрѣжни мѣста въ новитѣ времена. Така напр. жителитѣ гърци отъ самитѣ крайбрѣжни по Мраморно море селища: Шаркьой, Ганосъ, Ерекли и др., когато отиватъ къмъ селата изъ Куру дагъ, Текиръ дагъ и задъ тѣхъ изъ вѫтрешностьта, за да разнасятъ и размѣнятъ своитѣ произведения — ракия, вино, оцетъ, маслини и риба съ зърнени храни и млѣчни продукти, на поздрава и въпроса помежду си:

„*Ора калй, дай, катапу?* (Добъръ часъ, байно, на кѫде?)

отговарятъ:

„*Е катà тà вургарохòрия.* (Отивамъ къмъ българскитѣ села)[22]).

IV. — Източна и Западна Тракия въ възраждането, националнитѣ борби и освободителното дѣло на българското племе.

Находещи се въ прѣко съседство съ Цариградъ, столицата на султанитѣ и седалище на Вселенската патриаршия, Източна и Западна Тракия презъ всичкото време на турското и фанариотско господство сѫ били най-зле изложенитѣ и най-много изстрадалитѣ отъ всички други български области на полуострова. При всички непрекѫсвани преследвания, насилствено гърцизиране и изтрѣбление подъ единъ или другъ видъ и начинъ, националното съзнание у българското население и въ тѣзи покрайнини съвсемъ не можали да задушатъ, да унищожатъ. И когато отъ Атонъ Хилендарскиятъ монахъ Паисий съ своята история „*Словено-болгарская*“ хвърлилъ искрата за пробуда, народното чувство се възпламенило и у източно и западно-тракийскитѣ българи, които тоже потърсили потъпканитѣ си човѣшки права — да се оставятъ да мислятъ, да говорятъ, да учатъ децата си и да се молятъ въ храмоветѣ си Богу на своя роденъ български езикъ. Наредъ съ Тулча и Браила на северъ; съ Нишъ, Пиротъ и Враня на западъ; съ Скопие, Битоля, Охридъ и Солунъ на югозападъ и югъ — и Одринъ, Лозенградъ и Цариградъ на изтокъ станали срѣдоточни огнища на борбата за българско-народна, черковно-духовна и училищно-просвѣтна независимость. Редица съ пламенно родолюбие и самоотверженость дейци въ пробуждането и въздигането на българския народъ дàли и тракийскитѣ източни и западни покрайнини. Лозенградъ въ 1854 г. открива българско самостойно училище, и наскоро следъ него още две. Последватъ го и селата въ голѣмата му околность. Презъ 1847 г. свещеникътъ Кириякъ Бѣлковски отъ Устово, Гюмюлджински санджакъ, превежда на мѣстното българско наречие, но съ гръцки букви, празднични поучителни слова, които въ бързо време се преписватъ и си служатъ съ тѣхъ и много други свещеници изъ българскитѣ села покрай Бѣломорието. Сѫщиятъ свещеникъ Кириякъ Бѣлковски по настояването и поета отговорность отъ българитѣ абаджии, занаятчии и кехаи-овцевъдци въ града Гюмюлджина за пръвъ пѫть тържествено служилъ на български литургия въ черквата Св. Георги презъ 1866 г. Въ Бунаръ-Хисаръ въ махалата „Бейликъ“ презъ 1865 г. се открило първото българско училище, а презъ 1866 год. и въ Узунъ-кюприю.

---

[19]) — **Д. Г. Гаджановъ.** — Пѫтуване на Евлие Челеби изъ българскитѣ земи презъ срѣдата на XVII в. Пер. Списание, LXX, 9 — 10 св., 1909 год.

[20]) — Всички издадени турски салнамета — статистически алманаси — до последно време за Одринския вилеятъ.

[21] — **Ст. Н. Шишковъ.** — Тракия преди и следъ Европейската война съ документи и факсимилета. Пловдивъ, 1922 год.

[22]) — **Тракийски сборникъ.** — Кн. първа, 1928 г. София, издание на Тракийския Върховенъ Изпълнителенъ комитетъ, стр. 80.

Лозенградъ даде и първия български екзархъ, Н. Блаженство Антимъ I, на възобновената самостоятелна българска народна черква въ 1872 г.

Но мощенъ и най-голѣмъ български центъръ бѣше Одринъ, който разви широка народополезна дейность. Още презъ 1820 г. въ предградието „*Киришъ-хане*“ е съградена първата българска черква „Св. 12 Апостоли“, а въ 1830 год. се изографисала и поставили български надписи. Впоследствие при откриването и на нѣколко български училища, въздигнали се и две български — мѫжка и девическа — гимназии и единъ католически лицей, които се пълнѣха съ български момчета и момичета ученици изъ всички краища на Източна и Западна Тракия до Балканската война въ 1912 год.

До каква степень българското население въ своитѣ народностни чувства, численость и мощь бѣше се издигнало и въ Източна и Западна Тракия, показва още и този фактъ: Одринското вилеятско управление още отъ 1867 год. до последно време (1912 г.) по силата на грубата действителность на нѣщата издаваше своя вилеятски вестникъ „Едирне“ наредъ съ турски и гръцки, и на български езикъ, за да може българското население въ своето мнозинство въ вилеята да знае securitiesразнитѣ правителствени наредби и закони.

Но въпрѣки всички познати срѣдства за насилия, въпрѣки формалния съюзъ между гръцката черква и панъ-елинската пропаганда съ турската власть да обезбългарятъ Източна и Западна Тракия, то пакъ тракийскитѣ българи, оставени сами на себе си и лишени отъ всѣка подкрепа, запазиха своята мощь, и въ навечерието на Балканската война изразяваха своята жизненость и национално съзнание въ следнитѣ цифри:

Презъ учебната 1909—1910 год. въ Одринския вилеятъ имаше български училища 161 първоначални съ 132 забавачници при тѣхъ, 6 едноkласни, 2 двукласни, 7 трикласни (прогимназии), 1 мѫжка и 1 девическа гимназии, всичко 310 български учебни заведения съ 294 учители и учителки и 11,660 ученици и ученички. Въ това число не влизатъ българо-католическата гимназия и забавачницитѣ и първоначалнитѣ училища на униятитѣ българи въ вилеята, които не бѣха подъ ведомството на Българската Екзархия. Освенъ това, българитѣ въ Одринския вилеятъ имаха надъ 170 черкви и параклиси, които съ голѣми усилия и жертви бѣха сполучили да запазятъ отъ властната, усърдно подпомагана и отъ турското правителство, похитителна гръцка пропаганда.

Горнитѣ данни сѫ само за днешнитѣ Източна и Западна Тракия — Одринския вилеятъ — но безъ Чаталджанския санджакъ и Цариградския вилеятъ, въ които тоже имаше българско население и български училища.

Та Одринъ съ административния си обсегъ презъ първитѣ три четвъртини отъ миналия XIX в. до освободителната война даде и хиляди жертви въ общата борба по възраждането и за духовно-черковната и политическа свобода на българския народъ. Презъ Срѣдногорското възстание въ 1876 г. одринскитѣ затвори бѣха най-пълнитѣ съ затворници-българи и въ самия градъ бѣха избесени повече отъ 5000 души, отъ които 380 отъ самия Одринъ и най-близкитѣ му български села. Всѣки день въ одринскитѣ улици увисвали на бесилката по 50 души българи. Отъ селото Чирменъ, съседно на Одринъ, напр. били обесени 80 души. Изпълнението на тѣзи смъртни присѫди е ставало предъ очитѣ на чужденцитѣ търговци и на европейскитѣ въ града консули, а именно: английскиятъ г. Блънтъ, рускиятъ г. Струпинъ и австро-унгарскиятъ г. де Камерло. Отдѣлно отъ горнитѣ, голѣмо число българи и инакъ били избити и изъ и въ самитѣ села на Източна и Западна Тракия, а други стотици починали въ заточението имъ изъ Мала Азия и изъ другитѣ турски затвори[23]), докато рускитѣ освободителни войски достигнатъ въ Санъ-Стефано.

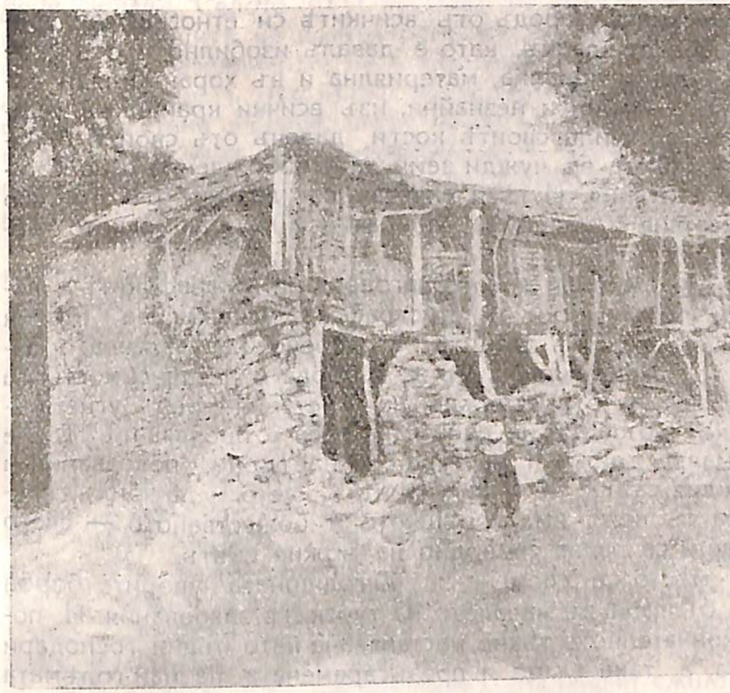

9. — Часть на опустошеното отъ гърцитѣ въ 1913 год. помашко село Кучкаръ, край брѣга на Бѣло море при Кавала (Снимка 1917 год.)

Une partie du village de Coutchcàre, habité par des Pomaks, situé sur le bord de Mer Egée, près de Cavalla et dévasté par les Grecs, en 1913 (photo prise en 1917.)

При всѣка война между нѣкоя християнска държава и Турция, а особено въ войнитѣ на Русия; презъ времената на възстаническитѣ опити и движения у съседнитѣ християнски народи — сърби, черногорци, гърци и ромъни, а така сѫщо и при друго нѣкое по крупно събитие отъ политически характеръ въ европейския материкъ, българскиятъ народъ отъ всичкитѣ си етнографски предѣли е бивалъ обнадеждванъ, като е давалъ изобилно и отъ себе си своята щедра дань, морална, материялна и въ хора. Хиляди доброволци българи, знайни и незнайни, изъ всички краища на българската земя, сѫ оставили своитѣ кости далечъ отъ своитѣ близки, изъ бойнитѣ полета въ чужди земи за освобождението на Сърбия, Гърция и Ромъния. И тѣзи жертви сѫ давани отъ братско и вѣрско съчувствие и надежда, че краятъ и на българското вѣковно тегло ще настѫпи.

---

[23]) **Ст. Н. Шишковъ** — Тракия преди и следъ европейската война, 1912 г. Пловдивъ.

Д. П. Николовъ — Одринска Тракия, 1919 г. София.

Ив. Н. Поповъ — Изъ миналото на Одринъ, 1919 г. София.

Колкото и да сѫ били най-неблагоприятни географскитѣ и настаналитѣ нови политически и етнографски условия на Тракия следъ завладяването ѝ отъ турцитѣ, а особено на Източна и Западна Тракия, то борческиятъ духъ за свобода и независимость, за защита на изоставения отъ всѣкѫде, на угнетения предъ угнетителя и у тракийскитѣ българи не единъ пѫть се е проявявалъ. Той е задавалъ не малко грижи и на турци, и на гърци, показвайки и тѣмъ, и на чуждия свѣтъ, че и българинътъ, дето и да билъ, каквото и да става съ него, има човѣшкото и божественото — свето право да живѣе и се радва свободно на Божия свѣгъ.

На друго мѣсто се спомена за 40-годишната упорита борба на родопскитѣ българи въ началото на турскитѣ завоевания. И попосле следъ окончателното тѣхно настаняване като пълни господари на полуострова, а така сѫщо и презъ времената на най-голѣмата имъ политическа и военна сила, въ тракийскитѣ планини — Родопитѣ, Странджа, Сакаръ и Куру дагъ, често пѫти и въ полетата и долинитѣ, сѫ бродили хайдушки дружини. Тѣ сѫ били винаги рожба на чиста мѣстна почва, и водителитѣ имъ сѫ били прости неграмотни синове на своя народъ, безъ никакви външни внушения, връзки и помощь, но пропити съ добродетелитѣ на своето племе и съ луда преданость и обичь къмъ земята и рода си. Вдъхновитель и рѫководитель винаги имъ е било силното желание да бѫдатъ безкористни и безукорни защитници на подтиснатитѣ и обезправенитѣ. Проникнати отъ най-възвишенъ идеализъмъ и себеотрицание въ защита честьта и живота на близки мили, въ защита и на своя народъ и родна земя, подвизитѣ и личнитѣ добродетели на тѣзи народни бранители сѫ оставяли неизличими спомени въ народната душа, възпѣти сѫ въ народнитѣ пѣсни и съ почить и благоговение сѫ произнасяни и се произнасятъ и днесъ тѣхнитѣ имена не само отъ българитѣ, но и отъ самитѣ турци.

Най-прочутата и величава фигура на такъвъ възторженъ съ кристална инакъ душа южнотракийски юнакъ — народенъ борецъ въ надвечерието и презъ самата освободителна руско-турска война презъ 1877—1878 год. е

Петко Кирияковъ.

Въ югоизточнитѣ спускове на Чаталъ-кая, склонъ отъ източнитѣ Родопи, на една хълмиста кутловина, е разположено знатното българско село *Доганъ-хисаръ*, което нѣкои именуватъ и *Дуванъ-яшаръ*. Първото значи Соколова крепость, а второто — *който се роди, живѣе*. Селото е установено на днешното му мѣсто следъ идването турцитѣ на полуострова. На $1^1/_2$ километъръ северно отъ селото сѫ развалинитѣ на старо поселище, наричано Градище, дето се намиратъ отъ време на време при обработване на земята стари пръстени кюпове, стари монети, стрели, части отъ домашни сѫдове и др. под., което показва, че е било важно въ далечното минало поселище при залѣза за планинската вѫтрешность тукъ, и при излаза за полето и къмъ брѣга на морето.

Доганъ-хисаръ е голѣмо село, надъ 450 кѫщи съ около 3000 жители само българи, които се занимаватъ съ земедѣлие и скотовъдство. Населението му е будно, пъргаво, работливо и юначно. По носия, езикъ и битъ е отъ групата на родопското българско население. Освенъ споменатото *Градище*, въ землището на Доганъ-хисаръ всички названия на мѣстноститѣ сѫ български и се срѣщатъ имена и на много стари християнски оброчища — параклиси и черкви. Отъ прираста на Дуганъ-хисарци сѫ се образували и други български села къмъ крайбрѣжието на морето. Борбата съ гръцката духовна власть не само въ Доганъ хисаръ, но и въ цѣлия тоя български край, е започнала и завършена съ не малки жертви и мѫчения едновременно съ всички други земи на полуострова. Видни борци, предни и влиятелни първенци-водачи въ Доганъ-хисаръ сѫ били отъ стария отъ незапомнени времена знатенъ родъ Калояновци. Отъ този родъ е билъ и Петко Кирияковъ.

Българитѣ и въ Бѣломорието, поставени сѫщо въ най-неблагоприятни географски, народностни, поминъчни и политически условия, разрѣдени отъ пришелци турци, властни земевладѣлци-беове и гръцко духовенство изъ градоветѣ и голѣмитѣ паланки-селища, сѫ се калили въ борбата си за сѫществуване и се отличаватъ съ голѣмата си издържливость, устойчивость, запазена самобитность въ своитѣ нрави и съ голѣма неустрашимость.

При такива условия въ живота и такава срѣда̀ и Петко Кирияковъ се е родилъ на 6/18 декемврий 1844 год. и прекаралъ своитѣ най-ранни години. Баща му Кирякъ Петковъ Калояновъ е билъ земедѣлецъ, беденъ и простъ човѣкъ и поради това той е ималъ при себе си и Петка до 15-годишната му възрасть, за да му помага въ полскитѣ и домашнитѣ работи; чакъ тогава Петко се сѣтилъ, че му е потрѣбно да знае нѣщо, колкото за себе си, както казватъ тѫдѣва, да чете и пише. Безъ да слуша баща си, Петко около две години посещавалъ селския метохъ, дето по тогавашнитѣ училищно-килийни наредби можалъ да се научи да разпознава гръцкото четмо и да пише съ гръцки букви български думи, както е било обикновено тогава. У Петка имало замисълъ да се учи и по-нататъкъ, та молѣлъ баща си да го прати въ нѣкой отъ близкитѣ градове: Гюмюлджина, Фере или Димотика, дето естествено имало много по-добри учители, за да научи нѣщо повече, ала тъкмо въ това време неочаквано премеждие въ родителския му домъ го отклонило еднажъ за всѣкога отъ това му намѣрение.

Петко ималъ по-голѣмъ братъ по име Матю. По онова време е бродѣлъ изъ цѣлото ширине на Източнитѣ и Срѣднитѣ Родопи, отъ Хасковско до устието на Марица, другъ чутовенъ юнакъ, твърде много прославенъ по своето юначество — Ангелъ войвода. Петковиятъ братъ е ималъ нѣкѫде срещи съ Ангела, знаелъ много епизоди отъ неговото юначество и всичко това предавалъ и на Петка. Това сѫ били първитѣ семена, хвърлени на добра почва за бѫдещия Родопски войвода, чиято отзивчива душа и буенъ нравъ тъкмо схождали за такъвъ свободенъ горски животъ, за свободата на родината си. Явява се и една случка, която бързо решила, каква ще бѫде сѫдбата на младия Петка. Бащата на Петка билъ наклеветенъ предъ турскитѣ власти отъ негови зложелатели, разкарванъ изъ Гюмюлджина и Фере по затворитѣ и разсипанъ материялно. По това време и турци-разбойници, по подклада пакъ отъ сѫщитѣ неприятели на Петковитѣ родители, убили и брата му Матя. Всичко това тъй се стекло наведнажъ и зле повлияло на Петка, че той, въпрѣки младата си още юношеска възрасть, се решилъ да вземе пушката, да улови гората и дири отмъщение.*) За Пет-

---

*) Покойниятъ Петко казваше, че много силно повлияли на въображението му епизодитѣ изъ юнашкитѣ дѣла на Ангелъ войвода и ималъ силно желание да го види, обаче това не му се удало, защото Ангелъ войвода наскоро билъ убитъ. При все това, Петко сполучилъ отсетне да се срещне съ единъ отъ Ангеловитѣ другари, нѣкой си Иванъ, родомъ отъ Одринъ. За Ангеловата смърть ето що знаеше покойниятъ Петко: „Ангелъ войвода е билъ юнакъ и уменъ човѣкъ. Той е убитъ по погрѣшка отъ собственъ неговъ другарь на день Архангеловдень, 8/20 ноемврий, 1860 г., между селата Челтикъ Факирма, Кешанска каза, подъ политѣ на планината Куру-дагъ. Него день Ангелъ войвода по случай именния си день пирувалъ съ дружината си токуречи предъ очитѣ на една силна турска потера подъ началството на чаушъ Османъ-ага, нарочно пратенъ да преследва Ангела. Ангелъ билъ прибралъ въ дружината си единъ новъ другарь, нѣкой си Георги Влахътъ, гръкъ, който не билъ още *получилъ боево кръщение*. Като наближила потерата, която Ангелъ спокойно чакалъ, войводата викналъ на момчетата си да бѫдатъ готови при първия неговъ знакъ, а на Георги Влахътъ казалъ: „азъ те слушамъ, че си юнакъ, ала не съмъ виждалъ твоето юначество. Хайде, дръжъ се, вземи си пушката и върви подире ми“. Въ това време Ангелъ войвода въ едната си рѫка съ бъклицата съ вино, а въ другата съ голъ ножъ, тръгналъ къмъ потерата и извиква гръмовито да свалятъ оржжието си, че до единъ сж избити. Потерата тъй ненадейно посрещната и като видѣла, че е попаднала въ засада, едни отъ заптиитѣ хвърлили оржжието си, готови да се предадатъ, а други взели разни страни да бѣгатъ. Ангелъ се спусналъ да търси чауша, който се билъ скрилъ въ едни тръне, като билъ захвърлилъ пушката си. Войводата му извиква да излѣзе, но чаушътъ не излазялъ, като се молѣлъ за милость. Тогава Ангелъ почналъ да сѣче съ ножа си трънетѣ, за да извади уплашения чаушъ, а гъркътъ (споменатия новъ Ангеловъ другарь) стоялъ съ зарѣзана пушка цѣлъ треперещъ отъ страхъ. Подъ влиянието на страха гъркътъ изтървалъ пушката, последната гръмнала и за нещастие улучва самия войвода, който падналъ минутно. Заптиитѣ, като видѣли това, окуражили се, грабнали пушкитѣ, събрали се и другитѣ, убили гърка и още други две момчета, Стойко и Стефанъ именувани, а останалитѣ се разбѣгали. Османъ-ага, комуто щастието тъй случайно се усмихнало, отрѣзалъ главата на Ангелъ войвода и я занесълъ въ гр. Кешанъ, дето хора, които познавали Ангела, удостовѣрили по единъ извадень кѫтенъ зѫбъ и други белези, че наистина тая глава е на прочутия славенъ юнакъ. Чаушинътъ Османъ-ага за тая ужъ негова сполука е билъ награденъ отъ турското правителство направо съ чинъ бинбашия и отпосле назначенъ да преследва и Петка, ала последниятъ по другъ начинъ, колкото оригиналенъ, толкова и кавалерски, се

10.—Вододѣлното плато Олуяйла между р. Места и Арда въ западнитѣ Родопи, лѣтна паша и собственость на родопскитѣ овцевъдци, по Ньойския договоръ дадено на Гърция. (Снимка 1913 год.)

Plateau „Olouiaïla“ du partage des eaux, entre les rivières de la Mesta et de l'Arda, appartenant aux éleveurs des Rhodopes qui y mènent, en été, leurs troupeaux au pâturage, et donné à la Grèce par le traité de Neuilly (photo prise en 1913.)

ковото първо напущане бащиния си домъ съ такава цель, покойниятъ Хр. п. Константиновъ[24]) казва, па и самъ покойниятъ Петко потвърди лично въ време на нашия разговоръ:

„Настанала зимата, казва Константиновъ, въ 1861 год. Петко бодро ходи изъ селото и скришно убеждава момчетата да се присъединятъ къмъ него и да приематъ неговата мисълъ. Той се ползуваше отъ тогавашнитѣ обстоятелства, които бѣха догорили борната на много хора. Разбойничествата по Гюмюлджинско, Димотишко и Ференско бѣха докарали до отчаяние не малцина овчари, които търсѣха случай за отмъщение. Такива момчета на драго сърдце приемаха Петковитѣ предложения да излѣзатъ по горитѣ и да увѣрятъ турцитѣ, че не само тѣ могатъ да носятъ оржжие, че не само тѣ могатъ да угнетяватъ, че не само тѣ могатъ майки да разплаковатъ.“

„Презъ пролѣтьта Петко събралъ отъ неговото и отъ околнитѣ села една малка дружина и на 7/19 май (1861 г.) излѣзли

разправилъ съ него, което читательтъ ще срещне въ нашитѣ бележки по реда си. Въ книжката „Изъ турско време. Ангелъ войвода отъ Хасковско“, издадена отъ г. Грозю Грозевъ въ с. Куру-чешме, въ 1893 г., се казва, че Ангелъ войвода на стари години се отказалъ отъ войводството си, простилъ се съ дружината си и отишълъ въ Хилендарския монастиръ въ Света гора, дето прекаралъ останалитѣ дни отъ живота си. Кое е вѣрно, да ли съобщението на покойния Петко войвода за смъртьта на Ангела, или това, що Гр. Грозевъ казва, за сега не може да се опредѣли съ положителность. Обаче ний сме наклонни да приемемъ първото, т. е. че Ангелъ войвода е убитъ, защото Гр. Грозевъ съ никакви по-нататъшни данни не потвърдява неговото заключение, че Ангелъ е отишълъ въ Св. Гора.

[24]) **Хр. п. Константиновъ** — Петко войвода, бранитель на Родопскитѣ българи до 1879 г. Пловдивъ, 1885 г.

въорѫжени въ гората. Преди да излѣзатъ, тѣ се заклънѣли въ името на Бога, че ще бѫдатъ вѣрни другари, че ще живѣятъ като братя и че нѣма да се предаватъ едни-други, въ случай че нѣкой би изпадналъ въ турски рѫце. Това тѣхно излизане по гората имало за цель, първо, да живѣятъ независимо, а покрай тѣхъ и християнскитѣ села да иматъ спокойствие и защита, и второ, да покажатъ на турцитѣ, че у християнитѣ не е още изчезнала следàта отъ старата и заветна българска свобода, както сѫ мислили тѣ".

Между роднинитѣ и съселянитѣ никой не подозиралъ въ младия Петка бѫдещия славенъ войвода, па и никой не вѣрвалъ, че може да излѣзе нѣщо отъ едно толкова младо момче. Обаче населението е схващало значението на такива борци, отъ сърдце се радвало и всѣкакъ ги улеснявало и криело въ дадени моменти отъ турскитѣ власти. Ангелъ войвода е билъ познатъ по юнашкитѣ си дѣла съ турцитѣ и на малкитѣ деца, нишката отъ необходимостьта и надеждитѣ отъ подобни борци въ населението не се прекѫсвали, защото като че и самото Провидение е улеснявало тая борба съ силния тежъкъ турски режимъ, та всѣкога съ изгубването на единъ борецъ, явявалъ се на мѣстото му другъ и продължавалъ пѫтя понататъкъ. Единъ-два по-внушителни подвига на новия войвода сѫ били достатъчни да му спечелятъ обичьта и подръжката на населението.

Петко съ своята малка дружина инстинктивно схващалъ, какъ трѣбва да постѫпи най-напредъ, какво му е било нуждно да побърза, още повече, че и пѫтьтъ, по който се решилъ да тръгне, е билъ утъпканъ: миналото и дѣлата на предшественицитѣ му учители сѫ му показвали това.

Планинскитѣ овчари най-напредъ посрещнали съ съчувствие Петка. Турската държава е била известна съ своя гнилъ и несъстояteленъ строй; разбойничествата въ нея почти всѣкога се създавали и поддържали, де отъ по-висшето, де отъ дребното развалено чиновничество. Лѣте овчаритѣ най-много страдали отъ тѣзи разбойнически хайки, срещу които открито не могатъ да противостоятъ. Ето защо появяването и на християнски шайки сѫ били въ противовесъ на турскитѣ и у последнитѣ тогава силата значително ослабвала. Турското правителство, както всѣкѫде, тъй и въ тѣзи мѣста е поддържало нарочни потери, водени отъ тъй наричанитѣ кѫръ-сердари, кѫръ-агасѫ, на които работата е състояла да преследватъ разбойницитѣ. Тѣзи кѫръ-агасѫ, обаче, често пѫти сѫ били сами защитници на турскитѣ бабаити-разбойници, които дѣлѣли плячката си съ тѣхъ, още повече, че тѣзи плячки се земали отъ **гяуритѣ**. По тоя начинъ кѫръ-агаларъ сѫ били другъ типъ, явенъ и подъ охраната на властьта, бичъ, много по-зълъ надъ поробеното християнско население. Тѣ сновѣли изъ българскитѣ села, вмѣсто изъ горитѣ, хранѣли се на гърба на населението, грабѣли го и го измѫчвали по единъ безчовѣченъ начинъ. И Петко е ималъ за цель най-напредъ съ тѣзи мѫчители на рода си да се справя.

Още презъ сѫщото лѣто 1861 г. на 16/28 юлий при селото Бакши-бей, Петко съ малката си дружина налетѣлъ на единъ кѫръ-агасѫ, разпръсналъ потерата му заптии, като убилъ двама и наранилъ нѣколцина. Това е било първиятъ знакъ Петковъ за появяването нови борци и първото негово боево кръщение въ предстоящитѣ му борби. На 5/17 августъ с. г. при с. Кара-кая, Ферска кааза, и на 26 сѫщия месецъ при с. Карабунаръ, Димотишка кааза, Петко тоже ималъ сполучливи схватки съ турски кѫръ-агалари. Първитѣ сполуки въздигнали Петка въ очитѣ на населението и внесли загрижване въ властьта, която почнала съ строги мѣрки и силни потери да преследва новия войвода. Нѣкои отъ правителственитѣ крѫгове дори взели да мислятъ, да ли тая нова дружина не е работа на нѣкоя външна държава, обаче, официално властьта гледала и ги преследвала като разбойници.

Името на младия войвода се разнесло далече по всички български и турски села въ цѣлитѣ Източни Родопи и Бѣломорската равнина, а юначеството, ловкостьта и добритѣ инакъ обноски на Петка му спечелили много приятели и подръжници, защото той не проявилъ никѫде грабителска цель, а се борилъ съ властьта и преследвалъ тѣзи беeве, които съ безчовѣчностьта и грабежитѣ си надъ населението били станали грозни мѫчители. Самото турско население, бедната и работна класа, обикнала Петка и почнали да гледатъ въ него единъ свой защитникъ предъ своеволията на беоветѣ имъ.

Презъ зимата Петко намѣрилъ добро гостоприемство въ Гюмюрджинскитѣ и Ферски села, дето навсѣкѫде билъ посрѣщанъ и гощаванъ като юнакъ и тѣхенъ защитникъ. Властьта знаела, че Петко се крие помежду населението, ала де, това тя съ нищо не можела да научи. Разпръснали се по всички села заптии и потераджии да търсятъ Петка, нѣкѫде залавяли известни българи и ги поставяли подъ изследвания, други затваряли и заплашвали и дори биели, ала нищо не помагало. Имало пъкъ турци, които сами желаели да иматъ Петка за приятель, па известни влиятелни отъ тѣхъ се мѫчели и да покровителствуватъ невинно преследванитѣ българи, като съобщавали на Петка всичкитѣ намѣрения на властьта и съ това улеснявали неговото безопасно дочакване пролѣтьта. Съ една дума, Петко си приготвилъ добра почва за работа.

Презъ първото лѣто на Петковото властвуване изъ горитѣ дружината му състояла само отъ 6 отбрани момчета, Петкови другари, отъ селата съседни на Доганъ-хисаръ. Въ тѣхъ е билъ и Петко Радювъ отъ с. Калайджи-дере, за когото ще се каже по-нататъкъ. Петко Кирияковъ е ималъ голѣма ловкость, присѫтствие на духа и интелектуално несравнено е стоялъ по-горе отъ всички, поради което той имъ е билъ и като баща, и като войвода, комуто напълно се покорявали.

И презъ лѣтото 1862 год. Петко съ сполука прекаралъ въ горитѣ. Презъ него лѣто той е ималъ четире схватки съ по-силни потери и въ всички е билъ победитель: на 4/16 юний, при село Ханджасъ и на 16/28 сѫщия при с. Доралѫ-кьой, Ферска каза, а на 9/21 августъ и 5/17 септемврий при с. Исьоренъ и планината Чобанъ-дагъ, Дедеагачка каза.

Презъ зимата 1862 г. Петко съ нѣколцина само момчета отъ дружината си прекарвалъ въ домоветѣ на лични свои приятели и познати изъ Енеско и Ферско. Обаче, следъ първитѣ несполучливи схватки на турскитѣ потери съ Петка и съчувствието, което последниятъ все повече и повече печелилъ не само измежду християнското население (българи и гърци), но и въ по-голѣма часть отъ турското, властьта почнала да гледа неспокойно къмъ тоя смѣлъ току-речи още юноша юнакъ, когото тя вече не считала като единъ обикновенъ разбойникъ. Ето защо турското правителство усилило своята бдителность и разпрѫснало силни потери изъ селата да дебнатъ и убиятъ или живъ уловятъ Петка. На 6/18 януарий 1863 година при селото Исьоренъ, Енеска кааза, една потера отъ 130 души заптии и башибозуци налетѣла на Петка съ неговитѣ само 6-ма другари. Схватката не траяла много, потерата изгубила 2 убити и 3 ранени, но сполучила да улови Петка, раненъ съ куршумъ въ ногата, заедно съ още 3-ма отъ другаритѣ му: Петко Радювъ отъ с. Калайджидере, Комню Стояновъ отъ с. Доганъ хисаръ и Стоилъ Атанасовъ отъ с. Исьоренъ. Другитѣ 3-ма избѣгали. И четирмата пленници били закарани и хвърлени въ затвора въ санджакския градъ Галиполи, дето по заповѣдь на пашата — мютесарифъ съ особени грижи лѣкувалъ Петка отъ тежката рана главниятъ военепъ лѣкарь въ санджака. Следъ залавянето имъ властьта явила изъ Гюмюрджинско, Ферско, Кешанско и Енеско, по които мѣста Петко върлувалъ, пострадавшитѣ отъ него да побързатъ и представятъ своитѣ оплаквания и искания. Обаче, такива не се явили, защото Петко никому нищо зло не билъ сторилъ презъ време на тригодишното си скитане изъ горитѣ, но при все това той пакъ билъ осжденъ на дългогодишенъ тъмниченъ затворъ.

Додето ставало това, Петко оздравѣлъ отъ раната и се решилъ съ другаритѣ си да пробиятъ зида и избѣгатъ, но единъ гръкъ ги издалъ тъкмо въ момента, когато зидътъ билъ току-речи на пробиване. Тогава пашата пратилъ Петка съ другаритѣ му въ Солунската Канлж-куле. За тѣхно щастие, заптиитѣ, които водили Петка, по пжтя изгубили мазбатата, и когато ги предали на Солунскитѣ власти, не можали да обяснятъ, какви сж и въ какво сж провинени закаранитѣ. Като разбрали каква е работата, Петко съ другаритѣ си при разпитването казали, че тѣ сж работници отъ Драма, уловени невинно по пжтя и закарани въ Солунъ. Тая хитрость сполучила: повърнали ги обратно за Драма, но изъ пжтя Петко сполучилъ да се откопчи и избѣга отъ ржцетѣ на заптиитѣ заедно съ другаритѣ си. Незнаейки мѣстата и селата, а последнитѣ въ Драмско сж повечето турски, безъ храна и пари, Петко се скиталъ нѣколко дни изъ царевичевитѣ ниви и кърищата. Въ това време въ Солунъ се разяснила работата, кои сж били закаранитѣ отъ Галиполи и тъй хитро избѣгалитѣ отъ ржцетѣ на властьта, та силни потери се изпратили изъ Сѣрско и Драмско да ги дирятъ. При едно турско село потерата ги сгащила въ гробищата, когато се решавали да се явятъ на двама турци — работници и имъ искатъ хлѣбъ. Благодарение на настжпилата нощь Петко самъ сполучилъ да избѣга отъ ржцетѣ на потерата, ала другаритѣ му, тежко ранени, били уловени. Съ скжсани затворнически дрехи, Петко още презъ сжщата нощь уловилъ шосето отъ Драма за Ксанти и кжде 4 часа презъ нощьта стигналъ при едно беклеме (стражарски постъ), дето двама заптии си пиели кафето предъ вратата, седнали съ кръстосани крака на земята. И тукъ нова изпитня, която изисквала бърза съобразителность и присжтствие духа. Нѣмало що. Петко, минавайки покрай тѣхъ ги поздравилъ, но тѣ го задържали и попитали откжде и за кжде върви и си покаже паспорта. Петко имъ казалъ, че е работникъ, отива по селата да търси работа и че паспортътъ му е въ пазвата. Тогава заптиитѣ станали да влѣзатъ и запалятъ свѣтило, за да му прегледатъ паспорта, като заповѣдали на Петка да имъ земе ибрика съ водата и да върви подире имъ. Въ това време, когато единиятъ заптия влѣзълъ въ беклемето, а другиятъ пристжпалъ отъ прага навжтре, Петко отдире съ всичката си сила ударилъ последния по главата съ ибрика, бутналъ го навжтре, набързо затворилъ вратата и се изгубилъ въ тъмнината. Цѣлата нощь Петко бързалъ да се отдалечи и при съмване наближилъ Ксанти. Тукъ пъкъ налетѣлъ на друго премеждие: две суварии го срещнали и се упжтили право къмъ Петка. Като видѣлъ, че работата отива зле, преправилъ се на лудъ и почналъ да говори по турски несвързани мисли и да прави разни движения съ ржцетѣ. Ударилъ коня на единия сувария по главата, коньтъ се подплашилъ, и стопанинътъ се намѣрилъ на земята. Другарьтъ му завикалъ и замъмрѣлъ да не закачатъ лудия човѣкъ, че е грѣхота, хвърлили му по нѣкоя пара и си отминали. Петко се видѣлъ наново спасенъ. Като влѣзълъ въ Гюмюлджинско, той е билъ вече вънъ отъ всѣка опасность, защото е билъ у дома си, въ познатъ край. Събралъ си наново дружина и излѣзълъ въ горитѣ. Това бързо се разчуло по цѣлия югоизточенъ край на Родопитѣ и Бѣломорския брѣгъ, господарството Петково. Турскитѣ

10—Остатъци отъ развалинитѣ на старата крепость Перитор при Буругьоль на Бѣло море (Снимка 1915 г.).

Restes des ruines de l'ancienne forteresse du Péritor, près de Bourouguiol, sur le rivage de la Mer Egée (photo prise en 1915.).

власти наново пратили потери да преследватъ Петка и презъ лѣтото (1864 г.) Петко ималъ петь сполучливи схватки съ тѣхъ: на 10/22 юний при Бору-гьолъ, Ксантийско; на 19/1 юний въ планината Сарѫ-кая, Маронско; на 16/28 августъ въ мѣстностьта Куртъ-буджакъ, Ипсалска кааза; на 30/12 септемврий въ планината Карлъкъ, Гюмюлджинско, и на 28/9 октомврий въ планината Шапкъна, Гюмюлджинско. Това сполучливо избѣгване на Петка отъ рѫцетѣ на властьта и сполучливото му второ бродене изъ планинитѣ подигнали Петка още повече като юнакъ и предъ турци, и предъ българи, а гърцитѣ почнали да го провъзгласятъ за гръкъ.

Гърцитѣ проявили голѣми лъскания къмъ Петка и сполучили: Петко билъ извиканъ въ Атина, дето му давали голѣми обещания. Това е било презъ есеньта въ 1864 г., когато Петко разпусналъ малката си дружина и се отзовалъ въ гръцката столица. Насърдчаванъ и подпомаганъ отъ сѫществуващия тогава гръцки комитетъ, който приготвялъ Критското възстание, Петко презъ зимата постѫпилъ като слушатель въ Атинското военно училище, а презъ лѣтото въ 1865 год. презъ юлий месецъ Петка проводили да обиколи нѣкои мѣста изъ Македония, „за да види, споредъ думитѣ на Константинова, дали има почва за едно възстание, за да се побъркатъ турцитѣ, когато избухне подготовляваното Критско възстание“[25]).

Цѣли два месеца и половина Петко бродилъ изъ Македония и обиколилъ предрешенъ като търговецъ много по-голѣмички села и градове, но не намѣрилъ съчувственици за целитѣ на Атинския комитетъ. „Пробудилото се национално съзнание въ Македония, дето отъ Атина ме увѣряваха, че ще намѣря патриоти гърци, казваше покойниятъ Петко, ме сепна; азъ бѣхъ посрещнатъ съ единъ видъ презрение; у мене заговори единъ вѫтрешенъ гласъ, отъ който почнахъ да се срамувамъ самъ, и това ме накара да се върна въ Атина и да зарѣжа лъскателствата на комитета“.

И наистина, за буйната Петкова натура и Атина се видѣла малка. Той слушалъ много анекдоти за прочутия Италиянски патриотъ Гарибалди, чувалъ, че той съчувствува на християнитѣ подъ турското иго, затова Петко напусналъ Атина и се отправилъ за Италия. Тамъ той намѣрилъ Гарибалди, у когото престоялъ известно време и научилъ много нови работи за *горското хайдутство*. „Наставленията които ми даде тоя прочутъ италиянски юнакъ — родолюбецъ, азъ пазихъ строго, и тѣ много ми помогнаха отпосле, па и азъ самъ почнахъ съвсемъ иначе да гледамъ на себе си и задачата си“, казваше покойниятъ.

Съ помощьта и препорѫката на Гарибалди, който далъ на Петка единъ свой другарь — юнакъ, на име Фридрихъ, събрали една дружина отъ 220 души италиянци — доброволци, въорѫжени добре и готови да заминатъ за Критъ. Тая дружина, наречена „Гарибалдова дружина“, дошла въ Атина, дето се увеличила съ още 67 души други доброволци и отъ тамъ подъ началството на Фридриха и Петка се отзовали въ Критъ, дето вече било пламнало възстанието. Въ Критъ дружината минала подъ началството на Коронея, който отдѣлилъ Петку единъ малъкъ отредъ възстаници и му

опредѣлилъ за районъ планината Шиликъ. Двадесеть и две годишниятъ войвода показвалъ чудеса отъ храбрость и обърналъ вниманието не само на своя началникъ Коронея, но и на рѫководителитѣ на възстанието. Въ петь кръвопролитни сражения Петко съ дружината си сполучливо влизалъ и излизалъ невредимъ (на 30/12 априлъ, 1866 год. въ планинита Шиликъ; на 6/18 май с. г. при манастира Аркацили; на 20/2 юний при мѣстностьта Иера Петра; на 10/22 юний въ планината Шиликъ и на 1/13 августъ въ мѣстностьта Аркадия).

Следъ премирието Петко не щѣлъ да се завърне веднага въ Атина, защото, споредъ заповѣдьта на Коронея, трѣбвало да мине помежду турската войска, а това било за Петка вѫтрешенъ срамъ. Заради това той съ 18 души отъ доброволцитѣ сполучилъ да се качи на единъ корабъ и отпѫтувалъ за Александрия. Следъ двумесечно пребиваване въ Александрия отплувалъ за Марсилия, дето престоялъ 6 месеца. Отъ тамъ презъ Италия изново се завърналъ въ Атина.

Цѣли две години и половина Петко безцелно се скиталъ изъ Александрия, Марсилия, Италия и Атина. Презъ пролѣтьта въ 1869 година Петко издалъ възвание и канилъ находящитѣ се въ Атина българи да го последватъ, за да отидатъ въ Турция и съ орѫжие въ рѫка помогнатъ на подтиснатитѣ си подъ турския яремъ братия. Отъ тукъ нататъкъ вече Петко почва да мисли и гледа по-широко на горското хайдутство. Гарибалди, Атина и Критъ му откриватъ другъ хоризонтъ и додето по-рано Петко е таелъ въ сърдцето си и го движела само една мъсть къмъ тѣзи единични мѫчители и разорители на бащиния му домъ и родния му кѫтъ, сега той почва да мисли по-далече; сега той чувствувалъ тежкия петстолѣтенъ яремъ, що подтиска цѣлокупния български народъ и вече мисли за начина, борбитѣ и жертвитѣ, съ които трѣбва да се изкупи неговата свобода. До тая дата въ лицето на Петка виждаме единъ буенъ, смѣлъ и безстрашенъ юнакъ-хайдукъ, който отъ милость къмъ родителскитѣ му мѫки грабва пушката, броди изъ околностьта на родното си гнѣздо и отмъщава на похитителитѣ на родителския му домъ. Отъ тъй нататъкъ вече Петко става войвода, революционеръ — борецъ за свободата на цѣлокупното си отечество, за чието почестито бѫдеще той всецѣло му отдава своя животъ. Отъ тукъ нататъкъ и самото турско правителство е принудено въ лицето на Петка да не гледа като единъ обикновенъ разбойникъ, а единъ отъ лостоветѣ, що се нагърбятъ да катурнатъ вѣковната сграда на турското господарство. Ето защо и мѣркитѣ на турскитѣ власти се усилватъ двойно и тройно и не избиратъ на срѣдства, какъ и какъ да унищожатъ опасния гяуринъ — войвода, който едновременно и страхъ и срамъ задавалъ на турската мощь.

Шпионитѣ на турския представитель въ Атина бързо узнали за намѣренията на Петка, та донесли на господаря си. Последниятъ подалъ нота до гръцкото правителство, за да не допуща да се образуватъ такива дружини въ Атина, ала правителството отговорило, че нѣма никакво известие за това. Турското консулство повторно се оплакало, като сполучило да улови и единъ брой отъ

---

[25]) Ibid, стр. 22.

Петковото възвание, което заедно съ други данни представило на гръцкото правителство. „Та ний не искахме и да знаемъ, че трѣбва да работимъ по-предпазливо, ми казваше покойниятъ; изъ кафенетата свободно разисквахме, какво има да вършимъ, безъ да знаемъ, че и помежду самитѣ гърци, които ужъ ни насърдчаваха, имаше плащани богато турски шпиони“. Като видѣлъ турскиятъ представитель, че гръцкото правителство не обръща никакво внимание на исканията му, заловилъ се самъ да улови Петка и го предаде на гръцкитѣ власти. Единъ отъ чиновницитѣ на турското консулство, гръкъ по народность и лѣкарь по професия, на име д-ръ Димитрисъ, полека-лека се сприятелилъ съ Петка и го увѣрилъ, че самъ желае да му стане другарь-доброволецъ, за да му служи и за лѣкарь въ дружината. Петко не подозиралъ нищо лошо у тоя хитъръ гръкъ, та се довѣрилъ на него твърде много. „Изглеждаше твърде ученъ човѣкъ, а пъкъ мене трѣбваше такъвъ“, казваше покойниятъ Петко. На 22/4 май (1869 год.) Петко отишълъ, на представление въ французкия театъръ. Тамъ билъ и докторътъ. Следъ свършека на театъра докторътъ се приближилъ при Петка и го поканилъ да му иде на госте и пренощува въ дома му, който ужъ билъ близо тамъ. Петко приелъ, и докторътъ ненадейно го въвелъ въ дома, дето се помѣщавало турското консулство. Петко разбралъ, каква е работата, изважда револвера си и казва на доктора да го изведе вънъ, иначе ще го повали на мѣстото. Разтрепераниятъ отъ страхъ гръкъ не посмѣлъ ни дума да проговори и на часа изпълнилъ искането на Петка и тъй билъ спасенъ.

Петко се научилъ, че турското консулство силно се оплаква предъ гръцкото правителство отъ него, та единъ день отишълъ при министра Димитъръ Вулгарисъ да го пита, ще ли го преследватъ гръцкитѣ власти и ще ли му попрѣчатъ да събере дружина и навлѣзе въ Турция. Вулгарисъ познавалъ Петка и дори го насърдчавалъ, ала тоя пжть му казалъ приятелски, че е по-добре да се отстрани отъ Атина, защото турскиятъ консулъ вече всичко зналъ за Петка и постоянно главоболѣлъ гръцкото правителство, па може да докара и до по-голѣми неприятности. Не оставало за Петка друго, освенъ часъ по-скоро да се добере до родния кжтъ. Като не можелъ да се снабди се редовенъ паспортъ, за да си тръгне направо отъ Атина и излѣзе на Бѣломорския брѣгъ въ Турция, той прибѣгналъ пакъ до една хитрость. Приготвилъ за момчетата си турски низамски дрехи, а за себе си такива на турски офицеръ, па условили една гръцка гимия, която се наела срещу хубаво възнаграждение да ги изкара на нѣкоя по-маловажна турска скеля като турски войници. За нещастие, една силна буря задържала гемията въ морето нѣколко дни повече, та имъ се привършила храната, а брѣгътъ Бѣломорски билъ още далече. Гемията плувала край островъ Митилинъ покрай крепостьта Сиръ. На Петка изеднажъ дошла гениална мисъль. Той заповѣдалъ на момчетата си да се облѣкатъ въ низамскитѣ си дрехи и да го слушатъ, каквото имъ заповѣда, като говорятъ по турски и му отдаватъ честь като войници. Самъ той пъкъ се облѣкълъ въ офицерската форма и заповѣдалъ да доближи гемията по-близо до крепостьта. Като приближили по-близо към брѣга, далъ знакъ къмъ

11. — Родопски българи ловятъ сулини и миди при Порто-Лагосъ на Бѣломорския брѣгъ. (Снимка 1910 год.).

Pêcheurs bulgares des Rhodopes faisant la pêche de soles et de moules près de Porto-Lagos, sur la côte de la Mer Egée (photo prise en 1910).

часовитѣ на крепостьта и следъ малко се показали комендантътъ съ други офицери и войници. По другъ знакъ на Петка тѣ пуснали една малка лодка съ единъ офицеръ и нѣколко войника, които дошли при Петка. Мнимиятъ турски офицеръ се казалъ, че е ревизоръ, пратенъ отъ Цариградъ да прегледа състоянието на крепостьта. На часа Петко билъ земенъ и посрещнатъ отъ коменданта съ подобающа почесть и разведенъ по цѣлата крепость. Петко владѣелъ турски езикъ отлично, разгледалъ орждията, припаситѣ, войницитѣ и всичко въ крепостьта, правилъ бележки, дето имало защо, и найпосле похвалилъ коменданта за голѣмата изправность и добъръ редъ, каквито намѣрилъ въ крепостьта и обещалъ да докладва въ Цариградъ да го наградятъ. Почеститѣ въ тоя случай били голѣми. Мнимиятъ ревизоръ билъ нагостенъ заедно съ войницитѣ си, па имъ събрали и храна за нѣколко деня по пжть. Комендантътъ на крепостьта билъ старъ турчинъ, полуграмотенъ, отдавна пратенъ тамъ и единъ видъ заточенъ. Той се оплакалъ на резизора за това, какъ толкова години служи на царщината, безъ да го възнаградятъ по чинъ, когато мнозина негови другари били станали вече паши, а той си оставалъ миралай. Ревизорътъ му обещалъ, че щомъ стигне въ Цариградъ, първата му грижа ще бжде да го представи за повишение. По такъвъ начинъ Петко се снабдилъ съ храна и заминалъ по пжтя си, като оставилъ нещастния комендантъ въ сладки надежди*). Тая случка е била на 31/12 юний, а на 3/15 юний Петко и дружината му излѣзли при Еносъ на брѣга и оттамъ се отзовали въ гостоприемнитѣ Родопски усои.

Появяването изново на Петка следъ три годишна неизвестность, да ли е между живитѣ или не, наново стреснало турскитѣ власти, а ободрило и зарадвало българското население, па заедно съ него и турското, което тоже въ лицето на Петка виждало единъ защитникъ и покровитель предъ подтисническия бейски режимъ. Потери отъ заптии и селяни-башибозукъ, събрани отъ турската власть, се разпръснали навсѣкжде изъ Кешанско, Енеско, Дедеагачко и Гюмюрджинско да гонятъ Петка, та дано сполучатъ да го уловятъ или погубятъ преди да е събралъ повече другари и преди да се е научило населението всѣкжде изъ тия мѣста. И още на 20-я день следъ Петковото излизане на родния си край, една потера го сгащила на 23/5 юлий (1869 г.) при селото Сарджа, Кешанска каза. Петко ималъ съ себе си само 6 момчета, а потерата броела повече отъ 40 заптии и селяни. Следъ два часова битка, безъ да даде ни една жертва, Петко сполучилъ да се отскубне отъ схватката, ала на 3/15 юлий при селото Арнаутъ кьой, сжща каза, връхлетѣлъ на друга петь пжти по-многобройна потера. Тукъ Петко изгубилъ едного отъ другаритѣ си, па и самъ той билъ раненъ съ крушумъ въ бедрото. За щастие, раната била малка и неопасна, та скоро заздравѣла.

Презъ това лѣто Петко ималъ още три схватки: на 26/7 августъ въ планината Чандъръ, Енеско; на 2/14 августъ въ мѣстностьта Инъ-дере, Дедеагачко, и на 29/10 септемврий при Каранъ-дере, тоже Дедеагачко.

Турското правителство почнало сериозно да гледа на тъй смѣлото и сполучливо бродене изъ цѣлъ санджакъ на тоя смѣлъ горски юнакъ, а неговото име изъ цѣлото Бѣломорско крайбрѣжие, като се започне отъ Текирдашко, та чакъ до Кавалско, вече задавало доста грижи не само на каймаками и мютесарифи, ами и на централната вилеятска власть въ Одринъ. Последната издала строги заповѣди изъ вилеята да се извадятъ и разпръснатъ силни потери отъ башибозукъ, а заедно съ това прибѣгнала и до други срѣдства, именно, да се залавятъ и затворятъ всички по-видни и съмнителни селяни българи изъ селата подъ предлогъ, че сж ятаци, та по тоя начинъ едно да се сплаши населението и не указва никакъвъ приемъ и съдействие на Петка и другаритѣ му и, друго, дано подъ влиянието на страха нѣкой го изкаже, когато влѣзе въ нѣкое село или друго удобно за залавянето му мѣсто. И Петко схваналъ това измѣнило се положение на неговата борба, та и той насочилъ своята съобразителность и хитрость въ другъ видъ нѣкакъ си, а именно, да избѣгва по възможность срещи съ потери и заптии близко при населени мѣста, по-малко сношения да има и съ селата и главно да маневрира изъ планинитѣ ту въ една, ту въ друга посока. Тъй напр. нападне нѣкой бей и се мѣрне на нѣкоя потера въ Кешанско, па изведнажъ литне и направи сжщото въ Гюмюрджинско и т. н. По тоя начинъ тамамъ властьта съсрѣдоточи всичкото си внимание и прибере потеритѣ си въ мѣстото, дето се е мѣрналъ Петко и сторилъ нѣкоя пакость, ето че свободно поотдъхне населението отъ преследване въ другитѣ мѣста, често мжти 20—30 часа далечни едно отъ друго. Поради тия хитри маневри на Петко презъ лѣтото въ 1870 г. той ималъ само три срещи съ преследващитѣ го потери: на 28/10 май при с. Симитлий, Гюмюрджинско; при с. Семетъ, тоже Гюмюрджинско, на 25/7 юлий, и при чифлика Симитъ-кьой, Кешанско, на 20/1 ноемврий. Въ последната схватка Петко е билъ самъ срещу 80 души черкези и само неговото присжтствие духа, юначность и бърза съобразителность го спасили отъ явна смърть. Ето какъ станало това: земевладѣлецътъ Акж-бей, стопанинъ на чифлика, билъ богатъ и фанатикъ турчинъ. Той силно мразѣлъ Петка, а за да спечели благоволението и на валията, което му било потрѣбно пъкъ за нѣкакви вражди, които ималъ съ други съперници бееве, Акж-бей устроилъ една хитрость живъ да улови Петка. Той ималъ кехая на овцетѣ си единъ цинцаринъ-гъркъ, комуто поржчалъ какъ и да е да се сближи и сприятели съ Петка и когато последниятъ напълно се довѣри, тогава да му скроятъ примката. Цинцаринътъ

12. — Родопски българи отъ с. Горно-Дерекьой, Пашмаклийско, на ловитба за риба на Бѣломорския брѣгъ при Порто-Лагосъ (снимка 1906 год.).

Pêcheurs bulgares des Rhodopes. du village de Gorno-Dérékeuy (Pachmakly) faisant la pêche sur le bord de la Mer Egée, près de Porto-Lagos (photo prise en 1906 год.).

---

*) Следъ заминаването на Петка отъ крепостьта, комендантътъ се похвалилъ съ писмо на единъ свой приятель-офицеръ въ крепостьта Чанакъ кале, че идвалъ ревизоръ отъ Цариградъ, какъ намѣрилъ всичко въ изправность и какъ му обещалъ да го повиши. Отъ уста въ уста обяснила се работата, че никакъвъ ревизоръ по крепоститѣ въ това време не ходилъ и най-сетне работата излѣзла наяве, кой и какъвъ е билъ тоя ревизоръ и какъ хитро измамилъ Сирския комендантъ. Нещастникътъ старъ турчинъ-офицеринъ билъ уволненъ отъ службата си и наказанъ съ затворъ. Самъ покойниятъ Петко, като разказваше това, съжаляваше добрия турчинъ, който ги спасилъ отъ гладъ и за тая си доброта къмъ тѣхъ тъй зле си изпатилъ отпосле.

всѣкога стоялъ въ къшлата, която била далечъ 2 часа отъ чифлика, защото тамъ била пàшата за добитъка на бея. Полека-лека той се сближилъ съ Петка, пращалъ му ядене въ планината, прибиралъ го въ къшлата, ужъ му и съобщавалъ едно-друго за бея, какъ би могълъ да залови било сина му, или самия него и др. т. Петко, безъ да подозира гръцкото лукавство, се довѣрилъ на цинцарина и дори се спобратимили. „Презъ октомврий месецъ бѣше, казваше самъ покойниятъ Петко, азъ се готвѣхъ да разподѣля на малки части дружината си и имъ опредѣля, кои дѣ да отидатъ и прекараме зимата, когато получихъ известие, че ме вика *аратликътъ* (побратимътъ) цинцаринъ да отида самъ въ къшлата му на 19/1 ноемврий, дето щѣлъ да ми обади нѣщо много важно за мене. Азъ бѣхъ ходилъ много пѫти въ тая къшла и самъ, и съ момчетата си, поставялъ бѣхъ на много изпитни моя аратликъ и се бѣхъ напълно увѣрилъ, че е мой добъръ приятель. Безъ да подозирамъ, какво и да е зло, азъ зехъ двама отъ другаритѣ си и като наближихъ два часа до къшлата, оставихъ ги да ме чакатъ въ селото Х., въ дома на другъ единъ мой близъкъ приятель българинъ, а азъ самъ отидохъ при аратлика си. Бѣше вече 4 часа презъ нощьта по турски, когато стигнахъ въ къшлата. Моятъ аратликъ, както винаги, ме посрещна любезно и прикани да седна, па извади едно павурче да ме черпи и заведохме разговоръ. Огъньтъ бѣше голѣмъ, та освѣтляваше цѣлата къшла. Едва ли имаше 10-15 минути какъ бѣхъ влѣзълъ въ къшлата, ето че моятъ аратликъ почна да охка и да се свива ужъ отъ нѣкакви силни болки въ корема. „Бе какво ти е?“ питахъ го азъ, той още повече охка и се гърчи. Азъ намѣрихъ джезбето, налѣхъ малко ракийка и турихъ на огъня да му сторя пунчъ, като мислѣхъ, че трѣбва да е изстиналъ, та да му дамъ да пие и се стопли. Додето азъ се навеждахъ надъ огъня да закрепя джезбето, ето че дяволътъ ниединъ се хвърли отдире на мене и ме залавя за гушата да ме души. Азъ бързо разбрахъ работата каква е и кѫде отива и благодарение че бѣхъ по-силенъ, измъкнахъ се отъ рѫцетѣ му, повалихъ го на земята и доде той да завика, азъ му затикнахъ устата и промушихъ съ ножа си. Всичко това стана въ едно много кѫсо време, обаче, той сполучи да извика на нѣколко пѫти *„юрюинъ, гиттимъ“* (налитайте, отидохъ). Въ това време единъ залпъ отъ 50-60 пушки изплющѣха въ къшлата. Веднага азъ поразмахнахъ огъня да нѣма пламъкъ, отворихъ вратата, гръмнахъ два пѫти съ пушката си, па съгледахъ по-рано, че въ единия ѫгълъ има изправени 5-6 човала, пълни съ ярина. Грабвамъ единъ човалъ и, както си е правъ, изтъркolихъ го изъ вратата навънъ. Обсадителитѣ помислиха, че човѣкъ, мой другарь, излиза изъ къшлата, и съ залпъ гърмятъ къмъ вратата, а куршумитѣ отиватъ срещу, дето бѣше огнището и ройватъ пепельта и разгоренитѣ вѫглища. Това повтаряхъ дотогава, додето да изхвърля всичкитѣ човали, па и други парцали и вещи, каквито имаше вѫтре въ колибата. Това правѣхъ азъ съ двояка цель: първо, да помислятъ обсадителитѣ ми, че азъ не съмъ самичъкъ, и друго, да спечеля време и ги позалъжа и сплаша, за да мога да се отскубна отъ тъй хитро

скроената ми обсада. И наистина, въ тая си мисъль азъ не се измамихъ. Когато изтъркоденитѣ човали предъ вратата на къшлата вече образуваха единъ видъ добра защита, азъ пролазихъ предъ вратата и се заврѣхъ между човалитѣ, па полека почнахъ да търкалямъ предъ себе си и около себе си по единъ отъ тѣхъ, а азъ подире имъ, като изпразвахъ и пушката си ту къмъ една, ту къмъ друга стра-

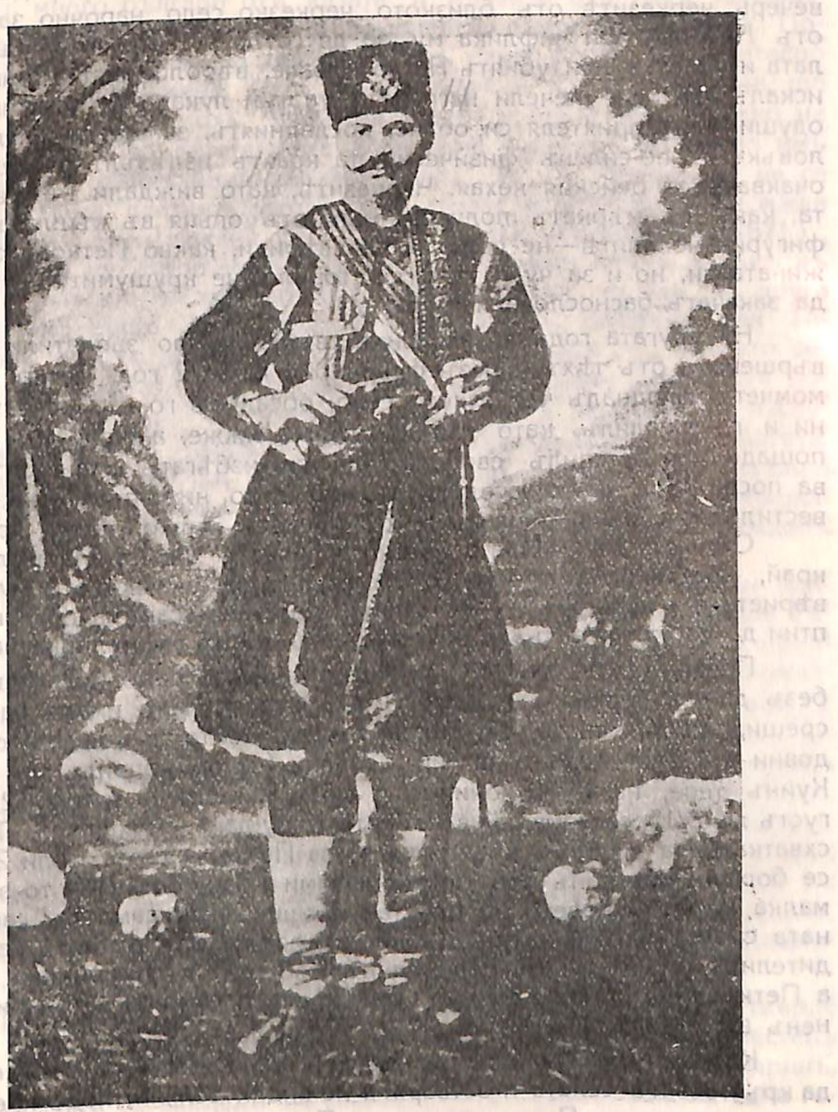

13. — Южно-тракийскиятъ войвода Петко Кирияковъ отъ с. Доганъ-Хисаръ, Гюмюлджинско, въ войводската си носия при заминаването му при царь Освободителя въ Петроградъ следъ свършване на войната въ 1877/78 год.

Le voïvode de la Thrace meridionale, Petko Kyriacof, originaire du village de Dogan-Hissar (Gumuldjina), habillè de son costume de voïvode, lors de son départ pour Pétrograd, auprès du roi Libérateur, après la fin de la guerre, en 1877/78.

на. Кой знае какъ, но моитѣ обсадители се уплашиха и не само че не ме нападнаха, но по едно време и се отдалечиха и сториха пжть, та се избавихъ. Отъ тогава после излѣзе и се разпространи всѣкжде повѣрието, че Петка куршумъ не хваща, на което повѣрие азъ има много да благодаря“. Хитростьта на цинцарина и бея състояла въ това: Петко самъ да иде въ къшлата на опредѣлената вечерь, черкезитѣ отъ близкото черкезко село, нарочно заселено отъ Акж-бей при чифлика му, за да го пазятъ, да обсадятъ къшлата и уловятъ или убиятъ Петка. Обаче, вѣроломниятъ цинцаринъ искалъ самъ да спечели наградата, та тъй лукаво се помжчилъ да одуши самъ приятеля си, обаче, последниятъ, за щастие, излѣзълъ ловъкъ и по-силенъ физически, та краятъ излѣзълъ досущъ неочакванъ за бейския кехая. Черкезитѣ, като виждали въ тъмнината, какъ се мѣркатъ полуосвѣтени отъ огъня въ къшлата черни фигури—човалитѣ—не само че се увѣрили, какво Петко е съ дружината си, но и за чудо тѣмъ се сторило, че крушумитѣ не могатъ да закачатъ баснословния гяуринъ*).

На другата година черкезитѣ твърде скжпо заплатили за извършеното отъ тѣхъ. Презъ февруарий м. 1872 год. Петко съ 100 момчета нападналъ черкезкото село, обсадилъ го отъ всички страни и го запалилъ, като избилъ всички мжже, а женитѣ и децата пощадилъ и оставилъ свободно да си избѣгатъ живи. Отъ тогава после хора не се заселили въ това село, нито пъкъ Акж-бей се вестилъ вече въ чифлика си, който следъ малко време продалъ.

Случката въ къшлата високо издигнала Петка въ цѣлия тоя край, населението просто го обожавало за юначеството му, а повѣрието, че куршумъ го не хваща, карало и самитѣ потери и заптии да се страхуватъ да го нападнатъ, щомъ сж малцина на брой.

Презъ лѣтото въ 1871 г. Петко сновѣлъ само изъ Кешанско, безъ да се вестява другаде. Презъ цѣлото лѣто ималъ само три срещи, но тоя пжть съ силни потери, които състоели и отъ редовни войници, освенъ заптии и селяни (на 8/20 априлъ при селото Куинъ тепе, на 18/30 юний при село Акъ-ходжа и отъ 12/24 августъ до 3/15 септемврий въ гората Куру-дагъ—Суха-гора. Третата схватка била особено премеждлива за Петка, защото цѣли 22 дена се борѣлъ обсаденъ отъ турски низами и башибозукъ и то въ една малка гора въ полето. И отъ тая обсада Петко само съ свойствената си ловкость и хитрина явно излѣзълъ изъ ржцетѣ на обсадителитѣ си, които изгубили единъ юзбашия и 30 войника убити, а Петко ималъ само единъ убитъ, ала и самичъкъ той билъ раненъ въ лѣвата нога.

Когато турскитѣ власти почнали да измжчватъ населението, да кръстосватъ селата и затварятъ по-видни селяни, подъ предлогъ, че сж ятаци на Петка, тогава и Петко обърналъ друга тактика: при всъко залавяне и затваряне на българи-селяни, отъ страна на властитѣ и Петко залавялъ и завеждалъ съ дружината си въ горитѣ нѣкой виденъ турски бей, като поржчалъ следъ това на

---

*) Следъ тая случка и следъ приличното наказание на черкезитѣ Акж-бей омекналъ и потърсилъ прошка отъ Петка.

властитѣ и роднинитѣ на пленника, че ще бжде освободенъ само тогава, когато въ замѣна на това освободятъ арестуванитѣ отъ едикое село селяни. По тоя начинъ Петко разстроилъ и въ тоя случай турскитѣ мѣрки за преследването му. А това още повече подигнало Петка въ очитѣ на населението, което вече не се бояло отъ властьта и улеснявало, обичало и укривало Петка.

Презъ есеньта Еноскиятъ каймакаминъ, Тахиръ бей, изпозатворилъ много българи отъ казата и мнозина отъ тѣхъ изпоразсипалъ отъ бой и мжчения, за да кажатъ, де се крие Петко. Последниятъ се научилъ за това и писалъ едно остро заплашително писмо на каймакамина, като го предупредилъ, че нищо не ще може да го спаси отъ гнѣва на Петка и дружината му, ако не освободи невинно затворенитѣ хора и не спре преследването имъ по-нататъкъ. Каймакаминътъ, напротивъ, за да покаже, че не се бои отъ Петка, пратилъ заптии изъ селата и подложили на мжка още нѣкои и други селяни. Единъ день, било 2/14 декемврий, 1871 г., въ кжщата на каймакамина въ Еносъ се явилъ единъ човѣкъ въ дрехи и маниери на турчинъ софта. Обадилъ се, че иде отъ друга каза и има нѣщо да говори на каймакамина. Влѣзълъ при Тахиръ бея, казалъ му, че е Петко, та да не мърда отъ мѣстото си, защото на минутата и той, и всичкитѣ му домашни ще бждатъ погубени. Обезумѣлиятъ отъ страхъ каймакаминъ не шавналъ, изслушалъ искането на Петка, и последниятъ си отишълъ по работата. На другия день всички затворени селяни въ Еноския затворъ били освободени и пратени въ домоветѣ си и додето билъ каймакаминъ Тахиръ бей, въ Еноско българинъ отъ казата не виждалъ затворъ.

Презъ 1872 г. Петко ималъ четире срещи съ турски войници и заптии, каквито били нарочно разпръснати изъ цѣлия Галиполски санджакъ да го дирятъ. Въ първата схватка, която станала на 3/15 май въ Кавакъ курия, Ферско, Петко билъ съ 60 момчета срещу една потера отъ 40 конни заптии — суварии, на чело съ единъ юзбашия, отъ които 2-ма паднали убити, а юзбашията заедно съ 12 души уловилъ живи, завелъ ги пленници въ планината и ги освободилъ само тогава, когато Ферскиятъ каймакаминъ освободилъ нѣколцината по-рано затворени българи отъ казата. Въ тая схватка Петко изгубилъ единъ отъ дружината си, па и самъ той билъ раненъ. Другитѣ три срещи сж били на 2/14 юний въ Шапкъна планина, Гюмюрджинско; на 29/11 юлий въ Кавакъ кория, Ферско, и на 5/17 септемврий при родното село Петково, Доганъхисаръ, Ферско.

Презъ това лѣто се случило и друго нѣщо съ единъ твърде много сербезъ турски бинбашия по име Арапъ-Хасанъ, известенъ тогава като строгъ и юначенъ жандармерийски началникъ въ Одринъ, Арапъ-Хасанъ се заклелъ на валията, че въ разстояние на една година или живъ или мъртъвъ ще улови Петка. Дадена му била една нарочно за това нагласена потера отъ 70 души суварии и съ единъ видъ неограничени права, каквото разбира да върши, стига да изпълни клетвата си. Арапъ-Хасанъ започналъ да обикаля всички български села, па и турски, които минавали като Петкови приятели, биелъ населението, мѫчелъ го да изкаже Петка и вършилъ още много други безчинства. „Много бѣ лесно да се справя съ тоя бабаитинъ, казваше покойниятъ, ала азъ искахъ да го уловя живъ, за да видятъ, че Петко се не лови тъй лесно“. Както се вижда отъ по-горе казаното за срещитѣ съ потеритѣ, Петко почналъ да маневрира хитро и когато бинбашията билъ напр. въ Гюмюрджинско, Петко направялъ нѣкоя пакость 2 — 3 дни далече, напр. въ Еноско, па бързо се връщалъ на първото си мѣсто. По тоя начинъ изненадалъ и Арапъ-Хасана. Шпионитѣ на Петка единъ день донесли, че потерата на Арапъ-Хасанъ свободно се разполага въ едно българско село въ Еноска каза и че за другия день Арапъ-Хасанъ билъ поканенъ на госте въ близкия до това село бейски чифликъ у стопанина бей. Въ това време всички знаели, че Петко е въ Гюмюрджинско. Петко взелъ двама отъ най-юначнитѣ си момчета, облѣкли се въ парцаливи селски дрехи и зели голѣми дюлгерски аршини — сопи, за да личатъ като дюлгери. Дружината си разпоредилъ на други по-далечъ скрити мѣста и имъ казалъ, че само при гърмежъ на пушка ще се явятъ на мѣстото, дето имъ опредѣлилъ между чифлика и селото. Презъ деня Петко съ двамата си другари като пѫтници дюлгери се мѣрнали на пѫтя въ една малка долинка между чифлика и селото, дето трѣбвало да мине Арапъ-Хасанъ. Седнали край пѫтя да обѣдватъ ужъ, извадили кирливи кърпи съ лучецъ, соль и черенъ селски хлѣбъ и чакали. По едно време се задалъ Арапъ-Хасанъ съ двама свои суварии. Работата изглеждала щастлива, когато Петко видѣлъ, че сѫ само трима. Ако бинбашията е билъ съ повече суварии или съ цѣлата си потера, било решено нищо да не предприематъ, освенъ да дадатъ на другаритѣ си сигналъ съ гърмежъ, въ случай че потерата ги залови за сѫмнителни хора. Когато приближилъ Арапъ-Хасанъ, запрѣлъ се малко предъ пѫтницитѣ, които ужъ станали да си отиватъ по пѫтя, и ги запиталъ, какви сѫ хора, откѫде и за кѫде отиватъ и иматъ ли тескерета. Казали му, че сѫ дюлгери, отиватъ да търсятъ работа кѫде Еноско тatъкъ и си иматъ тескерета. Бинбашията имъ заповѣдалъ да му извадятъ тескеретата да ги види. Мнимитѣ дюлгери почнали да тършуватъ по пазвитѣ си ужъ да вадятъ тескеретата, приближили близо при сувариитѣ и бинбашията и моментално по единъ сигналъ уловили юздитѣ на конетѣ, а съ другитѣ си рѫце дебелитѣ аршини стоварили въ рѫцетѣ отпредъ на сувариитѣ, като имъ извикали да не шавнатъ, че сѫ убити на минутата. Вцепенени отъ страхъ и при вида на прочутия Петка, Арапъ-Хасанъ съ другаритѣ си се предалъ. Петко ги обезорѫжилъ, повелъ ги къмъ дружината си въ гората, па отъ тамъ изпратилъ конетѣ на потерата въ селото съ известие, че Арапъ-Хасанъ е гостенинъ у Петка въ планината и че следъ нѣкой день ще се върне.

Като молния се разнесла вестьта, че Арапъ-Хасанъ е пленникъ у Петка, и потерата бързо напуснала селото и се отправила въ Галиполи да обади въ санджакското управление за случилото се. Петко държалъ три-четире дена при себе си Арапъ-Хасана, изучилъ отъ него много работи, накаралъ го да се закълне, че въ българско село втори пѫть нѣма да стѫпва, следъ това му обръсва

14. — Родопски българи овцевъдци съ стадата си на зимна паша въ Ксантийското поле край Бѣло море. (Снимка 1909 год.).

Bulgares des Rhodopes, élevant et gardant leurs troupeaux dans les pâturages d'hiver sur le litoral de la Mer Egée; (photo prise en 1909).

лѣвия мустакъ и дѣсната вежда и го праща, безъ да се спира кѫдето и да било, да се яви въ Еносъ на каймакамина и последниятъ да го изпрати на валията. Заповѣдьта на войводата била точно изпълнена. Валията самъ видѣлъ, какъ може да се лови тоя горски юнакъ, а нещастниятъ Арапъ-Хасанъ билъ разжалванъ отъ чина си и наказанъ съ три годишенъ затворъ въ Видинската крепость.

Тая постѫпка на Петка му спечелила много приятели и измежду силнитѣ и богати турски беeве, които въ лицето на Петка почнали да ценятъ едно истинско кавалерство, непритворно юначество и защитникъ на сиромашьта безъ разлика на вѣра и народность. Много Петкови душмани отпърво, сега му станали приятели, макаръ че нѣкои отъ тѣхъ това правили и отъ страхъ. По заповѣдь на валията въ Одринъ били закарани и затворени мнозина българи, главно отъ Петковото село Доганъ-хисаръ, и хвърлени въ затвора като ятаци. Петко презъ есеньта, когато видѣлъ, че властьта безъ никакви улики мисли да държи тѣзи нещастници и презъ зимата безъ да ги сѫди и осѫжда, ако наистина се докаже по сѫдебенъ редъ, че сѫ виновни въ ятаклъкъ, писалъ на влиятелнитѣ голѣмци — турци Халилъ бей, Хасанъ бей, Мустафа ефенди и др., че нѣма да се побои отъ нищо да ги намѣри и въ домоветѣ имъ, ако тѣ не се застѫпятъ предъ валията и освободятъ запрѣнитѣ въ затвора заради Петка българи-селяни. И споменатитѣ голѣмци изпълнили Петковата поржчка.

Презъ 1873 година Петко ималъ петь сериозни схватки съ потеритѣ: презъ януарий (16/28, 17/29 и 18/30) при Чандъръ дагъ, Еноско, съ 15 момчета срещу 50; на 22/4 януарий при сжщата планина съ 15 момчета срещу 120; на 23/5 май при Куртъ-буджакъ, Кешанско, съ 30 момчета срещу 60 заптии; на 3/15 августъ при р. Мангазъ, Димотишко, и на 24/6 септемврий въ планината Келебекъ дагъ, Гюмюрджинско. На 28/10 юний пакъ сжщата година при Марония Петко, като си излизалъ самъ предрешенъ отъ градеца, билъ издаденъ отъ единъ гръкъ и нападнатъ отъ трима заптии. Петко убилъ единия и сполучилъ да избѣга, ала получилъ и една рана въ лѣвото ребро. Въ планината пъкъ Келебекъ дагъ презъ августъ (24) съ още незаздравѣла рана Петко цѣли седемь дена билъ обсаденъ отъ потерата на нѣкой си черкезинъ Андупъ ефенди и само съ хитро маневриране сполучилъ да се избави живъ и здравъ.

Димотишкиятъ мютесарифъ-паша билъ твърде жестокъ и фанатикъ турчинъ. Той държалъ цѣлата зима (1872—73 г.) десетина българи въ затвора, мжчилъ ги съ бой и гладъ безъ да ги сжди. Напраздно Петко му пращалъ много здраве да ги освободи като невинни. Трудили се и други голѣмци турци да склонятъ упорития паша да пусне затворницитѣ, че и тѣ ще изпатятъ за тѣхъ, ала нищо не помагало. Презъ зимата Петко се научилъ, че двама българи отъ жестоко мжчене умрѣли въ затвора. Това силно наскърбило Петка, та решилъ да се справи по другъ начинъ съ мютесарифа. Петку му обадили шпионитѣ, каквито той ималъ всѣкжде дори и между самитѣ чиновници турци въ конацитѣ, че мютесарифътъ ще замине за Одринъ, дето го викалъ валията. Това е било презъ юний месецъ, 1873 година. Петко устроилъ засада по пжтя, като искалъ да улови живъ пашата. Последниятъ по нѣкаква си работа останалъ единъ-два деня въ Димотика, а пратилъ харема си (жена си, майка си и две деца и слугинитѣ си), конвоиранъ отъ 20 заптии. Като видѣлъ файтонитѣ, Петко помислилъ, че е и мютесарифътъ, извикалъ на заптиитѣ да се предадатъ, но тѣ загърмѣли да се противятъ. Тогава дружината налетѣла на тѣхъ и въ престрелката паднали убити двама заптии и двѣтѣ жени съ едната отъ слугинитѣ въ файтонитѣ, файтонджията и конетѣ, а нѣколко отъ заптиитѣ били ранени. Петнадесеттѣ души други заптии Петко пъкъ уловилъ пленници, обезоржжилъ ги, ала когато видѣлъ, че мютесарифа нѣма и че сж станали жертва невинни жени, освободилъ ги всички заедно и съ децата, останали за чудо незасегнати отъ куршумитѣ. „Ако има нѣщо, което презъ цѣлия ми животъ като камъкъ да тежи на сърдцето ми, казваше самъ покойниятъ Петко, и ако единъ день азъ ще трѣбва да отговарямъ и предъ Бога, то е това мое погубване на невинни и беззащитни жени, които впрочемъ ако знаехъ, че сж тѣ и че нѣма мютесарифа, нѣмаше да нападамъ. Това е едничкиятъ мой грѣхъ, споредъ моето разбиране, който съмъ извършилъ въ живота си, и грѣхъ и срамъ, който никога нѣма да забравя“. Цѣлъ табуръ отъ 800 души войска била пратена по всички направления въ санджака да преследва Петка.

Презъ 1874 година Петко трѣбвало да маневрира още по-хитро, защото потеритѣ били и многочислени, и къмъ много страни. На 30/12 юний въ планината Алмалж-дагъ, Димотишко, ималъ цѣлъ день упорито сражение съ 60 момчета срещу цѣлъ табуръ войска. Петко изгубилъ двама убити отъ другаритѣ си и самъ билъ раненъ въ лѣвия бутъ, а отъ нападателитѣ паднали мъртви 1 юзбашия, 4 войника и 20 души ранени. На 24/6 юлий при мѣстностьта Куинъ-тепе, Кърджалийско (поради раната си Петко се отдалечилъ навжтре въ Родопитѣ въ чисто турската каза Кърджали, като мислѣлъ, че тамъ ще го оставятъ на мира нѣколко време, доде заздравѣе раната му), тоже ималъ схватка съ едно отдѣление заптии и башибозукъ. На 30/12 юний при мѣстностьта Суукъ, Гюмюлджинско, ималъ среща съ редовна войска, па бързо прескочилъ въ Димотика, за да изгуби диря. Обаче, при рѣката Къзълъ-дели на друго отдѣление войска връхлетѣлъ, дето пакъ изгубилъ единъ другарь и самъ получилъ нова рана въ рамото, но, за щастие, досущъ лека. Оттамъ преминалъ въ Дедеагачко и извършилъ прочутото навлизане въ самата желѣзопжтна станция, дето зелъ 450 лири отъ нѣмеца чиновникъ Хумберта. „Този човѣкъ, освенъ че постоянно зле се обръщаше съ работницитѣ българи по желѣзницата, казваше покойниятъ Петко, но и всѣкога се подигравалъ съ българщината, наричалъ ме кокошкарь и мн. др. Мене ме страшно изядѐ на тоя гордъ нѣмецъ и искахъ да му дамъ да разбере, какви сж българитѣ и кои сж кокошаритѣ“. Покойниятъ Константиновъ въ своята книжка ето какъ предава тая Петкова смѣлость и причинитѣ й по-нататъкъ: „Безбройни оплаквания се отправили Петкому отъ страна на чернитѣ работници при постройката на желѣзнопжтната линия Дедеагачъ-Фере, че началникътъ на Дедеагачката станция, германецътъ Хумбертъ, се отнасялъ най-безчовѣчно съ тѣхъ. Работницитѣ се оплаквали, че имъ думалъ лоши думи, псувалъ ги на вѣра, принуждавалъ ги да работятъ и въ праздници, и въ св. Недѣля, та че най-сетне като да имъ плаща, правилъ разни спекулации при пресмѣтването и неправедно отбивалъ по нѣщо отъ седмичната заплата на всѣки работникъ. Тѣзи оплаквания възмутили Петка, и той презъ юний нападналъ въ единъ хубавъ день станцията, окржжилъ я съ дружината си, влѣзълъ въ Хумбертовото писалище и обралъ касата. Това събитие тамамъ бѣ на мѣстото си, защото тъкмо по това време Портата бѣ започнала да лъже Европа, че населението въ Турция било благодарно отъ обещанитѣ нему правдини. Това събитие бѣ важно още и затова, че чрезъ него на иностранцитѣ се доказва нагледно, че турското правителство, администрация и публична сила, съсрѣдоточени само въ ржцетѣ на мохамеданцитѣ, не сж въ състояние да издържатъ безопасностьта, здравината и реда въ страната. Следъ тоя, може-би, укоризненъ и хайдутски Петковъ подвигъ взеха се най-строги мѣрки за преследването му. Одринскиятъ валия, заедно съ областния военъ началникъ, дойдоха въ Дедеагачъ съ 2000 души войска да дирятъ Петка; каймакамитѣ и къръ-агаларитѣ отъ Ферската, Еноската, Димотишката и Гюмюрджинската каази кръстосваха нѣколко седмици съ потери околиитѣ си; поржчителства се искаха отъ всички християнски села. Нищо не можаха да направятъ турскитѣ власти. Всичкиятъ тропотъ се свърши съ даване обезщетение 2000 лири на обрания и раненъ нѣмецъ Хумберта. Откраднати му били 450 лири, богатото обаче султаново правителство му брои 2000 лири отъ препълненото турско съкровище. . . .“

Дедеагачкото приключение, може се каза, озвѣрило турскитѣ власти. Преследванията надъ населението били удвоени, въпрѣки това че и Петко не стоялъ празенъ и на всѣко залавяне отъ страна на властьта нѣкои селяни, били тѣ турци или българи, и Петко улавялъ нѣкой виденъ и влиятеленъ бей или синъ му и не ги пущалъ дотогава, додето въ замѣна властьта не освобождавала затворенитѣ.

Презъ 1875 година Петко ималъ петь по-важни схватки съ потеритѣ: на 20/1 априлъ въ планината св. Георги, Гюмюлджинско; на 9/21 май въ план. Чаталъ-тепе, Еноско; на 30/12 юлий при Бургазъ-дере, Димотишко; на 20/1 септемврий въ Имаретската курия, Гюмюлджинско, и на 30/21 септемврий при с. Кара-бунаръ, Димотишко. При последната схватка, въ която Петко билъ съ 30 момчета срещу 500 души черкези, падналъ убитъ единъ юзбашия и 30 черкези, а ранени неизвестно, обаче и Петко изгубилъ 3 убити, 5 ранени, па и самъ билъ раненъ въ ржката.

Властьта вече се указала безсилна било съ потери, било съ залавяне селянитѣ, мними ятаци на Петка, да унищожи последния, който не излизалъ отъ устата на цѣлъ Одрински вилеятъ, били тѣ турци, или християни. Турското правителство почнало да обещава 5000 лири награда томува, който сполучи да улови или убие безстрашния юнакъ-гяуринъ, когото вече и самитѣ власти наричали *господарь на планината.* Тая награда блазнѣла мнозина, ала кой да се наеме да я спечели? Въ това време въ Цариградъ живѣелъ единъ гръкъ, родомъ отъ стария Бѣломорски градецъ Марония, Гюмюлджинска каза. Тоя гръкъ се казвалъ Тома хаджи Яневъ, известенъ още и съ името Калънъ Тома. Той се полакомилъ да увеличи богатството си съ 5-тѣ хиляди лири, па и като всѣки щеславенъ гръкъ мечтаялъ и за слава, и за по далечни облаги. Той се върналъ и установилъ да си живѣе въ родния си градецъ Марония. Тамъ той тоже намѣрилъ почва за печала съ търговия и лихварство, което можело да прикрива лукавото му намѣрение. Отъ друга страна билъ и твърде развалень нравствено човѣкъ, та съгражданитѣ му почнали да го мразятъ и се оплакватъ тайно отъ дѣлата му. Петко ималъ приятели гърци въ Марония, които му казвали, какво върши Калънъ Тома, ала не желаялъ да имъ се бърка въ личнитѣ разправии.

Полека-лека Калънъ-Тома сполучилъ да се спознае съ Петка, да се сприятели, па дори и да се спобратими съ него, т. е. станали *аратлици.* Лукавиятъ и вѣроломниятъ гръкъ накаралъ да махнатъ отдѣлението войска, което нарочно за Петка стояло въ Марония, и оставили тамъ само трима заптии за охрана. Петко получавалъ подаръци отъ побратима си, ходѣлъ му на госте и ни най-малко подозиралъ злитѣ му намѣрения. Единъ пжть Калънъ Тома поканилъ Петка на госте у дома си въ Марония. Петко отишълъ съ 6 души другари и гостувалъ цѣла нощь, а предъ съмване тръгналъ да си иде въ гората. Калънъ Тома ги изпратилъ и имъ далъ нѣколко шишета Сакъска ракия и въ кутии хубава Цариградска халва да занесатъ и на другитѣ си другари въ планината. При слизане, обаче, отъ стълбитѣ едно отъ слугинчетата Калънъ Томови не-

16. — Петко Пехливановъ, четникъ на южнотракийския войвода Петко Кириаковъ при прогонване на турцитѣ отъ Дедеагачко презъ войната въ 1877/78 г. Сега той е бѣжанецъ и живѣе въ гр. Станимака. (Снимка 1928).

Petko Pehlivanof, soldat de la troupe de Petko Kiriacof, — voïvode de la Thrace méridionale — lors de l'exprulsion des Turcs des régions de Dimotika et Dedé-Agatch, pendant la guerre de 1877/78. A présent, c'est un émigré et il demeure à Stanimaka. (Photo prise en 1928).

усѣтно приближило при Петка, опнало го за дрехата и му пришъпнало: „бате, пази се отъ халвата“. Петко се досѣтилъ, че тукъ има нѣщо, ала се престорилъ като че нищо не знае, па и Калънъ Тома нищо не съгледалъ, нито помислилъ нѣщо отъ вѣрнитѣ си слугини. Петко дошълъ въ планината при другаритѣ си и първата му грижа е била да не имъ дава да вкусятъ отъ подаръцитѣ, доде не ги опита и се увѣри въ безопасностьта имъ. Отъ друга страна гледалъ и никой отъ дружината му да не узнае нѣщо по тая случка, защото били буйни и е било възможно да прибързатъ въ нѣщо. Първата нощь, когато всички изпозаспали, Петко зелъ отъ халвата, далъ отъ нея на кучетата отъ една ближна мандра. Следъ половинъ часъ две кучета, като се радвали на Петка, паднали тререшкомъ и умрѣли въ краката му. Втори пжть далъ на други кучета, и сжщиятъ резултатъ излѣзълъ. Това увѣрило Петка въ правотата на думитѣ на благородното слугинче, но Петко никому нищо не обадилъ. Додето Калънъ Тома очаквалъ да чуе, че Петко съ дружината му сж отишли на другия свѣтъ, получилъ за чудо отъ аратлика си войвода много здраве, благодарилъ му за хубавото гостоприемство и вкусната халва и му правѣлъ нѣкаква дребна поржчка. И Калънъ Тома си помислилъ, че отровата е била слаба, та не подействувала, и кроелъ втори пжть да се опита въ гнусното си намѣрение. На 11/23 май, 1876 год., обаче Петко ненадейно на день на пладне влѣзълъ въ Марония, заловилъ всички улици и чаршията, уловилъ и вързалъ тритѣ заптии, па съ шестимата си първи другари влѣзълъ въ кжщата на аратлика си Калънъ Тома. Разтворилъ му сандъцитѣ, обадилъ изъ града, който има смѣтка съ Калънъ Тома, да иде да си я види, изгорилъ всичкитѣ му тефтери и записи, раздалъ всичкитѣ му пари, колкото намѣрилъ, раздалъ и покжщнината му, наградилъ богато и слугинчето, па съ гайда и съ пѣсни извелъ Калънъ Тома и го отвелъ въ своето царство — планинитѣ — дето следъ единъ месецъ го обезглавилъ.

Цѣлиятъ градъ отдъхналъ съ погубването на злия си и безчовѣченъ съгражданинъ, турцитѣ похвалили Петковото юначество, а българитѣ изъ цѣлитѣ Южни и Източни Родопи и Бѣломорското крайбрѣжие възпѣли станалото въ особена пѣсень съ всичкитѣ му подробности и украса отъ народна фантазия.

Осемь деня преди залавянето на Калънъ Тома, Петко извършилъ друго едно юначество и кавалерство, което послужило да му очисти пжть за тъй свободното му влизане на день на пладнина въ паланката Марония. На 3/15 май при селото Каджкьой, Текирдашко, Петко нападналъ една потера, състояща отъ 70 души заптии и башибозуци. Схватката траяла нѣколко часа и се свършила твърде щастливо: 3-ма паднали убити отъ потерата, 2-ма се ранили, а всички други били изловени до единъ. Петко имъ събралъ само оржжието и си ги изпратилъ невредими въ нищо въ домоветѣ си, за да разнасятъ славата и кавалерството на храбрия и великодушенъ *гяуринъ*.

Следъ тая случка и оная на Калънъ Тома, Петко се оттеглилъ въ скритата вжтрешность на Родопскитѣ южни склонове и презъ

цѣлото лѣто отбѣгвалъ всѣкакви срещи съ преследвавшитѣ го потери, като се стараялъ да не се чува досущъ нищо за него. Тая маневра той сторилъ единствено поради настаналитѣ събития въ Срѣдно-горско и севернитѣ подножия на Родопитѣ (Перущишкото клане), съ цель да не предизвика разяреностьта на турското правителство, та да разсипе и унищожи беззащитното българско население въ тия страни. Отъ друга пъкъ страна Петко зорко следилъ за всичко, каквото се вършило въ Срѣдна-гора, и по едно време, споредъ както той самъ казваше, се опиталъ да влѣзе въ сношение съ водителитѣ на възстанието, ала не му се удало това. Той пратилъ двама отъ най-добритѣ си другари за тая цель въ Пловдивъ, но никой не се довѣрилъ на тѣхъ въ тия лоши времена, и тѣ се върнали обратно безъ никаква сполука въ мисията си.

17. —Бѣжанци българи отъ с. Сачанлии, Гюмюлджинско при пристигането имъ на Свиленградската желѣзнопжтна гара презъ 1922 год.

Bulgares émigrés du village de Satchanli (Gumuldjina) à la gare chémin de fer Svilengrad, en 1922.

Лѣтото и зимата минали за Петка съ нетърпеливи и мжчителни очаквания за резултатитѣ отъ пламналата Тракийска долина и нечуванитѣ звѣрства, що се извършили надъ известнитѣ възстанали български покрайнини. Щомъ се пукнала, обаче, пролѣтьта, и Петко наново се вестилъ и далъ да се разбере, че ще продължава стария си обичай и то тоя пжть съ по-голѣма енергия и съ по-укрепнала надежда за по-честито бждеще. Особено Петко станалъ енергиченъ и въодушевенъ въ борбата, що съ своитѣ скромни сили водѣлъ, следъ като се обявила руско-турската война.

Наистина, източниятъ и южниятъ краеве на Родопитѣ, които съставлявали центра на Петковото господаруване, за щастие, бѣха очувани отъ такива жестокости, каквито се извършиха въ Батакъ, Перущица и другаде, обаче, единичнитѣ пакости и преследвания отъ наеженитѣ и озвѣрени турски власти изобилвали всѣкжде, дето има българско население въ тия мѣста. И Петко съсрѣдоточилъ главното си внимание и енергия да намалява и възпира тия пакости и въ случай на по-голѣма катастрофа да се помѫчи да я обезсили. „Когато се научихме, че руситѣ сѫ минали Дунава, не можахме да се поберемъ въ себе си отъ радость, казваше покойниятъ; и първото нѣщо, което направихме, бѣше да пратимъ восъкъ и масло на черквитѣ въ околнитѣ села и отъ сърдце се помолихме Богу, за да дарува победа на храброто руско воинство“.

Петко увеличилъ своята дружина на около 60 души момчета и продължавалъ преди всичко своята опитана вече тактика: на всѣко какво и да е напакостяване отъ страна на турскитѣ власти, беeве и други подобни елементи надъ невинното население безъ разлика на вѣра и народность, Петко отплащалъ съ сѫщата монета тройно и петорно.

Презъ цѣлата 1877 година Петко е ималъ следнитѣ по-важни схватки съ потери отъ заптии и башибозуци: на 15/27 мартъ, с. г., въ планината Чобанъ-дагъ, Дедеагачко; на 13/25 юний при селото Павлю-кюпрюсю, Узунъ-кюпришко; на 23/5 юлий въ гората Домузъ-буджакъ, Ипсалска каза; на 20/1 августъ при махалата Куручай, Ксантийско: на 10/22 августъ въ планината Шапкъна, Димотишко; на 31/12 септемврий въ планината Бозъ-тепе, Дедеагачко; на 18/30 августъ въ план. Боазъ-индже, Дедеагачко; на 10/22 октомврий въ планината Чобанъ-дагъ, Дедеагачко; на 23/5 ноемврий въ мѣстностьта Мармара, Маронско, и на 6/18 декемврий при селото Ташлъкъ-дере, Дедеагачко. Презъ цѣлата година въ гореизброенитѣ схватки Петко изгубилъ 4 убити момчета отъ дружината си, 5 ранени, а въ това число два пѫти билъ раняванъ и самъ той. Въ схватката при Ташлъкъ-дере Петко взелъ пленници 3 турски офицери съ едно знаме и цѣло отдѣление пехотници войници, взелъ имъ орѫжието и ги освободилъ, за да не ги храни.

Както презъ Срѣдногорското възстание и сръбско-турската война презъ 1876 год., така и презъ руско-турската война, Петко не се отдалечилъ отъ Бѣломорието и Родопитѣ. Той чувствувалъ, че въ тѣзи тежки времена тоя отдалеченъ български край може много да пострада. Петко се явявалъ съ четата си въ разни мѣста, преследвалъ турцитѣ, които правѣли пакости, заплашвалъ и преследвалъ и злитѣ фанатици гърци първенци, духовници и др., които тогава намѣрили най-удобно време да клеветятъ българитѣ и ги каратъ да се обявяватъ и записватъ официално за гърци.

Съ започването на руско-турската война въ 1877 год. радость и надежди просияли и въ най-отдалеченитѣ и задънени български покрайнини, че свободата най-после ще огрѣе и българския народъ, единствено той останалъ подъ турското робство. Следъ минаването на Дунава отъ рускитѣ настѫпателни войски отъ Северна-България започнали на кервани да се точатъ турци бѣжанци на пѫть за Цариградъ и пристанищата на Мраморно и Бѣло морета и отъ тамъ за Мала-Азия. Такива бѣжанци, а заедно съ тѣхъ и башибозуци и черкези запреминавали и изъ пѫтя Одринъ — Димотика — Дедеагачъ и Гюмюлджина — Порто-Лагосъ. Озлобени противъ всѣки българинъ, насъсквани и отъ гърцитѣ духовници и кръчмари, почнали да грабятъ изъ българскитѣ села. Петко увеличилъ дружината си надъ 300 души отбрани момчета отъ мѣстното българско население, въоръжилъ ги добре съ отнеманото всѣки день орѫжие отъ бѣгащитѣ турци и войници и залавя всички главни пѫтища. Тамъ, дето турцитѣ бѣжанци или и мѣстни турци, проявявали какво и да е насилие надъ българското и въобще цѣлото какво и да било по народность мирно население, Петко употрѣбявалъ безмилостно орѫжието си. До 10/22 мартъ 1878. г., когато рускитѣ войски съ пристигането си въ Санъ-Стефано и С.-Стефанския договоръ завършили войната, Петко водилъ редица формени битки въ Бѣломорския край и далъ много жертви отъ своята дружина. Такива битки тойималъ не само съ бѣжанци турци и черкези, но и съ бѣгащи турски редовни войскови части и башибозуци при с. Голѣмъ-Дервентъ, Суфлийско; при Ипсала, Кешанско; при турското село Исьоренъ, Еноско; при Карамъкъ-дере, между Макри и Дедеагачъ: при Акъ-таши; при Индере, Дедеагачко и другаде. Но най-голѣмата битка Петко водилъ на 7/19 и 8/20 мартъ, 1878 г. въ приморското градче Марония съ три табура редовна турска войска и нѣколко стотинъ башибозуци и черкези, командувани отъ двама военноначалници: Хасанъ паша и Ехя паша, придружавани и отъ гюмюлджинския гръцки владика, гръцки голѣмци и турски чиновници и първенци. Въ тая битка Петко изгубилъ шесть души отъ момчетата си, а той съ ловкостьта и мѫжеството си се отървалъ живъ съ дружината си. Били убити и ранени и десетина жени и деца отъ гражданитѣ и 72 войници и башибозуци.25)

18. — Празднично хоро въ съседното на гр. Одринъ българско село Ени-кьой. (Снимка 1908 г).

Danse nationale, un jour de fête, dans le village bulgare d'Eni-Keuy, voisin d'Andrinople. (Photo prise en 1908).

Така заловени всички пѫтища, посрѣщани бѣжанцитѣ турци, войници и башибозуци отъ огъня на Петковата разпръсната на части дружина, Петко всѣлъ голѣмъ страхъ въ цѣлия този приморски край, въ останалитѣ въ страната несполучили да минатъ морето турски бѣжанци и войници, както и мѣстнитѣ турци се сплашили

---

25) **Хр. П. Константиновъ** — Маронската битка въ 1878. година. Варна, 1889. г., стр. 1—16. Въ тая малка книжка авторътъ е далъ по-подробни сведения за Петковия подвигъ въ Марония.

и не проявили вече никакво зло надъ мѣстното българско население. Така презъ времето на руско-турската война, та до 10/22 мартъ 1878 год. цѣло Дедеагачко, Гюмюлджинско, Суфлийско и Кешанско до брѣга на морето било подъ охраната на Петко войвода, който наредилъ и единъ видъ временно управление въ страната и чакалъ освободителнитѣ руски войски, за да имъ предаде запазения край.

Тая ценна и съ голѣмо значение за хода и края на рускитѣ военни действия въ Одринския вилеятъ услуга била достойно оценена и отъ главната квартира на руската войска, та самъ Великиятъ князъ Николай Николаевичъ извикалъ Петка въ Одринъ, за да го види лично.

Следъ примирието Петковото царствиче оставало вънъ отъ демаркационната линия и поради това на Петко му предстоела тежка задача: да запази българскитѣ села и следъ мира отъ опустошаване, тъй като рускитѣ окупационни войски не можели вече да направятъ нищо въ тия мѣста, които С. Стефанскиятъ договоръ свари далече отъ тѣхъ. Следъ Маронската битка, Петко постоянно се навърталъ съ дружината си изъ Димотишко и Гюмюлджинско. Тутакси следъ подписването на С. Стефанския договоръ отъ Цариградъ, па може би и отъ другаде, било тайно подшушнато на видната часть отъ турското население, на бѣжанцитѣ турци и на гърцитѣ да се организира надлъжъ изъ Родопитѣ възстание, сигурно съ цель да улесни задачата на коварната дипломация въ предстоящия Берлински договоръ за осакатяването на С.-Стефанския договоръ и откѫсването стратегическитѣ Родопи — здравата охрана на Бѣломорското крайбрѣжие — за Турция. Това мохамеданско Родопско възстание бѣше предводителствувано отъ англичанина Сенклеръ съ цель щабъ поляци и други подобни елементи, съ Джанаварлията Исмаилъ ага отъ Кърджалийско и Керимъ паша, известенъ помашки бабаитинъ отъ Тъмрешко. Додето възстаницитѣ сновѣха задъ демаркационната линия, рускитѣ войски не можеха да имъ направятъ нищо. Ето защо порѫчано било Петко му съ своитѣ момчета да образува контра дружини, на които, ако обстоятелствата не спомагатъ да сторятъ друго, то поне да се помѫчатъ да запазятъ отъ опустошаване останалитѣ на произвола на сѫдбата християнски села, които съвпадали въ района на възстаницитѣ. Петко бързо увеличилъ своята дружина тоя пѫть на около 500 момчета, въорѫжилъ ги добре и сполучилъ да очува отъ разорения много села. Отъ мартъ до юлий 1878 г., Петко ималъ много кръвопролитни схватки, отъ които по-бележити сѫ били следнитѣ: а) на 8/20 мартъ известната вече Маронска битка, въ която Петко билъ само съ 45 момчета. Петко изгубилъ въ тая схватка 6 души убити и ранени, а турцитѣ — 72 души. б) На 18/30 мартъ при мѣстностьта Жанъ-чешме, Маронско, Петко билъ съ 70 момчета срещу два табура войска; в) на 29/11 априлий при селото Каракая, Ферско; г) на 13/25 априлий въ планината Китка, Димотишко, Петкови 200 момчета срещу 3000 души Сенклерови възстаници, Петкови ранени 2, а турцитѣ изгубили 60 души; д) на 28/10 май при Инъдере, Дедеагачко, Петкови убити и ранени 19, а турци 150. Въ тая схватка и Петко леко билъ раненъ въ бедрото; е) на 6/18 май при с. Голѣмъ Дервентъ, Димотишко, 400 момчета Петкови срещу 1000 души Сенклерови възстаници съ 11 души убити и ранени отъ Петковитѣ момчета, а отъ турцитѣ само убити имало 35 души, а ранени неизвестно; ж) на 21/2 юний въ селото Плаво, Димотишко, Петко съ трима свои момчета и трима случайни търговци билъ обкрѫженъ отъ 3000 души турци възстаници. Петко изгубилъ единия си другарь търговецъ, самъ билъ раненъ леко въ дѣсната буза и ногата, а турци били убити 50 души, ранени неизвестно; з) На 22/3 юний при селата Демирлеръ и Миселимъ, Димотишко, турци убити и ранени повече отъ 200 души, а Петкови момчета 6 и единъ русинъ. Въ тая схватка зели участие и руски войници, защото била близо до самата демаркационна линия; и на 5/17 юлий въ планината Ялмалѫдагъ, Димотишко, Петко съ 300 момчета срещу 4000 Сенклерови възстаници, турци убити 20 души, ранени неизвестно, а Петкови ранени 4, въ това число и самъ Петко на три мѣста.

19. — Митрю Радевъ, най-малкиятъ братъ на войводата Петко Радевъ отъ с. Калайджи-дере, Гюмюлджинско, заедно съ двѣтѣ си сестрини дъщери, сега бѣжанци въ Станимака. (Снимка 1928 год.).

Mitriou Radef, le plus jeune des frère du voïvode Petko Radef originaire du village de Kalaïdji-Dére (Gumuldjina) avec ses deux nièces, émigrés, à présent, à Stanimaka. (Photo prise en 1928).

Забележителна е била битката въ с. Плаво на 21/2 юний, дето Петко съ шесть души сполучилъ да избави всичкитѣ селяни здрави и читави отъ обсадилитѣ ги възстаници — башибозуци. Ний представяме на читателя тая битка съ думитѣ на самия покойния Петка, както ни я е самъ разказалъ:

„Бѣше около 15/27 май, азъ бѣхъ извиканъ въ руското комендантство въ Одринъ, а момчетата ми бѣха пръснати на нѣколко отреда покрай демаркационната линия и задъ нея, за да даватъ отпоръ на постоянно увеличаващитѣ се Сенклерови възстаници. Въ това време въ руското комендантство въ Одринъ идвали нарочно пратени отъ гръцкото село Плаво, Димотишко, хора да молятъ защита отъруситѣ противъ башибозуцитѣ, които заплашвали селото имъ съ опустошаване. Плаво е едно голѣмичко гръцко село и не бѣше много далечъ отъ демаркационната линия, ала не бѣше и твърде близо, тъй че руситѣ не можеха нищо да направятъ. Отъ комендантството ми дадоха четире конника казака подъ моя заповѣдь и ми възложиха да отида въ Плаво, и, ако има възможность, да изведа селянитѣ и ги прекарамъ отсамъ линията. Зехъ си и двама отъ моитѣ момчета, а изъ пѫтя, случайно ли, какъ ли, не зная, присъединиха се и още трима одринчани гърци, които отиваха ужъ и тѣ за Плаво да купуватъ тютюнъ. Тѣ бѣха въорѫжени съ мартинки. Следъ това азъ порѫчахъ на моята дружина да бѫде готова при първо известие отъ моя страна, какво да прави, като предизвестихъ, де отивамъ. На 20/1 юний стигнахъ благополучно въ Плаво, безъ да забележимъ по пѫтя нѣщо, па и въ селото никой не бѣ идвалъ. Свикахъ първенцитѣ на чело съ свещеника и имъ казахъ кой ме е пратилъ и защо, като ги поканихъ, ако се опасяватъ и ако искатъ да приготвятъ селянитѣ на другия день да напуснатъ селото и ги заведемъ задъ демаркационната линия, дето нѣма отъ що да се боятъ. Въпросътъ остана окончателно да се реши на утрото, когато по случай праздника Св. Константинъ ще бѫдатъ всички въ черква. Сутриньта бѣхме на литургията въ черква, когато ми известиха, че край селото наближаватъ башибозуци и го обграждатъ отъ всички страни. Стана голѣма паника между всички въ черквата, азъ заповѣдахъ на мѫжетѣ никой да не мръдне отъ черквата, а сѫщевременно да усмиряватъ женитѣ и децата, доде видимъ, каква е работата и какво трѣбва да правимъ.

„Черквата бѣше хубава каменна сграда, съ широкъ наоколо дворъ, тоже обграденъ съ каменни зидове. На единия край имаше и висока камбанария, на която азъ се изкачихъ съ двамата си другари, а на казацитѣ порѫчахъ да пазятъ тишина въ черквата, като заповѣдахъ да имъ доведатъ конетѣ отъ квартирата. Отъ камбанарията азъ видѣхъ, че работата съвсемъ зле отива: башибозуцитѣ сѫ обградили вече цѣлото село наоколо, но още не навлизатъ, а при това сѫ и голѣма сганъ. За мене бѣше лесно, но за селянитѣ азъ мислѣхъ, като какво ли да се стори, за да не станатъ жертва на турския фанатизъмъ. Нѣмаше какво, зехъ бързо решение, какво да се прави и обявихъ на другаритѣ си и тримата въорѫжени гърци — наши съпѫтници — че ще се противимъ и бранимъ селянитѣ, додето ни дойде помощь, която скоро ще стигне. Друго орѫжие нѣмаше, за да имаме помощь и отъ самитѣ селяни. Следъ това разпоредихъ всичкитѣ жени и деца да стоятъ въ черквата, мѫжетѣ да ги успокояватъ, като имъ казахъ, че който се опита да излѣзе вънъ или не се покорява, ще бѫде на минутата застрелянъ. Въ това време почнаха да приидватъ изплашени и други жени, деца, бабички, които не бѣха по-рано въ черква. Заповѣдахъ да ги пущатъ, па пратихъ и 5—6 по-сърдцати бабички да обиколятъ изъ селото

20.—Временнитѣ землянки за живѣене на бѣжанци-българи отъ Лозенградско, дошли въ Бургаско презъ 1913 год.

Huttes temporaires servant d'habitation aux émigrés bulgares des villages de Lozengrad venus en Bulgarie,

и предизвестятъ и на другитѣ хора, които би се намѣрили изъ кѫ-
щитѣ. Въ сѫщото време написахъ четире еднообразни записки до
близкия руски воененъ постъ и моята дружина, па ги врѫчихъ по
една на всѣки казакъ и имъ заповѣдахъ по четири посоки да из-
лѣзатъ отъ селото и се постараятъ да стигнатъ, колкото се може
по-скоро на мѣстоназначението си. Казацитѣ се метнаха на конетѣ
си, прекръстиха се и пуснаха конетѣ си къмъ четире страни точно
тъй, както имъ заповѣдахъ, а азъ наблюдавахъ отъ камбанарията.
Когато се щурнаха презъ редоветѣ на башибозуцитѣ, нададоха се
вистрели и въ дима азъ не можахъ да видя никого отъ четир-
мата, сполучи ли да мине нѣкой отъ тѣхъ презъ колелото. Отпо-
сле се указа, че тримата паднали убити, убили и конетѣ имъ, а
четвъртиятъ сполучилъ да избѣга невредимъ, ала безъ конь и по-
ради това пешъ и чакъ следъ пладне едва стигналъ и занесълъ
записката на руския воененъ постъ и отъ тамъ на дружината ми.

„По едно време башибозуцитѣ почнаха да навлизатъ въ се-
лото и като видѣха, де сѫ хората, занаближаха къмъ черквата. Въ
черковния дворъ имаше струпани дъски и дървета, готвени отъ
селянитѣ да си строятъ училище. Азъ заповѣдахъ, всичкитѣ да ги
залостятъ на двѣтѣ врата на харема, оставихъ по единъ отъ
въорѫженитѣ ми другари на петь мѣста около харема на позиции
и имъ порѫчахъ, щомъ доближи нѣкой отъ башибозуцитѣ, да
го застрелятъ на месо, а азъ се покачихъ изново на камбанарията. За-
почна се ожесточена битка и десятки трупове вече се търкаляха
около черковната ограда, а въ черквата женитѣ и децата пищятъ.
Трѣбваше да се дава отпоръ на две страни: на башибозуцитѣ от-
вънъ, и на хората отвѫтре, които по едно време почнаха да на-
силватъ да се предадатъ. Наближаваше вече *икиндия* (навеждаше
се слънцето къмъ западъ), у насъ патрони не останаха, а пъкъ ба-
шибозуцитѣ сполучиха да запалятъ струпания дървенъ материалъ
при едната врата. Азъ пъкъ бѣхъ раненъ въ бузата и рамото и ко-
гато ме видѣха хората въ черквата привързанъ, още повече се
отчаяха и избезумѣха. Тогава азъ прибѣгнахъ до следната хитрость:

дигнахъ отъ камбанарията бѣла кърпа въ знакъ, че се предаваме. Гърмежитѣ престанаха и настжпи едно весело брожение между обсадителитѣ. Въ това време извикахъ да дойдатъ при горящитѣ врата двама души да се уговоримъ. Дойдоха не двама, а десетина, на които казахъ, че повече нѣма да се противимъ и че сме въ тѣхнитѣ ржце вече, обаче, да ни дадатъ два часа време да поусмиримъ изплашенитѣ жени и деца и да приберемъ оржжието и убедимъ тѣзи, които би ни упорствували на предаването. Това време азъ искахъ, защото се надѣвахъ, че все ще могатъ да пристигнатъ момчетата, ако би да имъ е отишло съ време известието за положението ни, или ако не, да се засмрачава и се опитаме да избѣгаме.

„Като направихме договора, азъ влѣзохъ въ черквата, успокоихъ обсаденитѣ и имъ казахъ, че ако жалятъ живота си, да ме слушатъ и изпълняватъ, каквото имъ кажа. Въ това време башибозуцитѣ се разшаваха изъ селото, напостлаха черги близо до черковния харемъ на една хубава поляна и следъ малко насѣдаха голѣмцитѣ имъ водители, на които донесоха ракия и разни мезета. Тогава азъ извикахъ моитѣ двама другари скритомъ на камбанарията и имъ посочихъ, кой кого ще застрели, когато имъ дамъ знакъ, отъ насѣдалитѣ башибозушки голѣмци. Азъ избрахъ и познахъ, кои имъ сж водителитѣ, като гледахъ на кого най-напредъ подаватъ да черпятъ, като знаехъ, какъ строго се пази и почита иерархическиятъ редъ и чинъ въ Турция отъ турцитѣ. Слънцето вече залѣзваше задъ хоризонта, а нашитѣ обсадители бѣха се вече добре угаложили, па сигурно и попрекарали въ пиенето си. Въ това време азъ заповѣдахъ на другаритѣ ми да изпразнятъ пушкитѣ си, и въ сжщия часъ трима отъ голѣмцитѣ башибозуци—водители се търколиха на мѣстата си. Това неочаквано убиване внесе една паника между всички башибозуци, и както се разбра, помислили си, че сж ги нападнали наши хора, наново пристигнали въ селото. Въ единъ мигъ оставиха черги, убититѣ и всичко друго, що имаше на поляната, а нѣкои и оржжието си, и съ единъ устремъ се подбраха и излѣзоха къмъ края отъ селото. Почна и да се смрачава. Тогава обаждамъ на селянитѣ въ черквата да излизатъ и безъ да се отбиватъ или дѣлятъ, да следватъ подире ми, ако искатъ да бждатъ избавени отъ башибозуцитѣ. На двамата въоржжени гърци (единиятъ бѣше убитъ вече) казахъ да вървятъ напредъ, а азъ съ другаритѣ и още нѣкои отъ селянитѣ, на които дадохме по нѣкое оржжие отъ оставеното отъ башибозуцитѣ, останахме най-отдире. Следъ като изведохме по тоя начинъ всички селяни отъ селото вънъ, упжтихме се изъ нивитѣ по прѣкъ пжть по-скоро да доближимъ до линнята. Следъ два часа насъ присрещнаха моитѣ 200 момчета, между които имаше и 10 на руски войници, изпратени тутакси следъ пристигането на оцѣлѣлия единъ отъ четирмата казака, който пешъ едва отишълъ два часа преди мръкване на първия руски воененъ постъ.

„Ний бѣхме следъ това вече спасени.

„Селянитѣ изпратихме съ нѣколко момчета задъ демаркационната линия, а азъ съ дружината, макаръ и раненъ на две мѣста,

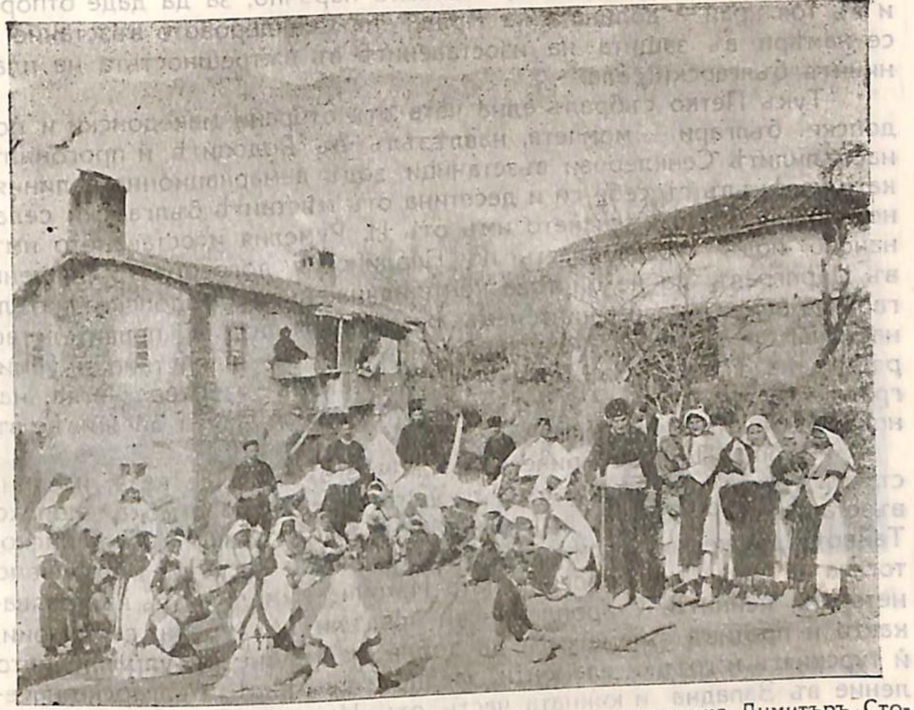

21. — Село Бодама, Дедеагачко, предъ кжщата на свещеника Димитъръ Стоевъ, насѣченъ съ сабля отъ турцитѣ на 8/21 ноемврий, 1912 год. На снимката е и българскиятъ архиерейски намѣстникъ свещеникъ Тодоръ п. Николовъ, дошълъ да навести умиращия се събратъ.

Village de Bodama pres de Dédé-Agatch: devant la maison du curé Dimitri Stoef, taillé de plusieurs coups de sabre par les turcs le 8/21 Novembre, 1912, On voit encore sur la photo le vicaire épiscopal, le prêtre Thodor P. Nicolof, venu pour assister son confrère mourant.

гонихме презъ нощьта башибозуцитѣ. Влѣзохме въ селото Плаво, живъ човѣкъ не намѣрихме и не видѣхме. Подминахме Плаво и преди разсъмване сгащихме башибозуцитѣ между селата Демирлеръ и Миселимъ, съседни на Плаво. Схватката бѣше кръвопролитна: башибозуци убити паднаха 200 души, ранени неизвестно, а отъ нашитѣ 1 убитъ и 4 ранени. Башибозуцитѣ — възстанници се разбѣгаха и отъ тоя день въ Димотишко и Дедеагачко на Сенклеровото възстание се тури край, като завлѣче силитѣ си къмъ Кърджалийско и Ахж-челебийско, на западъ".

Следъ тая битка и геройско избавление на Плаво отъ явна гибель, Петко билъ настаненъ въ руската военна болница въ Одринъ, отдето следъ единъ месецъ грижливо лѣчение и гледане излѣзълъ съвършено здравъ. Тукъ той се запозналъ съ генералъ Скобелева и други висши руски офицери, които го похвалили за геройството му, като му дали и една парична сума, единъ видъ като награда.

На 5/17 юлий Петко ималъ още една схватка въ планината Бозъ-тепе, Дедеагачко, съ една малочислена потера, и оттамъ се прехвърлилъ въ Пловдивско, повиканъ нарочно, за да даде отпоръ и въ тоя край — долината на Арда — на Сенклеровото възстание и се намѣри въ защита на изоставенитѣ въ вѫтрешностьта на планинитѣ български села.

Тукъ Петко събралъ една чета отъ отбрани македонски и родопски българи — момчета, навлѣзълъ въ Родопитѣ и прогонилъ настѫпилитѣ Сенклерови възстаници задъ демаркационната линия, като увлѣкълъ съ себе си и десетина отъ мѣстнитѣ български села, недоволни отъ откѫсването имъ отъ И. Румелия и оставането имъ наново подъ турска власть по Берлинския договоръ. Уплашени въ Цариградъ, да не би това контра-движение на родопскитѣ българи да земе по-застрашителенъ размѣръ, турското правителство настоява предъ рускитѣ окупационни власти за съдействие и усмиряване на края. Князъ Дондуковъ-Корсаковъ извиква Петка, награждава го съ орденъ за заслуга, но му се забранява да живѣе въ новооснованата Източна Румелия.

Изобщо Петко е принесълъ най-много, може се каза, и единственъ той за усмиряването на прочутото Сенклерово мохамеданско възстание въ Родопитѣ, започвайки отъ Димотишко и Суфлийско. Тайното дружество „Единство“ въ Пловдивъ и Хасково, образувано тогава за запазване новоснованата Източна Румелия отъ настаняването въ нейнитѣ Старопланински предѣли на турски гарнизони, както и противъ стремежитѣ да добие надмощие въ управлението ѝ турскиятъ и гръцки елементи, заедно и съ цѣлото българско население въ Западна и южната часть отъ Източна Тракия отвѫдъ и отсамъ границата на И. Румелия, обсипало Петко съ голѣми почести и благодарствени писма за запазването му отъ разорения. Името му се произнасяло съ гордость, радость и дълбока почить и отъ малкитѣ деца.

За Петко войвода било докладвано и въ руския императорски домъ, и покойниятъ Царь Освободитель Императоръ Алесандъръ Николаевичъ пожелалъ лично да види южнотракийсия юнакъ. Презъ лѣтото въ 1879 год. Петко заедно съ генералъ Скобелева заминалъ за Петроградъ. Тамъ той билъ приетъ отъ императора, който го разпитвалъ за живота му и родния му край и лично го наградилъ съ орденъ за храбрость и произвелъ въ чинъ капитанъ — офицеръ отъ руската армия. Петко билъ развежданъ, познакоменъ и любезно и ласкаво приеманъ отъ много висши руски сановници и военни лица, а за услугитѣ и юначеството му и презъ време на освободителната война, които заслуги били високо оценени отъ нашитѣ освободители, било му подарено въ Киевската губерня едно имение отъ Государственитѣ земи за негова собственость и препитаване.

Но Петко не можалъ да се помири съ тоя животъ и отдалеченость отъ своя народъ и родна земя, та продалъ имението си за около 15 хиляди рубли и дошелъ и се установилъ за винаги въ градъ Варна, дето били настанени и нѣкои отъ неговитѣ роднини и познати изъ родния му край, избѣгали следъ Берлинския договоръ. Тукъ той си купилъ недвижимъ имотъ и се предалъ на тихъ стопански животъ, но отъ порѫчителство на приятели, изгубилъ имотитѣ си и за да се прехранва, станалъ чиновникъ — касиеръ въ банката, на която длъжность престоялъ 3 години. Следъ 1886 г., макаръ че Петко не вземалъ никакво участие въ политическитѣ борби въ България, билъ преследванъ като опозиционеръ — русофилъ. Изгубилъ всичкия си имотъ, ограбена била и покѫщнината му, между която и всичкитѣ му документи, твърде ценни за бурния му животъ и преживѣнитѣ времена, държанъ безъ никакви причини 50 дни въ затвора, Петко билъ освободенъ и пратенъ за известно време да живѣе подъ полицейски надзоръ въ гр. Трѣвна.

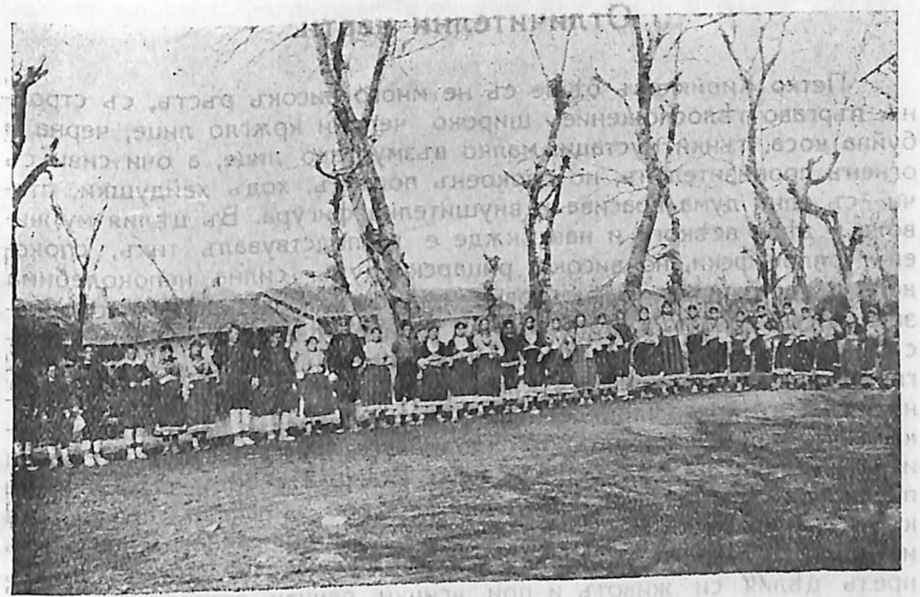

22. — Народно хоро на праздника Въведение Богородично на 20/3 ноемврий, ежегоденъ съборъ въ българското село Фатирекъ, Гюмюлджинско.

Danse nationale en la fête de la Présentation, le 20/3 Novembre, jour de la foire annuelle, au village de Fatirèke, près de Gumuldjina.

Петко се задомилъ за Радка Христова Кравкова отъ Казанлъкъ, една благородна, умна и примѣрна съпруга. Добили имъ се 4 деца, но всички умрѣли. Тогава усиновили сестрината дъщеря на г-жа Радка, задомили я за братовъ синъ на Петко — Кръстю, който днесъ е търговецъ и добъръ гражданинъ въ Варна.

Огорченъ отъ черна непризнателность, отъ неправди и човѣшка жестокость, а тъй сѫщо и отъ тѫга за роденъ край и оставали въ робство свои близки и еднородци, Петко войвода на 7/20 февруарий, 1900 год., въ разцвѣта на своя животъ почина, оплакванъ отъ всички, които го знаеха и познаваха. Презъ 1905 год. се помина и неговата добра и почтена съпруга.

Отличителни черти.

Петко Кирияковъ бѣше съ не много високъ ръстъ, съ стройно, пъргаво тѣлосложение, широко чело и кржгло лице, черна и буйна коса, тънки мустаци, малко възмургаво лице, а очи сиви съ огненъ пронизителенъ, но спокоенъ погледъ, ходъ хайдушки, птичи—съ една дума красива и внушителна фигура. Въ цѣлия му животъ и дѣла всѣкога и навсѣкжде е господствувалъ тихъ, спокоенъ, философски, но високо рицарски духъ, силна непоколебима воля и постоянство, баснословна смѣлость, безстрашие и съобразителность, голѣмо самообладание и за очудване, невѣроятно присжтствие на духа и въ най-опаснитѣ моменти. Инакъ е билъ винаги вежливъ и внимателенъ къмъ всѣкиго, съ благородна кристална душа, въ която никжде и никога не се знае и най-малката сѣнка. Извънредно скроменъ, той не можеше да търпи никакви ласки и не желаеше да се говори за него. Всѣкога е билъ строгъ и непреклоненъ въ дѣлата и решенията си, но винаги и справедливъ къмъ другаритѣ си и хората, които сж го имали винаги като братъ и баща. Строгъ и въздържанъ и къмъ себе си, Петко е билъ презъ цѣлия си животъ и при всички случаи трезвенъ човѣкъ, дълбоко вѣрующъ и съ високъ християнски моралъ. „Въ моя хайдушки горски животъ за четире порока у моитѣ момчета-другари наказанието бѣше смърть чрезъ публично застрелване: развратъ, кражба, пиянство и шпионство“, казваше покойниятъ войвода.

Честенъ, безкористенъ, Петко двойно и тройно си е плащалъ за всичко, що е било потрѣбно за него и дружината му, и никога не е мислилъ за себе си, не е търпѣлъ и у другаритѣ си стремежъ къмъ лични облаги, алчность, егоизъмъ материаленъ и користолюбие. „Моятъ бюджетъ всѣкога бѣше опредѣленъ—казваше той. Отъ единъ или отъ нѣколцина зли грабители и подтисници бееве, или отъ друга народность такива хищници, азъ трѣбваше всѣка година да събера отъ 5 до 10 хиляди турски лири и като си посрещнѣхме своитѣ нужди за облѣкло, храна и оржжие, всичко останало презъ годината давахме на нуждающитѣ се отъ населението, между което се движехме“, казваше той. Така Петко е билъ и материално крепитель и благодетель въ страната си на всички безъ разлика на вѣра и народность. На пострадали отъ разбойници, отъ пожаръ, отъ болести и др. беди; на други за да си задомятъ дъщеритѣ и синоветѣ си; на трети да си платятъ данъцитѣ, или да си набавятъ храна при неплодородна година, или пъкъ да си купятъ добитъкъ и др. п., другаде пъкъ да се съгради черква, училище, чешма, да се поправи разваленъ пжть и др. подобни обществени нужди, необикновениятъ горски юнакъ-благодетель винаги се е отзовавалъ и щедро, и на време. Тѣзи качества сж издигали въ очитѣ на населението Петко войвода много високо; то го е обожавало, обичало, билъ е неговата опора и надежда въ всичко и доброволно е понасяло разкарване по затвори и разни други мжчения за Петка, но никога не го е издавало. „Презъ цѣлия си животъ азъ не зная българинъ или турчинъ отъ населението, въ странитѣ на което съмъ се скиталъ, да ме издаде, освенъ нѣколко такива случаи отъ цинцари и гърци“, казваше съ задоволство и умиление покойниятъ.

Природно надаренъ съ голѣмъ умъ, здравъ разсждъкъ и силна паметь, пребродилъ цѣла Тракия и Македония, билъ въ Гърция, Критъ, Италия и Франция, а по-после въ Русия, срѣщалъ се съ много общественици, видни хора и военни, много видѣлъ и наблюдавалъ, много челъ по история, военно дѣло и др. — Петко бѣше придобилъ твърде широки знания и критически мирогледъ. Той е страстно обичалъ народа си и земята си, помнѣше и знаеше името на всѣко хълмче и долче, презъ кждето еднажъ е билъ миналъ, помнѣше имената на предни хора въ всѣко село, знаеше много предания и е почиталъ и пазѣлъ всички народни обичаи и традиции. Говорѣше той тихо, спокойно, плавно, но съ енергиченъ воинственъ гласъ и се изказваше твърде добре на чистъ книжовенъ езикъ, плодъ на многото му четене и на 20-годишното му пребиваване въ северна България. Събеседника си той увличаше съ хубавия си изразъ, сериозность и здрава мисъль.

Такава бѣше величавата и обаятелна личность на Петко Кириаковъ, сжщински образъ на старъ българинъ отъ старитѣ времена и съ всичкитѣ добродетели на прадѣдитѣ си, личность родена и дадена въ ново време въ пълно служене на българското племе отъ тракийското Бѣломорско крайбрѣжие*).

---

*) **Забележка.** Презъ 1888 год. покойниятъ родоповедъ и книжовникъ Хр. п. Константиновъ първъ издаде „Чърти отъ живота на Петко Кириаковъ“ съ надсловъ „**Петко войвода, бранитель на родопскитѣ българи до 1879 год.,**“ а на другата година 1889 въ малка книжка даде и едно описание на Маронската битка въ 1878 г. Следъ това Георги Димитровъ въ своето издание „**Княжество България**“, ч. II, повтори нѣщо отъ писаното на Константинова (стр. 228—244), като помѣсти и лика на Петко войвода. Даденитѣ сведения покойниятъ Константиновъ бѣше събралъ отъ живи тогава Петкови другари, затова бѣха непълни, па и съ неточности. Презъ 1895 год. пишущиятъ имà щастието, щото чутовниятъ южнотракийски войвода за нѣколко дни самъ да ми бжде гостенинъ въ дома ми въ Чепеларе. Тогава отъ него лично провѣрихъ всичко писано, поправиха се неточноститѣ, попълни се и пропуснатото и въ кн. I до VI на сп. „**Родопски Напредъкъ**“, год. III, 1905, г. се напечата. Отъ тогава после до смъртьта на Петка бѣхъ въ постоянни писмени сношения съ него и отъ допълнително събранитѣ отъ тогава данни, по случай 50-годишнината отъ Освободителната война, въ която покойниятъ вземà участие и принесе голѣми услуги на освободителнитѣ руски войски и на южно-тракийското население, се помѣства тукъ едно по-пълно и по-закржглено животоописание на тоя бележитъ и съ голѣми заслуги южнотракийски юнакъ.

Прибавени сж кратки бележки и за първия му вѣренъ и много обичанъ отъ него втори именникъ неговъ, Петко Радевъ отъ с. Калайджи-дере, на когото ликътъ, за жалость, до сега не можа да се намѣри нѣкжде. Обаче, помѣстени сж ликоветѣ на неговия живъ сега братъ и сестрини дъщери, които днесъ живѣятъ въ Станимака, а така сжщо и на живия Петковъ четникъ Петко Пехливановъ—всичкитѣ сега отъ „доброволнитѣ изселници“ — българи изъ Западна Тракия“.

Петко Радевъ.

Роденъ е презъ 1842 год. въ с. Калайджи-дере, разположено въ политѣ на Келебекъ-дагъ, единъ голѣмъ склонъ отъ югоизточнитѣ Родопи и съ голѣми и буйни лѣтни пасбища. Селото е чисто българско отъ 350 кѫщи и е имало около 1700 жители въ навечерието на Балканската война въ 1912 год. По езикъ, битъ, носия и по всичко друго, както и всички въ Западна Тракия български села, съвпада въ общата Родопска етнографска група. Имало е две черкви и едно хубаво училище, въ които следъ голѣми борби съ фенерското гръцко духовенство гръцкиятъ езикъ е замѣстенъ съ родния български. Първенци водители сѫ били селянитѣ Вълчо Куртевъ и хаджи Шенко. Последниятъ е билъ голѣмъ земледѣлецъ съ свой собственъ чифликъ, купенъ отъ турцитѣ. Калайджи-дере е по срѣдата между Деде-агачъ и Гюмюлджина — по на 25 килом. разстояние. Три километра северно отъ селото въ гънкитѣ на планината се намиратъ развалини — остатъци отъ старо поселище, наричано Асàрътъ, въ което често се намирали стари монети, части отъ глинени сѫдове, сгурия и др. под. и следѝ отъ стари рудници. Мисли се, че на това мѣсто по-рано е било селото.

Презъ Калайджи-дере е минавалъ главниятъ пѫть отъ Цариградъ за стария Траянополъ презъ Гюмюлджина за Солунъ. Жителитѣ му сѫ били задължени да пазятъ пѫтя отъ разбойници, които тукъ много върлували. Преданието казва, че нѣкога си въ немного далечното минало разбойници избили единъ голѣмъ керванъ, затова селото се казвало Калъчъ-дере, т. е. долина на меча, а после го преименували на Калайджи-дере, за да не всѣва страхъ у пѫтницитѣ. Калайджидерци сѫ били за дълго време освобождавани отъ всѣкави данъци, като дервенджии, носѣли свободно орѫжие и нѣкои бивали възнаграждавани и съ низшитѣ военни чинове — чауши, онбашии и пр. Главниятъ имъ поминъкъ е земледѣлие и скотовъдство. Калайджидерци сѫ били добри и вещи овчари, затова турскитѣ бееве отъ тѣхъ си наемали кехаи и имъ повѣрявали стадата си да ги отгледватъ и лѣтуватъ въ планинитѣ.

Петковитѣ родители—Радю Георгевъ и Кера Петкова — имали 8 сина и 3 дъщери. Отъ всичкитѣ тѣхъ 2 още като малки деца умрѣли. Сега сѫ останали живи Митрю, 80-годишенъ, и Дѣлчо, 76 год., бѣжанци, първиятъ живѣе въ Станимака, а втория въ Бургаско.

Петко е билъ най-голѣмиятъ и отъ дете пасѣлъ овцетѣ на баща си и му помагалъ въ полската работа. По една кражба въ селото, завистници на Петковитѣ родители хвърляли съмнение на Петка. Отъ огорчение и срамъ Петко уловилъ гората и се зачислилъ въ четата на Петко Кириаковъ, името на когото вече се носѣло изъ Гюмюлджинско като неустрашимъ юнакъ-войвода. Когато презъ 1863 год. Петко Кириаковъ съ 3-мата си другари, между които билъ и Петко Радевъ, били освободени отъ Солунскитѣ власти (виж. стр. 34) и при едно турско село въ Драмско били заловени отъ турцитѣ, освенъ Петко Кириаковъ, Петко Радевъ тогава билъ осѫденъ и пратенъ на заточение въ островъ Кипъръ, отдето следъ С.-Стефанския договоръ въ 1878 год. билъ освободенъ и се завърналъ въ селото си.

Следъ напущането града Одринъ отъ рускитѣ окупационни войски презъ 1878 год., за Одрински валия билъ пратенъ образованиятъ и добъръ турски държавникъ Реуфъ паша, който енергично се заловилъ да очисти вилеята отъ разбойничествата, много разширили се следъ войната и Сенклеровото възстание, да успокой населението и да възстанови редъ и примирителность. Петко Радевъ билъ назначенъ кьръ агасѫ за преследване на разбойницитѣ. Той по-рано ималъ добъръ приятель цинцаринъ, на име Ригата въ Гюмюлджина, у когото ималъ оставени на хранение пари. Ригата билъ умрѣлъ и следъ завръщането на Петка отъ Кипъръ, потърсилъ си оставеното отъ вдовицата, жена на Ригата. Последната отказала да повърне паритѣ, а при това и наклеветила Петка предъ властитѣ, но тѣ не обърнали внимание. Намѣсилъ се въ работата и прочутиятъ въ Ксанти гръкъ Коюмджиоглу. Петко зарѣзва длъжностьта си и една нощь напада дома на Коюмджиоглу, а следъ това улавя гората и съ 12 отбрани момчета започва да преследва турски зли бееве и гърци първенци, които сега следъ новитѣ политически промѣни били много разярени и преследвали и измѫчвали българското население. Въ това време върлували въ Одринско разбойницитѣ турци Хасанджикъ и Деведжиоглу, които, като не можала да ги унищожи, турската вилеятска власть ги амнистирала. Амнистиранъ билъ и Петко и поканенъ да напусне гората. Петко не приелъ амнистията и къмъ 1883 год. отишълъ съ братовчеда си, неговъ четникъ, Киро Петковъ, въ Мала-Азия, задомилъ се тамъ и се предалъ на търговия. Подушенъ и издаденъ отъ другъ гръкъ,

23. — Дѣдо Димо К. Домузчиевъ, 76 годишенъ, отъ с. Калайджи-дере, Гюмюлджинско, заставенъ да пренася на гърба си презъ рѣката при с. Шепши гръцки войници съ полицай гръкъ. Последниятъ съ зѫбитѣ си му изгризалъ ушитѣ.

23. — Grand père Dimo K. Domouztchief, âgé de 76 ans, originaire du village de Kalaïdjidéré (Gumuldjina): forcé le 22 Mars, 1923, de transporter sur son dos un policier grec à travers la rivière longeant le village de Chapchi, il eut aussi les oreilles rongées par ce même policier.

Политисъ, Петко идва въ Румелия, наново събира чета, броди изъ родния си край и задава грижи и страхъ и на турски власти, и на гърци. Къмъ 1885 год. Петко напуща И. Румелия и заминава въ Ромъния. Какво е станало по-нататъкъ съ него тамъ, не се знае.

И Петко Радевъ е притежавалъ сѫщитѣ качества, каквито ималъ и войводата му — първъ учитель, Петко Кириаковъ: голѣмъ родолюбецъ и съ рицарски духъ, покровитель на подтиснатитѣ и благодетель на беднитѣ. Той е ималъ кѫсъ ръстъ, набито здраво тѣлосложение, малко възруси очи и голѣма физическа сила и издържливость. Научилъ се да чете и пише и по гръцки, и по български и ималъ почти сѫщитѣ природни способности. Той е школувалъ и усвоилъ качествата у войводата си. Петко Кириаковъ го е много обичалъ и ценѣлъ. „Той бѣше много безстрашенъ, най-юнакъ отъ всичкитѣ ми момчета, по-юнакъ и отъ мене“, казваше покойниятъ. Турскитѣ бееве отъ страхъ отъ Петка не смѣели да казватъ на българитѣ *гяуръ* и дори на ратаитѣ си казвали чорбаджи, следъ като Петко Радевъ лично отишълъ въ дома на голѣмия чифликчия въ турското село Шехинларъ —Неби-бей и го заплашилъ съ смърть, ако не се остави отъ привичката си. Между многобройнитѣ епизоди отъ живота и дѣлата на Петко Радевъ, твърде характеренъ е следниятъ:

Въ с. Шепши единъ беденъ турчинъ съ малки деца билъ порѫчитель за 400 гроша, които неговъ близъкъ дължелъ на много богатия землевладѣлецъ Хаджи Исмаилъ въ с. Ирижанъ. Не можейки да изплати дълга си, Шерифъ за приятеля си продалъ единствения си волъ, за да изплати порѫчителството на кредитора, и осталалъ последенъ сиромахъ. Шерифъ съ жена си ходѣли въ гората и на гръбъ си носѣли дърва за въ кѫщи. Единъ пѫть Петко случайно видѣлъ дрипавитѣ дечица на Шерифа, оставени при единъ изворъ въ гората, а баща имъ и майка имъ били събирали дърва. Той извиква уплашения Шерифъ, разпитва го и вижда, въ каква мизерия и покакви причини изпадналъ. Дава му две турски лири да купи храна за семейството си и му заповѣдва самъ да отиде въ Ирижанъ при Хаджи Исмаила и му предаде порѫчката на Петка, която състояла въ следното: да му даде една здрава кола съ воловетѣ, едно магаре, 10 човала жито и 10 турски лири, ако ли не, да му мисли. Заповѣдалъ му още, да дойде еди-кой си день, пакъ на това мѣсто и му яви, какво е сторено. Бедниятъ Шерифъ отишълъ и предалъ устната порѫчка Х. Исмаилу. Последниятъ веднага изпълнилъ заповѣдьта, и Шерифъ се видѣлъ ощастливенъ. На определения день Шерифъ съ изпечена пита и халва — даръ за войводата — отишълъ въ гората, но никого не намѣрилъ. Въ това време единъ дрипавъ очерненъ вѫгларь се задалъ отъ гората, който каралъ на магаре вѫглища. Приближилъ при Шерифа и го попиталъ, отде е, какво търси въ гората и какво носи толкова много нѣщо въ хубавата нова торба. Наново уплашениятъ Шерифъ объркалъ концитѣ и не можалъ нищо да каже, треперяйки отъ страхъ, че ще издаде и себе си, и Петка. Вѫгларьтъ разтворилъ окѫсаната си дреха и подъ нея лъсналъ сърмениятъ джамаданъ на войводата и орѫжие на пояса му. Петко се обадилъ на Шерифа, повърналъ му питата и халвата да ги занесе на децата си и му порѫчалъ да не обажда никому нищо за станалото.

24. — Часть отъ гр. Одринъ при р. Марица.

Une partie de la ville d' Andrinople, sur le bord de la Maritza.

Презъ 1913 год. презъ юлий и Калайджи дере, и Доганъ Хисаръ били изгорени отъ турскитѣ башибозуци и гръцки войници. Жителитѣ сполучили въ борба съ нападателитѣ да се избавятъ въ планината, ала повече отъ 15 души старци недѫгави, не можейки да ходятъ, били избити, а 105-годишниятъ дѣдо Георги грънчарьтъ и внукъ му Георги Караджовъ били живи набити на колове, и тѣлата имъ изгорени.

V. — Сѫдбата на Източна и Западна Тракия следъ Берлинския договоръ въ 1878 г., по договоритѣ въ Лондонъ и Букурещъ въ 1913 год. и Парижкитѣ — въ 1919 — 1920 год.

Въ всесвѣтската историческа и етнографска науки, а следъ тѣхъ и въ свѣтовнитѣ политически канцеларии отдавна били вече установени етнографскитѣ и географски предѣли на българския народъ, живущъ въ земитѣ на Турската империя. На назначения при започването презъ 1877 год. руско-турска война отъ Царь Освободителя князъ П. А. Черказки било възложено да нарежда гражданското управление въ завладяванитѣ отъ руситѣ войски български земи. Възъ основа установенитѣ въ историята и етнографията за Балк. полуостровъ истини князъ Черказки приготвилъ проекта за границитѣ, въ които да бѫде въздигната освободената България. По тоя проектъ, одобренъ и отъ Царь Освободителя, на България се давали на западъ Нишъ, Куршумлия, Лѣсковецъ, Прищина и Призрѣнъ, като страна, населена съ българи; на югъ—цѣлата область Македония до р. Бистрица съ гр. Солунъ, както и всички покрайнини по брѣга на Егейското море; на изтокъ по вододѣла на пл. Странджа до Черно море, а на северъ цѣлата Добруджа. По политически съображения,—за да се избѣгне противовесъ отъ западнитѣ Велики Сили — голѣма часть отъ Източна Тракия се оставяла вънъ отъ тѣзи предѣли.

На 19/3 мартъ 1878 год. рускитѣ войски вече били до стенитѣ на Цариградъ и брѣговетѣ на Бѣло море. Въ С. Стефано се подписалъ тоя день между Русия и Турция миренъ договоръ, и войната била свършена. Поради развилитѣ се политически настроения между нѣкои отъ голѣмитѣ европейски държави, С. Стефанскиятъ договоръ не засѣгалъ всички населени съ българи земи, каквито сѫ били южнитѣ покрайнини на Македония до р. Бистрица, часть отъ Добруджа на северъ и часть отъ Източна и Западна Тракия, признати за български въ султанския ферманъ въ 1870 год., въ Цариградската конференция отъ Великитѣ Сили въ 1876 г. и въ проекта на князъ Черказки. При все това, на по-голѣмата часть отъ българския народъ се усигурявалъ свободенъ миренъ политически, стопански, духовно-културенъ и търговско-економически животъ и свободенъ излазъ на общонароденъ морски пѫть на Бѣло море. Въ предѣлитѣ на новообразуваната С. Стефанска България, която щѣше да бѫде главниятъ и сигуренъ лостъ на мира, законностьта и спокойствието на Балканския полуостровъ и на цѣла източна Европа, влизаха на западъ само градоветѣ Пиротъ, Враня и Качаникъ съ околноститѣ имъ въ Моравската область; Македония съ граничнитѣ ѝ градове Дебъръ, Охридъ, Струга, Корча, Костуръ, Скопие, Битоля и др., заедно и съ устието на р. Вардаръ въ Солунското пристанище; градоветѣ Сересъ, Драма, Кавала, Ксанти и Порто-Лагосъ на Бѣломорския брѣгъ, и отъ Източна Тракия Лозенградъ и Люле-Бургасъ до Мидия, но безъ Одринъ, Родосто, Силиврия и др., оставени за охрана на Цариградъ и Дарданелитѣ.

За голѣмо нещастие, западнитѣ Велики държави: Англия, Франция, Германия, Италия и Австро-Унгария, но особено първата и последната, а заедно съ тѣхъ и по тѣхно поощрение и покровителство и малкитѣ съседки на България — Гърция и Сърбия — не оставиха единъ малъкъ християнски народъ, най-много и най-жестоко измжчванъ и изтрѣбванъ цѣли петь вѣка, свободно да диша и да се радва на миренъ човѣшки животъ въ своята земя. Та тежката участь на българския народъ като че ли била предрешена още преди две години. Знае се, че следъ голѣмитѣ звѣрства, извършени отъ турцитѣ надъ българитѣ въ Тракия, тогавашниятъ шефъ на английското правителство лордъ Биконсфилдъ въ речьта си на 28 октомврий, 1876 год., на обѣда даденъ отъ лордъ мера въ Гилдъ-голъ, на всеуслишание бѣше казалъ:

„Англия преди всичко е въ намѣрение да се погрижи за спазване договоритѣ, които усигуряватъ цѣлостьта на Турция, а подобряване живота на християнскитѣ ѝ поданици е дѣло отъ второстепенна важность“.

25. — Градътъ Димотика при заемането му отъ българскитѣ войски презъ 1912 година.

La viile de Dimotika, lors de son occupation par les armées bulgares, en 1912.

Презъ юний 1878. г. състоялиятъ се отъ представителитѣ на
седемтѣ Велики Сили конгресъ въ Берлинъ разпокжса българския
народъ съ земитѣ му на петь части: а) Македония и Източна и
Западна Тракия наново и изцѣло се оставиха пакъ на Турция; б)
Нишкия, Пиротски и Лѣсковецки окржзи отъ населената съ бълга-
ри Моравска область се дадоха на Сърбия; в) Добруджа се даде на
Ромъния; г) отъ западната половина на Тракия, горното и срѣдно
корито на р. Марица до и съ Бургаския заливъ, се образува авто-
номната, но подвластна на султана область Източна Румелия, и д)
само страната между Стара-планина и Дунава и на западъ съ Со-
фийския окржгъ се остави като васално Българско княжество съ
монархическо-конституционно управление.

По настояването на Англия въ конгреса се допуснали предста-
вители и на малката Гърция, морална съюзница и ревностна защит-
ница на Турция презъ и следъ войната съ явната замисъль—да не
се въздига нова сланянска държава на европейския изтокъ и да не
се допуща славянски народъ до срѣдиземенъ морски брѣгъ, ина-
че щѣло ужъ да се развали равновесието на Срѣдиземното море.

Така цивилизована Европа, носителката на християнското уче-
ние за братство и миръ между човѣчеството, радетелка и покрови-
телка на човѣшкитѣ права и свободи на народитѣ, самà съзнателно
въ Берлинъ създаде всички условия, за да се продължи робството
на измжчения и въ нищо не провинилъ се български народъ, да се
лѣятъ нови сълзи и кърви на Балканитѣ и да се даватъ неизброими
нови човѣшки жертви.

Европа съ дѣлото си въ Берлинъ самà минира своя миръ,
стана причина за балканскитѣ и общоевропейската войни, а съ

26. — Пристанището Василико на Черноморския брѣгъ.

Le port de Vassilico sur la côte de la Mer Noire

последнитѣ въ Парижъ договори застраши бѫдещето съ още, може би, много по-ужасни изтрѣбления и бедствия.

Положението на българитѣ въ Източна и Западна Тракия следъ Берлинския договоръ стана още по-тежко. За да бѫдатъ народностно, политически и военно тѣзи тракийски покрайнини напълно осигурени турски и крепка охрана на турското господство и на Цариградъ, а отъ друга страна гърцитѣ пъкъ боейки се, да не имъ се попрѣчи единъ день пѫтя за Цариградъ, тѣхниятъ заветенъ блѣнъ — то турци и гърци дружно се залавятъ за съвършеното обезбългаряване страната, оставена напълно въ властнитѣ имъ рѫце — военно-политически подъ турцитѣ, а черковно-духовно подъ фанариотското духовенство.

Грабителството на беевѣтѣ и турското чиновничество, непоносимитѣ данъци, ангариитѣ, разбойничествата, насилственото отнемане земитѣ на българитѣ отъ постоянно приидващитѣ турски преселници, разкарзане и разсипване по затворитѣ, единичнитѣ постоянни убийства и опожарявания и др. под., гръцкитѣ клевети и насилствено гърцизиране, — всичко това правѣше българското тракийско население бързо и силно да редѣе. Това редѣене, обезбългаряване на оставенитѣ подъ турска власть тракийски земи, е започнало още отъ 1878 г. Това свидетелствуватъ и чужденци, официални лица отъ най-заинтересованитѣ за Европейския Изтокъ западни държави. Така англичанинътъ поручикъ Чермсайдъ, членъ отъ английското въ Цариградъ посолство, въ единъ свой рапортъ казва, че 23 хиляди българи само отъ Чорленския окрѫгъ напуснали селата си и последвали рускитѣ войски, когато последнитѣ се оттеглили следъ С.-Стефанския и Берлинския договори презъ 1878 год.

Презъ августъ и септемврий 1903 г. пъкъ при потушаването на Илинденското възстание, само въ Източна Тракия бѣха изгорени 2160 български кѫщи, 2565 души българи убити и изклани, 920 моми и жени обезчестени, а 135 моми завлѣчени въ турскитѣ хареми, 12,880 души българи обездомени и 15,185 души (3,613 семейства) сполучили да избѣгатъ и се спасятъ живи въ България. Свидетели на това сѫ били и чужденцитѣ, дипломатическитѣ представители въ Одринъ и Цариградъ и чуждитѣ мисии: американската евангелска и католическитѣ въ Одринъ, отцитѣ Св. Августинци и Възкресенци и др.

27. — Българки изъ Узунъ-кюпрю, Източна Тракия (Снимка 1909 год.).

Femmes bulgares d' Ouzoun-Kupru, en Thrace Orientale. (Photo de 1909).

За опустошението и обезбългаряването на Източна Тракия пъкъ презъ 1913 година цариградскиятъ кореспондентъ на „Gazette de Francfort“, тоже чужденецъ отъ друга въ онова време силна европейска държава и голѣма защитница на Турция, отъ 29 октомврий 1913 год. писа: **„Източна Тракия измѣнява съвършено физиономията си. Съ изключение на нѣколко гръцки села между Деркосъ и Мидия, цѣлата страна става мохамеданска. По-рано земитѣ, най-вече около Лозенградъ, бѣха населени съ българи. Сега българитѣ се изселватъ принудително. Въ безконечни кервани тѣ напущатъ Тракия начело съ своитѣ свещеници и заминаватъ за България. Това масово принудително изселване става бързо, защото въ жилищата и имотитѣ на българитѣ се настаняватъ безимотни турски**

преселници“. Последнитѣ сѫ отъ заетитѣ отъ сърби и гърци македонски земи.

Голѣмиятъ трагизъмъ, който преживѣха българитѣ отъ Източна и Западна Тракия отъ турци и гърци презъ 1913 год., жестокоститѣ проявени тогава и то при стоическото равнодушие, равносилно на одобрение, и на цивилизована Европа, е известенъ на всички чужденци съ запазени човѣшки чувства и съ чиста съвесть. То е обстойно описано и отъ българския знатенъ историкъ, езиковедъ и ученъ г. професоръ Д-ръ Л. Милетичъ.[26])

Следъ повторното заемане на Западна Тракия отъ българскитѣ власти, по Букурещкия миръ, Цариградското споразумение и Солунското примирие (1913, 1915 и 1918 г.) призната за българска, въ тая малка ивица земя намѣриха убѣжище и много българи изъ съседната Югозападна Македония и отъ Източна Тракия.[27]) На тѣзи нещастници българи, изоставени отъ сѫдбата, наново се излѣ жестокостьта на гърцитѣ, когато презъ 1920 г. въ Санъ-Ремо на Гърция се даде и Западна Тракия. Започнаха тогава новитѣ мѫки едновременно и надъ мѣстното българско население. За да представятъ страната и народностно гръцка предъ великитѣ си благодетели и създатели — Съглашението — и съ това да оправдаватъ господството си надъ нея, гръцкитѣ власти употрѣбиха всички видове свойствени на расата имъ и познати въ мировата история срѣдства.

Така още съ влизането на съглашенскитѣ войски, по една наредба отъ тѣхъ, всѣки гръкъ, отдето и да билъ той, щомъ представи свидетелство отъ нѣкакъвъ **„Гръцки комитетъ въ Тракия“**, че е родомъ отъ Тракия, или е притежавалъ имотъ тамъ, можелъ е свободно да се освободи дето пожелае, и се счита за мѣстенъ жител. Това е било първото лесно и прикрито срѣдство инакъ да се създаде що-годе мѣстенъ гръцки елементъ, какъвто до тогава е състоелъ отъ пришелци и цинцари, кръчмари, бакали и търговци въ градоветѣ и патриаршисти—гъркомани българи тукъ-тамъ и въ нѣкои отъ българскитѣ села. Следъ това се заредували разнитѣ видове насилия, грабежи, побои, убийства, разкарвания по затворитѣ, всевъзможни ангарии, унищожаване всѣка следа отъ какво и да било българско, та дори и коститѣ на починалитѣ въ гробищата не били пощадени. Доведенитѣ отъ стара Гърция свещеници съ помощьта на властитѣ промѣнили всички кръщелни имена на мѣстното население съ гръцки, сѫщото направили и съ селата, градоветѣ, рѣкитѣ, мѣстноститѣ. Заповѣдано и извършено било, щото съ синя боя—гръцки националенъ цвѣтъ—да бѫдатъ боядисани всички кѫщи и други сгради, и всѣки мѫжъ и момче да носи на главата си **каскетъ**, гръцка национална шапка. Подъ страхъ на глоба и бой забранили и 80 годишнитѣ старци и баби да се поздравяватъ и говорятъ български. Следъ това цѣли села—жени, деца и старци—били пратени изъ островитѣ на заточение, дето следъ нѣколко мѣсечно престояване, измѫчване и изтощаване тамъ измрѣли много отъ заточенитѣ. Всичко е било направено, докато привързаното къмъ земята и родината си българско население да напустне страната и потърси спасение въ България.

28. — Българки въ празничната си носия отъ с. Булгаръ-кьой, Кешанско, Галиполски санджакъ. Селото е имало 2000 жители въ 1912 год., на 4/17 и 5/18 юлий 1913 год. опожарено и ограбено отъ турцитѣ и 350 души избити

Femmes bulgares du village de Boulgar-Keuy (sandjak de Gallipoli), en leur costume de fête. En 1912, ce village comptait 2000 habitants; les 4/27 et 5/18 Juillet 1913, les turcs le ravagèrent et l'incendièrent après avoir massacré 350 de ses habitants.

Всѣко българско селище, всѣко българско семейство много нѣщо е видѣло и преживѣло подъ гръцката власть въ Западна Тракия. За любопитство и потвърждение на това, превеждаме тукъ личнитѣ показания на двама отъ многото бѣжанци нещастници.

Селото Дервентъ, Дедеагачко, състои отъ 450 кѫщи съ около 2000 жители само българи. Бѣжанецътъ отъ това село Георги Петко Деведжиевъ, 32 годишенъ, женenъ, съ 1 дете, казва следното:

„Презъ 1920. год. френското управление оповести, че гърцитѣ врѣменно ще заематъ страната и за три години, ако останатъ тѣ, войници и данъци нѣма да зематъ отъ мѣстното население и

---

[26] **Проф. Д-ръ Л. Милетичъ** — Разорението на тракийскитѣ българи презъ 1913. г. София, 1918. год.
Д. П. Николовъ — Одринска Тракия. София, 1919. г.
Ст. Н. Шишковъ — Тракия преди и следъ европейската война. Пловдивъ, 1922. г.

[27] Въ заетитѣ отъ гърцитѣ Южна и Югозападна Македония, тѣхнитѣ издевателства, грабежи, опожарявания на български села и градове и гръцки жестокости надъ мѣстното българско население, единъ всемиренъ документъ за вѣчни времена ще свидетелствува, а заедно съ него и многобройни гръцки самопризнания. Вижъ:
а) **Dotation Carnegie**. Enquête dans les Balkans. Paris, 1914.
б) **Nouvelle Serie de lettres** écrites à Mehomia, Nevrocop et d'autres localités de Razlog, par des soldats grecs du 19-e regiment de la VII-ème division dant le courier a été intercepté le 14—28 juillet, 1913.

29. — Българки въ праздничната си носия предъ плѣвника въ селото си, Чаталджанско край Мраморно море Източна Тракия. (Снимка 1909 год.).

Femmes bulgares en leur costume de fête, devant la grange au village ; environs de Tchataldja, sur le bord de la Mer de Marmara, Thrace Orientale. (Photo de 1909).

черквитѣ и училищата ни нѣма да се покѫтнатъ. Когато додоха гърцитѣ, още първия день събраха де какво орѫжие имаше, като не оставиха и ножчетата ни за рѣзане на хлѣбъ. Следъ това свещеницитѣ, учителитѣ и по преднитѣ селяни изловиха и ги пратиха на островъ Критъ. Свещеникъ Георги отъ Еникьой. боленъ, умрѣ въ парахода. Отъ стара Гърция дойдоха свещеници съ учители. Всички черковни книги събраха и изгориха. Само нѣкои отъ иконитѣ можахме да скриемъ по кѫщитѣ. Всички икони замѣстиха съ гръцки. Жителитѣ ни Васю Илиевъ, Данко Николовъ, Георги Баджаклиевъ и др. биха до смърть, за да кажатъ, де сѫ скрити иконитѣ. Презъ мартъ 1920 г. събраха всички мѫже отъ 18 до 35 годишна възрасть и ги закараха въ Гюмюлджина и годни негодни облѣкоха ги въ войнишки дрехи и ги пратиха въ Мала Азия срещу турцитѣ. Много малко живи сѫ останали отъ тѣхъ. Додето бѣхме тамъ, не минаваше день да не събиратъ безъ плащане хлѣбъ, дърва, добитъци и др. отъ селото ни. Съ бой ни караха да ходимъ въ черква на гръцка служба и да пращаме децата да учатъ по гръцки. Забранено ни бѣше да говоримъ и се поздравляваме по български. На 24 февруарий, 1923 год. заобиколиха селото ни гръцки войници отъ Гюмюлджинска дивизия, събраха мѫжетѣ и ги затвориха въ черквата, и следъ това тръгнаха и изъ кѫща въ кѫща събираха всички пари, накити, нови дрехи, биха жени и деца и безчестиха. На сутриньта на 25 с. месецъ събраха женитѣ и децата, вънъ край селото, като закараха и мѫжетѣ отъ черквата тамъ. Следъ това безъ да ни дадатъ да си земемъ нѣщо, закараха ни въ Деде-агачъ, два дни стояхме вънъ на открито, качиха ги на параходъ и ги закараха въ Критъ До 1 май с. г. тамъ измрѣли 60 души отъ селянитѣ ни. Азъ зная гръцки и презъ нощьта, когато ни караха, хвърлихъ си торбата съ дрехитѣ, помолихъ войницитѣ да ме оставятъ да ги събера, и въ тъмнината съ жена си и детето на рѫце избѣгахме и, следъ дни и нощи скитане, сполучихме да дойдемъ въ България".

30. — Българки моми въ праздничната си носия изъ Силиврийско, край Мраморно море, Източна Тракия. (Снимка 1909).

Jeunes filles bulgares, — des environs de Silivrie, sur le littoral de la Mer de Marmara, Thrace Orientale. (Photo de 1909).

Бѣжанецътъ Костадинъ Бурназовъ, Дедеагачко, жененъ, съ 3 деца, едното 3 годишно, умрѣло по пѫтя въ бѣгството му, между другитѣ преживѣлици, казва и следното:

„Срещу 9 мартъ, 1923 г. дойдоха въ селото ни гръцки войници и влѣзоха въ кѫщата на Недѣлко Радиковъ, отрѣзоха му пръститѣ, бодоха го съ ножоветѣ си, па му посоляваха ранитѣ, за да имъ даде паритѣ си. Закараха го край рѣката, караха го да лѣга въ водата и кой знае какъ въ тъмнината сполучва и избѣгва. Той имаше 700 овци и 27 глави едъръ добитъкъ, всичкитѣ взеха гърцитѣ. Ний отидохме въ Деде-агачъ, събрахме и дадохме на единъ гръкъ адвокатъ по 2000 до 3000 драхми, изкара ни паспорти и можахме да дойдемъ тукъ въ България. Селото ни броеше 20 кжщи български и 20 турски. Всичката ни покжщнина, добитъкъ и пр. взеха гърцитѣ“.

Бѣжанецътъ дѣдо Димо К. Домузчиевъ, 76 годишенъ, отъ с. Калайджи-дере, Гюмюлджинско, останалъ само съ една внучка. Гръцкитѣ власти уловили и него и заедно съ други 5 съселяни ги закарали за Шепши и отъ тамъ за Деде-агачъ. Презъ рѣката гръцкитѣ войници и полицаятъ, подъ чиято команда били, се качили по гърбоветѣ имъ да ги пренесатъ. Полицаятъ, доде избродятъ рѣката, изгризалъ ушитѣ му и му казвалъ: „гам. . . вулгарусъ, така ще ви изгриземе до единъ.“ Въ Деде-агачъ дѣдо Димо съ откупъ се отървалъ и дошълъ въ България. (Вижъ образъ № 23, стр. 67).

Голѣма часть отъ българското население въ Западна Тракия още съ навлизането на съглашенскитѣ войски и граждански власти презъ 1918 год. и следъ Ньойския договоръ въ 1919 год. напустна страната и се пресели въ България. Но въпрѣки това и въпрѣки усилията на **„Гръцкия комитетъ въ Тракия“** (вижъ стр. 75) да създаде многоброенъ гръцки мѣстенъ елементъ, Междусъюзническото управление на 30 мартъ 1920 год. извърши преброяване и даде следната официална статистика:

Дистрикти (околии)	Турци	Българи			Гърци	Евреи	Арменци	Цигани и др.	Всичко
		Бъигари	Помаци	Всичко					
Ксанти	30657	1550	9507	11057	6580	280	280	—	48774
Гюмюлджина . .	37877	19924	2232	22156	2479	1397	650	482	64951
Деде-агачъ . . .	637	18067	—	18067	2565	165	512	—	21946
Суфли	2770	14447	—	14447	7435	—	—	47	24699
Димотика . . .	1274	4956	—	4956	17602	877	157	122	25059
Караачъ (Одринъ)	5	10210	—	10210	15045	370	450	1113	27193
Всичко . .	73220	69154	11739	80893	51706	3000	1969	1834	212622

Така отъ 212,622 жители 80,893 сж българи, а 51,706 гърци.

На 15 — 16 май 1928 год. гръцкото управление е направило ново преброяване на населението въ Западна Тракия, споредъ което общото число е показано съ 303,171 жители и отъ двата пола. Нарастването съ повече отъ 100 хиляди жители е станало отъ бѣжанцитѣ гърци изъ Турция. Разбира се, българи не сж показали ни единъ, макаръ че още не малка часть отъ мѣстното българско население още си стои тукъ-тамъ, минавайки за гръцко, а така сжщо и помацитѣ си стоятъ повечето тамъ, минавайки пъкъ тѣ за турци и недопущани за сега отъ Турция да се изселятъ и преселятъ въ днешнитѣ й предѣли, както стана съ турското население въ гръцка Македония.

Също днесъ българи и въ Източна Тракия сж останали да живѣятъ тамъ много малко. Такива има по нѣколко десятки семейства въ градоветѣ Одринъ и Лозенградъ и въ нѣкои отъ Деркоскитѣ села около Цариградъ. Повече българи, предимно изъ Македония, сръбска и гръцка, има установени въ Цариградъ.

И така, това съ грабежи и най-различни издевателства, съ сълзи и кърви, съ огънь и мечъ и грабежъ изгонване на българитѣ и изъ Западна Тракия, се вижда и знае отъ всички въ просвѣтена Европа. Та то се и оправдава предъ днешния цивилизованъ свѣтъ съ единъ жестокъ актъ, непознатъ до днесъ въ историята на човѣчеството — **„Конвенцията за доброволното изселване“**, актъ наложенъ отъ Великитѣ Сили-победителки и одобренъ и следенъ за изпълнението му и отъ Обществото на народитѣ.

Заключение.

Съ неизселенитѣ пъкъ и останали въ бащинитѣ си огнища и въ Гърция, и въ Сърбия, и въ Ромъния не само българи, но и други народностни групи, въ наложенитѣ Парижки договори наречени съ името *малцинства*, открито се каза отъ най-високитѣ властни днесъ мѣста, че

„Договоритѣ за малцинствата създаватъ единъ преходенъ режимъ съ цель да облекчатъ пълното национално претопяване на тия малцинства отъ владѣющитѣ ги народности“.

Физическиятъ и географски строежъ на Тракийската область съ нейнитѣ географски и исторически предѣли, отбелязани още отъ далечната древность, се затвърдяватъ при това и въ хидрографията й. Тоя естественъ, природенъ строежъ и недѣлима цѣлость е налагалъ и налага, щото и етнографски, стопански и търговско-икономически тая область да бжде единна, недѣлима, както сама по себе си въ своитѣ покрайнини, полски и планински, включително съ брѣговитѣ й предѣли на тритѣ окржжающи я морета — Черно, Мраморно и Егейско — така тя е единна и недѣлима и отъ съседнитѣ й други области — Мизия на северъ и Македония — на западъ. И ако нѣкога въ далечното и по-близко минало изключителни исторически събития сж налагали политическо разпокжсване и разединяване на тая область въ и отъ самата й цѣлость, това разкжсване не само че не е било дълготрайно, но винаги е причинявало и голѣми страдания, тежки борби и кърви и нарушаване вжтрешния миръ и спокойствие. По-нататъкъ тѣзи борби се отразявали и въ съседнитѣ области, а отъ тамъ дори и върху общото политическо положение на цѣлия полуостровъ.

Знае се, че народностно-числено, стопански-производително, търговско-икономически и историко-културно отъ 15 вѣка до днесъ

Тракия е била българска. Тракийскитѣ българи винаги сж били единни и недѣлими въ всички преживѣлици, въ всички радости и скърби съ своитѣ еднородци въ цѣлокупното българско отечество. А българското племе въ дълговѣковния си исторически животъ никога не е водило борба за завладяване на чужди земи; българскиятъ народъ никога не е проявилъ насилнически похвати за претопяване на инородци и иновѣрци, които сж попадали за по-малко или за по-дълго време въ предѣлитѣ на земята му. Неговитѣ тежки борби и жертви сж били само за запазване своето собствено сжществуване като народъ и за обединяване на своитѣ еднокръвни братия и еднородци, кжсани и насилвани отъ чужда власть.

Разпокжсването на Тракия, извършено преди 50 години въ Берлинъ, повторено на нѣколко пжти и отъ 16 години до днесъ, е неестествено, несправедливо и гибелно, а нейното насилствено обезбългаряване е нечовѣчно и крайно жестоко. Преживѣното отъ българското население въ Източна и Западна Тракия е дори по-ужасно отъ това, що преживѣ цѣла Тракия презъ 1876 год., за които тогава извършени ужаси великиятъ английски държавникъ и голѣмъ човѣколюбецъ Вилиямъ Гладстонъ бѣше казалъ:

„Не съмъ видѣлъ въ историята на човѣчеството по-жестоко безчовѣчие къмъ човѣка“.

Така Ньойскиятъ договоръ отхвърли, заличи въ XX в. не само всѣко човѣшко право и човѣшка съвесть, но той е и крайно жестокъ и насилнически изобщо спрямо цѣлия български народъ.

Завършваме заключението си съ думитѣ на другъ съвремененъ благороденъ мжжъ англичанинъ, г. Пранглъ, който въ едно голѣмо политическо събрание на 25 февруарий 1922 год. въ Манчестерския университетъ отговорилъ на правителствения депутатъ г. Тарпъ:

„На Балканитѣ съюзницитѣ не проявиха ни най-малко внимание къмъ принципа за народностьта. Териториялнитѣ промѣни, направени тамъ, не сж продиктувани отъ никаква грижа за националния характеръ на жителитѣ, но по-скоро отъ алчностьта и отмъстителностьта на победителитѣ. Това особено рѣзко изпжква по отношение къмъ България, която е осакатена и отрѣзана отъ морето. Съвършено ясно и несъмнено е, че това третиране на България ще доведе до нова война въ бждеще.

„Териториитѣ, които Гърция получи, бѣха дадени като личенъ подаръкъ на тогавашния й министъръ-председатель Венизелосъ, и когато единъ день се узнае цѣлата история на мирнитѣ договори и решения, ще се разкриятъ много странни и обезпокоителни сдѣлки, вършени задъ кулиситѣ“.

А на края сжщиятъ е завършилъ речьта си съ следнитѣ думи къмъ своето отечество: **„Чрезъ своята политика на близкия Изтокъ, Англия е посѣла анархия и семената на бждещи войни“.**

RÉSUMÉ EN FRANÇAIS

I. Les frontieres actuelles et la situation de la Thrace orientale et occidentale.

La partie de la plaine s'étendant à l'est du cours inférieur de l'embouchure de la Mesta, y compris les versants méridionaux des Rhodopes, porte aujourd'hui le nom de Thrace Occidentale. Elle englobe les deux ports de Dedé-Agatch et Porto-Lagos, ainsi que les villes de Dimotika, Soufly, Ferré, Maronée, Gumuldjina et Xanti, et constitue le district de la Maritsa et du Rhodope avec chef-lieu la ville de Gumuldjina; elle est actuellement sous la possession de la Grèce.

Tandis qu'à l'est de la Maritsa, la région comprenant la presqu'île de Gallipoli et le littoral de la Mer de Marmara jusqu'au Bosphore, s'étendant au nord jusqu' à la frontière actuelle turco-bulgare et renfer- mant les versants méridionaux de la Strandja Planina et la ville d' Andrinople, se nomme la Thrace Orientale.

Jusqu'avant la guerre Balkanique, en 1912, ces deux régions faisant partie de la grande contrée de Thrace, homogène au point de vue géographique, économique, ethnographique et historique, furent de nouveau, par le traité de Berlin, laissées sous l' autorité absolue de la Turquie, laquelle en composa un tout administratif et militaire, sous le nom de district d'Andrinople; une partie seulement de la Thrace Orientale antérieure entra dans la composition du district de Constantinople.

Depuis la guerre Balkanique, surtout pendant les guerres interalliée, europeénne et gréco-turque, dans un intervalle de dix ans, les sus-dites régions thraces — district d'Andrinople — subirent plusieurs transformations, en ce sens qu'elles furent à plusieurs reprises disloquées et attachées tantôt à l'un et tantôt à l'autre des états. Ainsi par exemple:

1. Pendant et après la guerre Balkanique, a partir du 15/18 Octobre au début de juin 1913, l'armée bulgare qui rompit à elle seule les forces militaires turques, occupa tout le district d'Andrinople et une partie de celui de Constantinople jusqu'à la ligne de Tchataldja.

2. Le traité de paix contracté à Londres, le 30/13 juin 1913, entre la Turquie et les quatre états balkaniques alliés — la Bulgarie, la Serbie, le Monténégro et la Grèce — sous la médiation et l'approbation du gouvernement anglais, détermina les frontières de la Bulgarie suivant la ligne droite unissant Midia, sur la Mer Noire, et Enos, à l'embouchure de la Maritsa, sur la Mer-Egée.

Par la force de ce traité, $^1/_3$ du district d'Andrinople conquis par l' armée bulgare toute seule, fut laissé encore á la Turquie; ce furent les sandjaks entiers de Gallipoli et Rodosto et une partie de ceux de Lozengrad et Dedé-Agatch.

3. Un mois après le traité de Londres, la Turquie, profitant des hostilités entre les états balkaniques alliés et de l’intervention perfide de la Roumanie contre la Bulgarie, et encouragée secrètement par certaine puissance européenne, envahit les terres thraciennes et s’appropria avec l’acquiescement tacite des grandes puissances, le district entier d’Andrinople qui avait été, au traité de Bucarest, laissé à la Bulgarie par ses anciennes alliées, suivant la ligne définie à Londres.

4. Après la paix de Bucarest en Juin 1913, contractée entre les nouvelles alliées, — la Roumanie, la Grèce, la Serbie et le Monténégro d’ une part et la Bulgarie de l’autre, cette dernière, entourée de tous côtés d’ ennemis et abandonnée de toutes parts, fut obligée de s’ entendre seule avec la Turquie. Cette dernière garda tous les confins du district et la ville d’ Andrinople, ne laissant à la Bulgarie qu’ une partie du sandjak de Lozengrad (casa de Malko-Tirnovo) à l’ est, et une partie encore de la Thrace Occidentale, entre la Mesta et la Maritsa, au sud, sur le littoral de la Mer Egée.

5. En 1915, par une convention mutuelle entre la Turquie et la Bulgarie, il se fit encore une petite correction sur la frontière longeant le cours de la Maritsa: la Bulgarie eut toute la rive droite, c’ est à dire, une partie des „casas“ d’ Andrinople et de Dimotika ainsi que le faubourg de Kara-Agatch près d’ Andrinople; soit, en tout, une superficie de deux mille mètres carrés environ, renfermant entièrement la ligne de chemin de fer Andrinople — Dédé-Agatch.

6. Après la guerre européenne, par l’ armistice du 29 Septembre 1918, à Salonique, entre la Bulgarie et le représentant de l’ Entente, M-r le général Franché d’ Espéré, et celui des Etats-Unis, M-r Meurfy, la Thrace Occidentale était en quelque sorte assurée à la Bulgarie, en attendant la ratification des contrats définitifs entre les deux camps belligérants européens.

7. Par le traité de Neuilly à Paris, le 27 Novembre 1919, imposé à la Bulgarie en dépit des 14 points de Wilson universellement proclamés, toute la bande du littoral de la Mer Egée depuis la Mesta jusqu’à la Maritsa, et une partie des versants méridionaux et occidentaux des Rhodopes, c’ est-à-dire, presque toute la Thrace Occidentale, fut laissée à la disposition des puissances de l’ Entente, dans le but soi-disant d’en former, dans la suite, une contrée autonome; et, c’est dans ce sens, qu’elle fut gouvernée avec habileté, esprit de réconciliation et justice, pendant plus d’ une demi année, par le général français M-r Charpi.

8. Huit mois après les traités de Neuilly, la Thrace Occidentale qui, comme on l’a vu plus haut, avait été reconnue par les traités de Bucarest et de Constantinople et enfin par l’armistice de Salonique, comme devant appartenir à la Bulgarie à laquelle l’ unissaient non seulement des relations ethnographiques, historiques et géographiques, mais encore des besoins et intérêts au point de vue économique et commercial d’ une importance toute vitale, fut donnée à la Grèce, au traité de San Remo, par les puissances de l’ Entente. Peu de temps aprés, au traité de Sèvres, la Grèce acquit encore d’ autres terrains dans la Thrace Orientale, — district d’ Andrinople — s’étendant jusqu’ au rivage de la Mer Noire, aux élévations de Tchataldja, au littoral de la Mer Egée, y compris la presqu’île de Gallipoli et les Dardanelles et fut hantée de l’espoir d’avoir un jour les environs de Constantinople et Constantinople elle-même.

9. Plus tard, en 1922, après la défaite que subirent les grecs près d’ Andrinople et en Asie Mineure, les turcs se réacquirent encore toute la Thrace Orientale y compris la ville d’ Andrinople ne laissant à la Grèce que le faubourg de Kara-Agatch et la Thrace Occidentale.

C’est ainsi que la Bulgarie, impitoyablement mutilée et disséquée de toutes parts, ravagée par tous ses voisins, opprimée par des obligations aussi lourdes qu’injustes, après avoir donné des pertes matérielles énormes et des victimes en blessés et tués depassant le nombre de 500 mille personnes toutes jeunes, se vit arracher aussi l’ unique lambeau de ses glorieuses acquisitions, — la petite bande de terre méridionale qui lui permettait de respirer librement et d’ avoir elle aussi, comme les autres nations européennes, des relations avec le monde extérieur par la voie directe maritime.

II. Petit aperçu historico-ethnographique et politico-économique sur la Thrace Occidentale à partir du V-e siècle après J. Christ jusqu’à nos jours.

Aux IV-e et V-e siècles après J. Christ, avec la partie orientale de l’empire romain fut formée la Byzance du Moyen Age, ayant pour capitale la ville actuelle de „Tsari-grad“, située sur le Bosphore et appelée Constantinople, du nom de son fondateur, Constantin le Grand. Sous l’ influence du christianisme d’ une part, la langue officielle romaine dans l’ empire byzantin fut remplacée par le grec et la culture religieuse grecque acquit la prépondérance. La physionomie nationale jusqu’alors thraco-romaine de la Péninsule commence à disparaître, et, vers les V-e et VI-e siècles, elle acquiert une physionomie slavo-bulgare. Les slavo-bulgares affluent du nord, peuplent vite toutes les contrées de la Presqu’île Balkanique, se répandent au sud jusqu’au Péloponèse et pénètrent dans les îles de la Mer Egée, même en Crète.

Les chroniqueurs byzantins d’alors, Jean d’ Ephèse, Acropolyte, Démétrius Grégora, Chomathianos et d’ autres, témoignent aussi de cette slavisation et bulgarisation de la Péninsule; les historiens modernes grecs et européens l’ approuvent eux aussi.

Outre cela, les dénominations slaves, conservées de nos jours encore, de certaines localités, rivières et montagnes à travers toute la Grèce méridionale, en Epire, Thessalie et Albanie, comme aussi le grand nombre de mots ou racines de mots slavo-bulgares bariolant les dialectes grecs de ces contrées, sont aussi une preuve palpable de l’affirmation ci-dessus.

Etablis solidement sur les emplacements de l’ ancienne population raréfiée thraco-romanisée, les slavo-bulgares cultivent les plaines et les vallées de Thrace dévastées mais fertiles, élèvent de grands troupeaux de bestiaux dans les montagnes et deviennent l’ unique élément producteur, sur lequel s’appuie toute la force économique, financière et politique de Byzance.

Au VII-e siècle se forme, au nord de la Stara-Planina, le premier royaume slavo-bulgare; et alors apparaît et se fortifie, chez tous les autres colons slavo-bulgares demeurés sous l'autorité byzantine, l'aspiration à s'unir à leurs libres compatriotes du nord, en un tout politique, en un seul état de même race.

Malgré toutes les longues luttes et les lourds évènements vécus par les slavo-bulgares, ces derniers s'élèvent bientôt par leur culture nationale et donnent à Byzance des généraux, des hommes illustres et même des patriarches et empereurs.

Et c'est d'entre les slavo-bulgares établis sur le littoral de la Mer Egée et particulièrement aux environs de Salonique, que surgissent, au IX-e siècle, les deux frères, S-t Cyrille et S-t Méthode, qui découvrent l'ancien alphabet bulgare devenu dans la suite une écriture générale slave; ils créent de la sorte l'ancienne littérature bulgare, florissante alors, qui se répand et fait fortifier la foi chrétienne chez les slavo-bulgares, et par ces derniers, chez les autres nations slaves. Leur œuvre sainte et universellemenl slave est approuvée et bénie par les deux trônes de l'autorité religieuse chrétienne d'alors, Rome et Constantinople.

Ainsi, aux IX-e et X-e siècles après J. Christ, sous le règne des rois slavo-bulgares, Boris, Siméon et Samuël, s'érige l'époque la plus brillante da la nation slavo-bulgare. Au siècle d'or de Siméon, se manifeste au plus haut degré la puissance créatrice morale slavo-bulgare, sur le champ de la culture humaine générale.

La race slavo-bulgare atteint alors son apogée; elle est unie en un seul état politique et national, qui embrasse ses limites historiques et ethnograhiques: les Karpathes au nord, la Mer Noire à l'est, la Mer Egée au sud et la mer Adriatique à l'ouest.

Au XIV-e s., le prétendant au trône byzantin, Jean Cantacuzène, appelle les turcs de l'Asie Mineure à son aide contre le prince bulgare de la Thrace Méridionale — le despote Momtchil — dont le siège était la ville de Xanti. Après quoi, profitant des luttes intérieures de dynastie et des querelles intestines à Byzance, comme aussi du grand tremblement de terre survenu en ce temps-là sur le littoral de la Mer de Marmara et de l'Hellespont, les turcs passent, en 1352/53, le détroit des Dardanelles et commencent leurs ravages et leurs envahissements sur la côte européenne; et vers l'an 1370, ils s'étendent et se fortifient en Thrace, transportant aussi la capitale de leurs sultans, de Brousse à Andrinople.

La population, en panique, s'enfuit vers l'intérieur du pays et dans les montagnes de la Strandja, des Rhodopes et de la Stara-Planina; une partie en fut massacrée ou emmenée en captivité en Asie Mineure; tandis qu'une autre, habitant les localités du littoral, où l'on rencontrait un nombre minime de grecs, chercha refuge à Constantinople et dans les îles.

Occupée donc consécutivement et solidement par les Turcs dans l'espace d'une vingtaine d'années, la Thrace entière fut complètement dévastée et dépeuplée. Le chevalier français, Bertrandon de la Broquière, à son retour de Palestine et voyageant de Constantinople vers Salonique, en 1423, rapporte que de Rodosto à Sérès il n'a trouvé aucune localité habitée ni même un toit conservé pour y passer la nuit; si bien qu'il fut obligé de coucher sous une tente, dans la plaine.

Afin d'assurer leur domination dans leurs premières conquêtes, les turcs y établirent aussi beaucoup de leurs compatriotes et coreligionnaires, amenés d'Asie Mineure; en sorte qu'au XV-e siècle, la contrée acquit une nouvelle physionomie presqu'entièrement turque. Cela se voit encore par une autre circonstance, à savoir: toutes les localités situées dans les plaines et les vallées de la Thrace et existant de nos jours, portent, avec une très faible exception, des noms purement turcs et ont été reconstruites; d'ailleurs, chacune de ces localités possède, sur son territoire, des restes, des dénominations et des traditions d'anciens lieux habités et d'établissements publics disparus actuellement, tels que, monastères, églises, cimetières, etc. Ont été ménagées seulement les anciennes villes principales, en leur qualité surtout de points stratégiques, telles que: Andrinople, Plovdiv, Midia, Visa, Silivria, Héraclée, Maronée et quelques autres. Dans les montagnes, au contraire, toutes les localités et tous les emplacements portent aujourd'hui encore leurs anciennes dénominations slavo-bulgares.

Après cent ans de guerres et de dévastations, les turcs s'emparèrent aussi de Constantinople, en 1453, et devinrent définitivement les maîtres absolus de toute la Péninsule.

Toutes les terres devinrent la propriéte des sultans qui les distribuèrent en grande partie à leurs colons, leurs généraux ou leurs seigneurs (beys).

Il y eut ensuite des époques relativement plus paisibles; mais il n'y eut personne pour cultiver les plaines et les vallées. Alors commencèrent à descendre des montagnes où l'existence était trés difficile, impossible même sans les plaines, des Bulgares rappelés par les propriétaires fonciers et les seigneurs turcs, pour leur cultiver la terre, élever les bestiaux, fabriquer le mobilier, bâtir les demeures, les mosquées, les ponts etc. Ainsi, les plaines et les vallées se repeuplèrent petit à petit de Bulgares; si bien que la Thrace Orientale et Occidentale fut, à partir des XV-e et XVI-e siècles jusqua'à nos jours, continuellement peuplée de bulgares agriculteurs, éleveurs et artisans; et c'est encore l'élément bulgare qui fut, au Moyen Age, l'unique producteur en Thrace et qui créa la puissance économique et financière et le bien-être de l'etat et des beys turcs. Un certain nombre de grecs, retournant de Constantinople et des îles, vinrent aussi s'établir dans les villes et les centres militaires, comme aussi dans certaines localités littorales, qui reprirent nouvelle vie, pour y exercer leurs occupations caractéristiques de bateliers, de cabaretiers, de vignerons et d'intermédiaires dans l'échange des produits entre la population compacte bulgare et celle des villes et des îles.

Mais la débulgarisation, surtout de la Thrace Orientale et Occidentale, continua aussi plus tard, d'une manière incessante et systématique, sous la domination turque cinq fois séculaire. Se trouvant dans le voisinage de Constantinople, ces contrées furent souvent dévastées par les hordes militaires turques, les troupes de keurdjalis et d'autres brigands et par les beys omnipotents. Le patriarcat œcuménique grec de Constantinople qui fut investi de grands droits religieux et civils déjà par les premiers sultans turcs, au moyen de son nombreux clergé répandu partout dans l'empire, et aidé par les autorités turques, imposait la lanque grecque aux bulgares, violentait la conscience de ces derniers, les calomniait auprès des turcs et s'appliquait de toute manière à les gréciser.

Les turcs de leur côté mahométisaient par force, parfois en masse et à tout moment individuellement, les bulgares de la contrée. (Les Pomaks actuels des Rhodopes).

Les épidémies firent aussi un grand nombre de victimes. Outre tout cela, à partir du XVIII-e siècle, pendant les guerres russo-turques, des milliers de bulgares abandonnèrent leurs foyers en Thrace et allèrent s'établir en Roumanie, en Bessarabie et en Russie, ou vinrent, ces derniers temps, chercher refuge en Bulgarie.

Enfin, il y eut continuellement des attentats contre les bulgares, parfois même des massacres en masses, comme au temps de la conspiration grecque en 1810—1820 et plus tard pendant les essais d'insurrection; tandis que des mlliers d'autres malheureux trouvèrent la mort dans les prisons turques du pays ou en Asie Mineure.

Et malgré tous ces lourds évènements, cette persécution continuelle et cette extermination systématique de mllliers de bulgares, — chose rare dans l'histoire des autres nations — la population bulgare en Thrace Orientale et Occidentale etait, jusqu'à la guerre Balkanique, la grande majorité; la contrée, jusqu'aux murs même de Constantinople et aux littoraux des Mers Egeé, Noire et de Marmara, avait une physionomie nationale bulgare.

Aujourd' hui, la science historique a pleinement établi le caractère de la Thrace Orientale et Occidentale.

Elle dispose des nombreuses descriptions d'une série de voyageurs européens ayant visité l' orient, et des écrits de savants et de personnes chargées de quelque mission politique; elle a, en outre, les aveux tantôt officiels tantôt confidentiels de certaines personnnes et autorités turques, comme aussi de certains individus et organes ecclesiastiques grecs; elle possède, enfin, les archives de toutes les chancelleries diplomatiques européennes.

Ajoutons en dernier lieu, que les traditions d'origine nationale bulgare conservées jusqu'à nos jours chez certaines familles grécomanes ou considérées comme vraiment grecques (avouant elles — mêmes le fait), dans toutes les localités soi-disant grecques de la Thrace Orientale et Occidentale, sont une attestation indubitable de la vérité.

III. La Thrace Orientale et Occidentale au temps de la renaissance, des luttes nationales et de l'oeuvre de libération du peuple bulgare.

Les vexations continuelles, la dénationalisation et l'extermination de toute manière, auxquelles furent soumis les bulgares surtout de la Thrace Orientale et Occidentale, pendant tout le temps de la domination turque, ne furent point en état d'étouffer entièrement le sentiment national de ces derniers, ni de les anéantir complètement. Et lorsque, du fond de la petite presqu' île d'Athos, le moine Païssy jeta l'étincelle de la renaissance, cette dernière embrasa-t-elle vite les cœurs des bulgares de Thrace qui cherchèrent eux aussi leurs droits humains foulés aux pieds: ils voulurent penser, parler et apprendre à leurs enfants à prier Dieu en leur langue maternelle bulgare.

Parallèlement aux villes de Nisch, Vrania et Pirot à l'ouest, de Skopié, Bitolia, Okhrida et Salonique au sud-ouest, de Toultcha et Braïla au nord, les villes d'Andrinople, Lozengrad et Constantinople à l'est, devinrent les foyers de l'indépendance nationale religieuse, politique et morale. Les régions de la Thrace Orientale et Occidentale donnèrent, elles aussi, une série de pionniers d'un patriotisme enflammé et d'un dévouement sans bornes, à la renaissance et au relèvement du peuple bulgare.

La ville de Lozengrad donna le premier exarque, Antime I, à l'église nationale réhabilitée. La ville d'Andrinople déploya une grande activité d'utilité nationale; déjà en 1831, fut construite, dans son faubourg de Kiriche-Hané, la première église bulgare — „Les Saints Apôtres"; et dans la suite, à côté des quelques écoles primaires bulgares existant dans la ville, furent élevés aussi deux gymnases bulgares et un lycée catholique, où affluèrent de jeunes bulgares de tous les coins de la Thrace Orientale et Occidentale. Pendant les trois premiers quarts du siècle dernier (XIX-e s.) et même jusqu'à la guerre de libération, Andrinople donna des milliers de victimes dans les luttes de la renaissance et de l' indépendance religieuse, morale et politique du peuple bulgare.

Au temps de l' insurrection de la Sredna-Gora, en 1876, les cachots d' Andrinople regorgèrent surtout de prisonniers bulgares; dans la ville même, furent pendus plus de 5000 personnes, dont 380 de la cité même d' Andrinople et des villages bulgares environnants. L' exécution de ces condamnations à mort était faite sous les yeux des commerçants étrangers et des consuls européens dans la ville, à savoir: le consul anglais, M-r Bleunt, le consul russe, M-r Stroupine et le consul d' Autriche-Hongrie, M-r de Camerlo.

Outre cela, un grand nombre de bulgares furent encore tués dans les villages disséminés à travers la Thrace Orientale et Occidentale; tandis que des centaines d'autres moururent exilés en Asie Mineure ou languirent dans les prisons turques, jusqu'à l' arrivée des armées libératrices russes devant les portes de Constantinople (San Stéfano).

Toutes les fois qu'il y eut une guerre entre la Turquie et un état chrétien quelconque, comme dans les guerres de la Russie surtout, et au temps des essais et mouvements insurrectionneles chez les nations chrétiennes voisines, — serbes, monténégrins, grecs et roumains, — comme aussi dans tout autre grand évènement de caractère politique en Europe, le peuple bulgare se sentait pris d' espoir et payait de lui-même un tribut généreux en hommes et en forces morales et matérielles. Des milliers de volontaires bulgares, connus et inconnus, surgis de tous les coins des terres bulgares, déposèrent leurs ossements sur les champs de bataille, pour la délivrance de la Serbie, de la Grèce et de la Roumanie, mûs qu' ils étaient par un sentiment de compassion fraternelle et coreligionnaire et par l' espoir que la fin des souffrances séculaires bulgares ne tarderait pas à suivre.

Quelque défavorables que fussent les conditions géographiques et les nouvelles circonstances politiques et ethnographiques survenues en Thrace, après la conquête de cette dernière par les turcs, l'esprit combattif de liberté, d' indépendance et de défense des opprimés contre l' oppresseur, se manifesta plus d'une fois chez les bulgares de Thrace, et causa des soucis sérieux et aux turcs et aux grecs; leur montrant, ainsi qu'au monde étranger, que le bulgare lui aussi, où qu'il soit, a le droit humain et divinement saint de jouir de sa liberté dans ce bas monde.

Pénétrés des plus hautes idées de dévouement et d' abnégation pour la défense de l' honneur et de la vie de leurs proches, de leur sol natal, ces défenseurs de la patrie laissèrent, par leurs exploits et leurs vertus personnelles, dans la mémoire du peuple, des souvenirs ineffaçables qui ont trouvé leur expression dans les chants nationaux où leurs noms sont prononcés, aujourd' hui même, avec respect et vénération non seulement par les bulgares mais encore par les grecs et les turcs eux-mêmes.

Petko Kyriacof présente certainement la figure la plus saillante d' entre ces héros de la Thrace méridionale qui se firent remarquer par leur bravoure à la veille de la guerre de Libération, en 1877/78, et pendant la guerre elle-même.

IV. Petko Kyriakof, voïvode de la Thrace méridionale.

Il est né le 6/18 décembre, 1844, dans le village exclusivement bulgare de Douvan-Hissar, appelé autrefois „Gradichté" et situé au pied des ramifications méridionales des Rhodopes, dans l'arrondissement de Ferré (Dédé-Agatch). Ses parents étaient des gens pauvres et simples qui gagnaient leur vie en cultivant la terre et élevant des bestiaux. Mitko, le frère aîné de Petko, aimait à raconter les exploits merveilleux d'„Anguël Voïvoda" qui tenait alors dans l' emoi les beys turcs des Rhodopes du sud. En 1858—60, les autorités turques firent traîner dans les prisons le père de Petko, le mirent à bout de ressources et tuèrent en même temps son fils aîné, Mitko. Tout cela fit décider la destinée de Petko qui, déjà en 1861, jeune adolescent de 17 ans, de concert avec certains compagnons, s' arma du fusil et gagna la montagne pour chercher à se venger contre les auteurs du malheur de leur famille. Dix-huit années entières, Petko croisa en tous sens les Rhodopes et le littoral de la Mer Egée, de Kavala à Rodosto, et mena une lutte continuelle contre les autorités et les oppresseurs turcs, contre les grecs fourbes et calomniateurs et contre les tsyntsares gréciseurs, qui maltraitaient de toute manière la population bulgare. Il eut plus de cinquante combats, fut blessé plus de trente-cinq fois et plusieurs fois saisi par les nombreux détachements turcs lancés à sa poursuite; mais, par son habileté, son courage et son tact, il réussissait chaque fois à s' échapper sain et sauf d' entre les mains des ennemis. Dans sa carrière de voïvode et de défenseur de ses compatriote asservis, animé par l' idée de la libération de son peuple et de sa patrie du joug turc, Petko alla même en Italie auprès de l' illustre héros national italien, Garibaldi, passa en France et de là dans l' île de Crète, où il prit une part active à l' insurrection Crétoise de 1856, et s' illustra encore par son grand héroisme; après quoi, traversant Athènes, il parcourut la Macédoine et la Thrace entières et élargit de la sorte le cercle de ses connaissances et de son art militaire; et il put voir ainsi, mieux encore et d' une manière plus palpable, la lourde oppression turque, sous laquelle gémissait partout le bulgare. Naturellement doué d' une volonté ferme, d' une force et d' une endurance physiques bien grandes et d' un patriotisme embrasé, Petko fut le vrai type de l' ancien bulgare à l' âme généreuse et profondément religieuse, aux mœurs probes et pures, à l' esprit chevaleresque et au vif sentiment de compassion pour les souffrants.

Pendant la guerre de Libération, en 1877/78, Petko, seul, à la tête de 200 jeunes enrôlés des villages bulgares de Gumuldjina, nettoya le chemin des armées conquérantes russes et préserva les régions de Ferré, Dimotika et Dédé-Agatch, de la dévastation qu' avaient commencée à exercer les armées turques. Après cela, il aida les autorités occupantes russes dans l' apaisement de l' insurrection musulmane dans les Rhodopes, organisée par des facteurs externes et dirigée par l' anglais S-t Clair; Petko fut en même temps chargé de l' organisation des associations de gymnastique dans la contrée autonome nouvellement constituée — la Roumélie Orientale — dans le but d'empêcher le campement dans la Stara Planina de garnisons militaires turques, prévues par le traité de Berlin.

En retour de tous ces grands mérites et exploits, Petko fut appelé à Petrograd, où il fut récompensé personnellement par le roi Libérateur, S. M. l' Empereur Alexandre II, du grade de Capitaine dans l' armée russe et d' une propriété rurale située aux environs de Kiew.

Petko Kyriakof, cependant, eut bientôt la nostalgie du sol natal; il quitta la Russie et vint s' établir à Varna où il termina paisiblement, le 7/20 Février, 1900, les dernières années de sa vie.

V. Destinée de la Thrace après le traité de Berlin, en 1878, d'après les traités de Londres et Bucarest, en 1913, et ceux de Paris, en 1919/20.

Le prince P. A. Tcherkazky, chargé, par le roi Libérateur, d' organiser l' administration civile dans les terres bulgares occupées par les armées russes, prépara le projet des frontières que devait embrasser la Bulgarie libérée, en se basant sur les vérités établies par l' histoire et l' ethnographie de la Péninsule Balkanique. D' après ce projet, approuvé aussi par le roi Libérateur, la Bulgarie recevait: à l' ouest, Nisch, Kourchoumly, Leskovetz, Prichtina et Prizrend, en qualité de région habitée par des bulgares; au sud, — toute la région embrassant la Macédoine jusqu'à la rivière de la Bistritza, la ville de Salonique même et tout le littoral de la Mer Egée; à l'est, — la ligne de partage des eaux marquée par la montagne de la Strandja jusqu'à la Mer Noire; et au nord, — la Dobroudja tout entière.

Le 19 Février de la même année, fut conclu entre la Turquie et la Russie le traité de San Stéfano, près de Constantinople, et la guerre fut terminée.

Quoique ce traité ne touchât point à toutes les terres habitées par les bulgares, telles que les localités méridionales de la Macédoine jusqu'à la Bistritza, une partie du département de Nisch à l'ouest, de la Dobroudja au nord et de la Thrace Orientale et Occidentale, qui avaient été reconnues comme bulgares par un „firman" du sultan, en 1870, par la conférence des Grandes Puissances, en 1876, et dans le projet du prince Tcherkazky, il assurait, cependant, à la majeure partie du peuple bulgare une vie économique, commerciale et politique libre et un débouché sur la Mer Egée.

La nouvelle Bulgarie de San Stéfano, qui aurait été le levier principal et le plus sûr de la paix, de l'ordre et de la tranquillité dans les Balkans et même en Europe Orientale, renfermait dans ses limites: les villes de Pirot, Vrania et Katchanik, de la contrée bulgare de Moravie; la Macédoine avec ses villes limitrophes de Débra, Okhrida, Strouga, Kortcha, Kostour, Skopié, Bitolia et d'autres, ainsi qu'avec l'embouchure du Vardar dans le port de Salonique; les villes de Sérès, Drama, Kavalla et Porto-Lagos avec le littoral de la Mer Egée; et enfin, en Thrace Orientale, les villes de Lozengrad et Lulé-Bourgas, jusqu'à Midia, moins Andrinople, Rodosto et Silivrie, qui étaient laissées, avec les Dardanelles, comme points de défense de Constantinople.

Pour comble de malheur, les Grandes Puissances de l' Europe Occidentale, telles que: l' Angleterre, la France, l' Allemagne, l' Italie et l' Autriche-Hongrie, mais surtout cette dernière et la première, auxquelles s' ajoutèrent les petites voisines de la Bulgarie — la Grèce et la Serbie — ne laissèrent point un jeune peuple chrétien, tourmenté et exterminé de la manière la plus cruelle pendant cinq siècles entiers, respirer en toute liberté et jouir librement d' une vie paisible dans ses terres nationales, comme le font toutes les autres nations, petites ou grandes, de l' Europe. On dirait que la lourde destinée du peuple bulgare avait été préalablement décidée déjà avant deux années, lorsqu' après les grandes cruautés que les turcs commirent en Thrace, le chef du gouvernement anglais, le Lord Beaconsfield, s'était exprimé, dans son discours, du 28 XII. 1876, à un dîner offert par le lordmaire de Geil-Geol, disant:

„L' Angleterre se propose avant tout de veiller à la sauvegarde des traités qui assurent l' intégrité de la Turquie; quant à l' amélioration de l' existence des chrétiens, sujets de cette dernière, c'est une œuvre d' importance secondaire".

Le Congrès de Berlin, qui eut lieu en Juin 1878, entre les représentants des sept Grandes Puissances, morcela encore les terres bulgares, et par le fait même le peuple bulgare, en cinq parties: a) La Macédoine, avec la Thrace Orientale et Occidentale, furent de nouveau laissées entièrement à la Turquie; b) les départements de Nisch, Pirot et Leskovetz, faisant partie de la contrée de Moravie, habitée par des Bulgares, furent donnés à la Serbie; c) la Dobroudja fut accordée aux roumains; d) avec la moitié occidentale de la Thrace, comprenant le bassin supérieur et moyen de la Maritza jusqu'au golfe de Bourgas, fut constituée une contrée autonome mais sous la suzeraineté du sultan, du nom de Roumélie Orientale; d) et, ce

n'est que la contrée resserrée entre le Danube et la Stara-Planina et flanquée à l' ouest du département de Sophia, qui fut laissée aux bulgares et érigée en principauté bulgare vassale, avec un gouvernement monarchique-constitutionnel.

Sur l' appui de l' Angleterre, la petite Grèce obtint aussi à avoir son représentant au Congrès; or, la Grèce était l' alliée morale et la défenderesse ardente de la Turquie pendant et après la guerre; son idée intime, qu'elle servait d'ailleurs ostensiblement, était de ne point laisser à un nouvel état slave la possibilité de s'élever et de se fortifier sur la Péninsule, ni de permettre à aucune nation slave de déboucher sur la Mer Méditerranée.

De la sorte, l'Europe civilisée, porteuse de l'enseignement chrétien de fraternité et de paix entre les hommes et propagatrice des idées humanitaires de liberté et d'égalité parmi les nations, créa elle-même et sciemment, à Berlin, toutes les conditions favorables pour faire continuer la servitude du peuple bulgare, — innocent et cruellement meurtri, — pour faire répandre encore bien du sang sur les „balkans", faire couler de nouvelles larmes et immoler d'autres victimes humaines sans nombre.

Par son acte de Berlin, l'Europe mina elle-même sa paix, amena les guerres Balkanique et Européenne et continue à faire menacer son avenir par des malheurs encore plus grands peut-être.

Après le traité de Berlin, la situation des bulgares de la Thrace Orientale et Occidentale devint encore plus lourde. Les turcs s'appliquèrent à se faire assurer complètement les régions de la Thrace et à en former une barrière puissante sur le chemin de Constantinople; les grecs de leur côté, s'evertuèrent de toute manière à préparer de loin leur marche plus facile vers Constantinople, but sacré de leurs aspirations intimes et continuelles; et ainsi, turcs et grecs, unissent leurs efforts pour débulgariser le pays laissé entièrement sous leur pouvoir politique et moral.

Les vols des beys et employés turcs, les impôts accablants, les corvées, les brigandages, la spoliation continuelle des terres bulgares par les immigrants turcs, le système de faire traîner et ruiner les gens dans les prisons, les meurtres et incendies de chaque jour, les calomnies des grecs et leurs efforts pour gréciser les indigènes, — tout cela causa la diminution rapide et considérable de la population bulgare en Thrace. Le denoûment tragique, enfin, de tout cela, eut lieu en 1913, lorsque la population bulgare de la Thrace fut entièrement chassée de ses foyers natals; une grande partie alors en fut massacrée et des centaines de jeunes filles, de femmes et de garçons furent emmenés dans les harems turcs de Constantinople et d'Asie Mineure; tandis que, maisons, bestiaux, mobilier, tous les biens, en un mot, des malheureux bulgares furent ravis par les turcs et les grecs.*)

Voilà ce qui arriva donc avec la Thrace Orientale dont parle le lieutenant Tchermseid, membre de la légation anglaise á Constan-

---

*) **Profess. D-r Miletitch**—La ruine des bulgares de Thrace en 1913. Sophia, 1918.
D. P. Nicolof — La Thrace d'Andrinople — Sophia, 1919.
St. N. Chichkof — La Thrace, d' avant et après la guerre européenne — Plovdiv, 1922.

tinople, disant, dans un de ses rapports, que, 23,000 bulgares, rien que du district de Tchorlou, abandonnèrent leurs villages et suivirent les armées russes, lorsque ces dernières se retirèrent, après les traités de San Stéfano et Berlin, en 1878.

En août et septembre 1903, lors de la répression de l' insurrection de la „S-t Elie", il y eut, rien qu'en Thrace Orientale, 2160 maisons bulgares incendiées, 2565 personnes bulgares tuées ou cruellement massacrées, 920 jeunes filles emmenées dans les harems turcs et 12,880 bulgares demeurés sans asile; tandis que 15,185 personnes (3,613 familles) réussirent à s'enfuir et à se sauver en Bulgarie.

Les étrangers, les représentants diplomatiques à Andrinople et Constantinople, les missions catholiques et protestantes, les Pères Assomptionistes et Resurrectionistes d'Andrinople et d'autres, ont été, eux aussi, les témoins oculaires de ce vandalisme.

Voici ce que dit, dans son article du 29 octobre 1913, le correspondant de la „Gazette de Francfort" au sujet de la devastation et de la débulgarisation de la Thrace Orientale, pendant l'année 1913:

„La Thrace Orientale change complètement de physionomie. A l'exception de quelques villages grecs situés entre Derkos et Midia, toute la contrée se mahometise. Les bulgares, maintenant, se sentent obligés d'émigrer. Ils abandonnent la Thrace en caravanes interminables et, avec leurs prêtres en tête, ils se rendent en Bulgarie

Cette émigration forcée en masse, s'opère vite car les nouveaux immigrants turcs, s'établissent aussitôt dans les demeures et les propriétés des bulgares. Ces immigrants arrivaient principalement des régions de la Macédoine occupées par les serbes et les grecs.

Quant à la Thrace Occidentale, elle donna aussi un nombre assez considerable de victimes; et bien des villages bulgares y furent incendiés par les turcs et les grecs. Après que les armées bulgares eurent occupé pour la seconde fois cette contrée, reconnue comme bulgare au traité de Bucarest et à l'accord de Constantinople, beaucoup de bulgares de la Macedoine sud-orientale, où plusieurs dizaines de villes et de villages bulgares furent ravagés et incendiés par les grecs, vinrent d'autre part, chercher refuge et asile dans son lambeau de terre*).

Mais lorsqu' en 1920, à San Rémo, la Thrace Occidentale fut aussi donnée à la Grèce, alors commencèrent de nouveaux tourments pour la population indigène bulgare. Afin de faire présenter la contrée aux yeux de leurs puissants bienfaiteurs — l'Entente, comme ayant un caractère national grec, les autorités grecques employèrent tous les moyens qu'elles pouvaient connaître à ce sujet. Tout d'abord, avec leur entrée même en Thrace, les armées alliées publient un ordre par

---

*) **Dotation Carnegie** — Enquête dans les Balkans. Paris, 1914.

a) **Mouvelle série de lettres** écrites à Méhomia, Nevrocop et d'autres localités du Razlog, par les soldats grecs du 19-e régiment de la VII-e division, dont le courrier a été intercepté le 14/27 Juilet, 1913.

la force duquel, tout grec qui présenterait un certificat délivré par le „Comité Grec de Thrace", affirmant qu'il etait originaire de Thrace ou qu'il y possédait des biens, pouvait s'établir librement n'importe où il voulait et se considérer comme un habitant indigène. Ensuite, ce sont les diverses sortes de violences, de vols, de mauvais traitements et de meurtres, les emprisonnements, les corvées de tout genre, l'envoi de villages entiers de femmes, enfants et vieillards en bannissement dans les îles, jusqu'à ce que la population bulgare se sente obligée de quitter le pays et de venir chercher refuge en Bulgarie.

Et cette expulsion des bulgares de Thrace, par la force du feu et de l'épee, au prix de torrents de larmes et de sang, trouve aujourd'hui sa justification dans un acte très cruel et inconnu jusqu' ici dans l'histoire de l'humanité: — „La Convention de l'émigration volontaire", imposée par les Grandes Puissances victorieuses et approuvée et appliquée par la Société des Nations.

Conclusion,

La construction physique et géographique de la contrée de Thrace dans ses limites historiques et géographiques marquées déjà par l' antiquité très reculée, trouve aussi sa consolidation dans son hydrographie. Cette construction naturelle, cette unité indivisible de la contrée a toujours imposé qu' elle formât un tout compact et inséparable de ses voisines, la Mésie au nord et la Macédoine à l'ouest. Et si parfois, les évènements de l'histoire ancienne et moderne ont imposé qielque morcellement politique de cette contrée, ce morcellement non seulement n' a jamais été bien durable, mais il a ete encore la cause de grandes souffrances et de luttes sanglantes: il a chaque fois troublé la paix et la tranquillité du pays, dont la répercussion se ressentait dans les contrées voisines et même dans la situation politique générale de la Péninsule.

On sait que, au point de vue de la majorité nationale, de la production économique, de l' industrie commerciale et de l'affirmation historique et culturelle, la Thrace est foncièrement bulgare depuis plus de 15 siècles. Les bulgares de Thrace ont toujours été unis à tous les évènements pénibles ou joyeux de leurs compatriotes du royaume bulgare.

Or, le peuple bulgare n' a jamais, dans tout le courant de sa vie historique, mené des guerres d' envahissement des terres d' autrui; la nation bulgare n' a jamais cherché à faire fondre en elle ou en sa propre religion les étrangers qui ont été englobés plus ou moins longtemps dans les frontières de son territoire. Si elle a mené des luttes terribles et donné de grandes victimes, ce ne fut chaque fois que pour la sauvegarde de son existence et pour l' union de ses congénères, harcelés et violentés par quelqu' autorité etrangère.

Le morcellement de la Thrace, accompli avant 50 ans à Berlin et plusieurs fois répété dans l' intervalle de ces dernières seize années, est anormal, injuste et funeste; quant à la destruction radicale de tout élément bulgare en elle, cela est un acte inhumain et excessivement cruel. Les lourds évènements que la population bulgare endure actuellement en Thrace Orientale et Occidentale sont plus terribles même que ceux qu'elle a vécus en 1876; or, au sujet de ces dernières terreurs, le grand homme d' état anglais, William Gladston, s' était exprimé, désant:

„Je n'ai jamais rencontré dans l'histoire de l'humanité une barbarie aussi cruelle envers les hommes“.

Nous terminons notre conclusion par les paroles d'un autre noble homme d' état anglais contemporain, Monsieur Prangel, qui, dans une grande réunion politique, le 25 Février 1922, à l' université de Manchester, répondant au député du gouvernement, M-r Tarp, dit:

„Les alliés ne portèrent la moindre attention sur le principe de nationalité dans les Balkans. Les changements territoriaux qui y furent opérés n' ont été dictés par aucun souci du caractère national des habitants, mais plutôt, par les sentiments d' avidité et de vengeance de la part des vainqueurs.

„Cela ressort d'une manière particulièrement saillante au sujet de la Bulgarie, qui est mutilée et détachée de la mer. Il est très clair et bien évident que ce mauvais traitement exercé sur la Bulgarie amènera une nouvelle guerre dans l' avenir.

„Les territoires que la Grèce a reçus, ont été donnés comme cadeau personnel à son ministre président d' alors, Vénizélos; et lorsqu' un jour on aura appris toute l' histoire des préliminaires et décisions de la paix, on se trouvera en face d'une foule d'affaires inquiétantes et curieuses, négociées derrière les coulisses“.

A la fin, ce même homme d'état termine par les paroles suivantes, adressées à son pays:

„Par sa politique dans le proche Orient, l' Angleterre a semé l' anarchie et le germe de guerres futures“.

Zusammenfassung in deutscher Sprache.

Die heutigen Grenzen und Lage von Ost- und West-Thrazien.

Östlich vom Unterlauf und der Mündung der Mesta bis zum Unterlauf und zur Mündung der Maritza mit den südlichen Abhängen der Rhodopen und der Landstreifen am Ufer des Ägäischen Meeres nennt man heute West-Thrazien. Hier befinden sich die zwei Häfen Dedeagatsch und Portolagos und die Städte Dimotika, Soflu, Fere, Maronia, Gümürdschina und Xanti; Dieses ganze Land bildet jetzt einen zu Griechenland gehörigen Kreis, genannt Maritza-Kreis mit der Kreisstadt Gümürdschina.

Das Land aber östlich von der Maritza mitsamt der Halbinsel Galipoli, dem Ufer des Marmara Meeres bis zu dem Bosporus, nordöstlich bis zu dem Ufer des Schwarzen Meeres, und nördlich entlang der jetzigen türkisch-bulgarischen Grenze mit den Südabhängen des Strandschagebirges und der Stadt Adrianopel, wird heute Ost-Thrazien genannt.

Bis zum Balkankrieg 1912 waren die oben genannten zwei Länder als eine geographische, wirtschaftliche und historische Einheit — Thrazien—laut des Berliner Vertrages wieder unter türkischer Herrschaft geblieben, und bildeten eine administrative Einheit unter dem Namen Adrianopoler Vilaet, indem man nur einen kleinen östlichen Teil von Ost-Thrazien dem Vilaet Konstantinopel unterordnete.

Vom Balkankriege und später während der Zeit von einem Jahrzehnt fanden einige Änderungen in der Zerstückelung und Übergang zu einem oder anderem Staate der genannten Länder des Adrianopoler Vilaet und zwar:

1. Während des Balkankrieges und danach vom 5/18. Oktober 1912 bis Anfang Juli 1913 behauptete Bulgarien, dessen Heer allein die türkischen Hauptkräfte zerschlug, das ganze Adrianopeler Vilaet mit einem Teil des Konstantinopeler Vilaet bis zu den Bergen von Tschataldscha.

2. Der Vertrag von London vom 30/13 Juni 1913. zwischen den Türken und den vier verbündeten Balkanstaaten: Bulgarien, Serbien, Griechenland und Montenegro setzte die neue östliche Grenze Bulgariens fest, die in einer geraden Linie von Midia am Schwarzen Meere bis Enos an der Maritzamündung am Ägäischen Meer lief. Nach diesem Vertrag behielt die Türkei ein Drittel des Vilaets Adrianopel, erkämpft nur durch die bulgarische Macht, zurück, und zwar die ganzen Sandschaken (Bezirke) von Galipoli, und Tekirdag und Teile von den Sandschaken Losengrad und Dedeagatsch.

3. Ein Monat später nützte die Türkei die Feindschaft der Balkanverbündeten, die treulose Einmischung Rumäniens gegen Bulgarien und die geheimen Ermutigungen einiger europäieschen Grossmächte

aus, marschierte in das Vilaet von Adrianopel ein und nahm im stillen Einverständnis der Grossmächte das ganze Vilaet von Adrianopel ein, welches angeblich gemäss dem Vertrag Bukarest in seinen in London bestimmten Crenzen Bulgarien von seinen ehmaligen Verbündeten überlassen worden war.

4. Nach dem Bukarester Frieden in Juli 1913 geschlossen zwischen den Neuverbündeten: Rumänien, Serbien, Griechenland und Montenegro einerseits und Bulgarien andererseits wurde letzteres, eingekreist von allen Seiten von Feinden und ganz verlassen genötigt sich allein mit der Türkei zu verständigen. Die Türkei behielt für sich Adrianopel und überliess Bulgarien im Norden nur Malko Tirnowo vom Sandschak Losengrad nud im Süden das Land von West-Thrazien, zwischen Maritza, Mesta und dem Ägäischen Meer.

5. Im Jahre 1915 erfolgte nach gegenseitiger Ubereinknuft zwischen der Türkei und Bulgarien eine kleine Korrektion der Grenze längs der Maritza, indem Bulgarien ungefähr 2000 km. Fläche am ganzen rechten Maritzaufer mit der Eisenbahnlinie Adrianopel (Karagatsch) — Dedeagatsch erhielt.

6. Nach dem europaeischen Kriege wurde im Waffenstillstand am 29. September 1918 in Saloniki bei den Verhandlungen zwischen Bulgarien und den Vertreter der Entente, dem französischen General Fransche d'Esperé, und dem Verteter der Vereinigten Staaten von Nord-Amerika, Herrn Merphi, Bulgarien West-Thrazien zugesagt bei dem endgiltigen Friedensschluss.

7. Aber laut Vertrag von Neuille bei Paris am 27. November 1919 wurde, trotz der proklamierten 14 Punkte Wilsons, der ganze Uferstreifen am Ägäischen Meere zwischen Mesta und Maritza und ein Teil der westlichen Abhänge der Rhodopen, also fast das ganze Thrazien, der Verfügung der Entente überlassen, und später aus diesem Gebiet ein autonomes Land zu bilden, in welchem Sinne es vom französischen General Charpi ein halbes Jahr geschickt und vernünftig geleitet wurde.

8. Sechs Monate nach dem Pariser Friedensvertrag gab die Entente das selbe West-Thrazien, das historisch und etnographisch zu Bulgarien gehörte, auserdem aus Wirtschafts- und Handelsgründen zu ihm gehöhren muss, in Saint Remi Griechenland. Kurz nachher, laut Vertrag von Severn, trat man Griechenland ab auch die anderen Teile Ost-Thraziens (Vilaet Adrianopel) bis zum Schwarzen Meer, Tschetaldscha, Marmara Meer und Galipolihalbinsel mit den Dardanellen; man schickte sich an Griechenland sogar Kostantinopel zu geben.

9. Später, im Jahre 1922, als die Griechen von der Türkei bei Adrianopel und in Kleinasien geschlagen wurden, nahm die Türkei wieder das ganze Ost-Thrazien mit Adrianopel zurück, und Griechenland behielt nur Karaatsch (Vorort von Adrianopel) und das ganze West-Thrazien.

So wurde Bulgarien die einzige Eroberung, die es um den Preis seiner 500000 gefallenen jungen, arbeitsamen Männer erobert hatte entzogen. Es verlor die Möglichkeit einer freien unmittelbaren Seeverbindung mit den übrigen europäeischen Völkern durch das Ägäische Meer.

II. Kurze historisch-ethnographische und wirtschaftspolitische Übersicht über Ost- und West-Thrazien vom IV Jahrhundert bis heute.

Im IV. und V. Jahrhundert bildete sich aus der östlichen Hälfte des Römerreiches das mittelalterliche Byzanz mit der Hauptstadt Byzanz und nach Konstantin dem Grossen auch Konstantinopel genannt. Durch das Christentum wurde allmählich die officielle romanische Sprache im Byzantinischen Reich durch das Griechische ersetzt, indem das ganze Land auch ein Gepräge griechischer Geisteskultur bekam. Der damalige thrazisch-römische Volkshabitus der Halbinsel fing an allmählich zu verschwinden, um im V. und VI. Jahrhundert durch das slavische ersetzt zu werden. Die Slaven kamen aus Norden und schnell bevölkerten sie die ganze Balkanhalbinsel bis zum Pelopones im Süden, drangen in die Inseln des Ägäischen Meeres ein, sogar bis Kreta.

Diese Slavianisierung der Halzbinsel bezeugen damalige byzantinische Chroniker Johan aus Ephes, Akropolit, Dimitrius Grigora, Hamatian u. a.; dasselbe behaupten auch die heutigen griechischen und europaeischen Historiker. Ausserdem beweisen dies auch noch die bis heute erhaltenen Namen slavischen Ursprungs von Ländern, Ortschaften, Flüssen, Bergen im ganzen heutigen Südgriechenland, Epirus, Tessalien und Albanien, auch sehr viele slavische Wörter und Wurzeln in der dortigen griechischen Sprache.

Fest eingenistet zwischen der spärlichen alten thrazisch-romanisierten Bevölkerung bebauten die Slaven die verödeten aber fruchtbaren thrazischen Felder und Täler, zogen grosse Herden Vieh in den Bergen auf und wurden die einzigen erzeugenden Elemente auf welche sich die ganze ökonomische, finanzielle und politische Macht von Byzanz stützte.

Im VII. Jahrhundert bildete sich von den unter Asparuchs Führung eingewanderten Bulgaren, die die Slaven zwischen Donau, Balkan und dem Schwarzen Meer unterjochten, das erste bulgarische Reich. Von dieser Zeit an verstärkte sich das Streben der anderen Slaven, die noch unter byzantinischer Herrschaft lebten, sich mit den Slaven des bulgarischen Reiches zu vereinigen und mit diesen ein politisches Ganzes zu bilden.

Trotz der schweren Kämpfe und Erlebnisse hoben sich die Slaven des bulgarischen Reiches allmählich in ihrer Geistes- und Volkskultur empor und gaben Byzanz grosse Leute, wie Kriegsführer nnd Patriarchen, Aus den Slaven der ägäischen Käste, in der Gegend von Saloniki, entsprossen im IX. Jahrhundert die beiden Brüder, die heiligen Kirilus und Methodius, die das altslavische (Kirchenslavische, oder noch altbulgariche) Alphabet zusammenstellten, das allmählich allgemeinslavisch wurde; sie übersetzten aus der griechischen Sprache die heiligen Schriften in slavisch und so legten sie den Grund der blühenden altslavischen, oder der sogenannten altbulgarischen Literatur jener Zeit, durch welche sich das Christentum unter den Slavobulgaren und von hier auch unter den anderen Slavenvölkern verbreitete und noch mehr verstärkte. Ihr heiliges und allslavisches Werk wurde gutgeheissen und gesegnet von den damaligen kirchlichen Oberhäuptern in Rom und Konstantinopel.

So war im IX. und X. Jahrhundert während der Regierungszeit der bulgarischen Zaren Boris, Simeon und Samuil die glänzendste Epoche des historischen Lebens des bulgaroslavischen Volkes. Während der sogenannten goldenen Zeit von Simeon hat sich die bulgarische Macht und das geistige Schaffen in der allgemeinen Kultur geäussert. Das slavobulgarische Volk erreichte damals seine Höhe und fast vollständige Einigung zu einem staatlichen und politischen Ganzen umfassend seine historischen und ethnographischen Grenzen: Karpaten im Norden, das Schwarze Meer im Osten, das Ägäische Meer im Süden und das Adriatische Meer im Westen.

Im XIV. Jahrhundert rief der Anwärter des byzantinischen Kaiserthrons Johan Kantakusen die Türken aus Kleinasien zu Hilfe gegen den südthrazischen bulgarischen Fürsten Despot Momtschil, dessen Sitz die heutige Stadt Xanti war. Die inneren dynastischen Kämpfe und die Bürgerkriege in Byzanz, sowie das katastrophale Erdbeben am Marmara Meer und Hellespont 1352—53 ausnutzend, überschritten die Türken die Dardanellen, überzogen das europäeische Ufer mit Krieg und breiteten sich gegen 1370 aus, nahmen diese thrazischen Länder ein, befestigten sie und verlegten ihre Haupstadt von Brussa nach Adrianopel.

Ein Teil der Bevölkerung floh in panischem Schrecken in das Innere und in die Gebirge: Strandscha, Rhodopen und Balkan; ein anderer Teil aber wurde erschlagen oder gefangenommen und nach Kleinasien geschleppt. Schliesslich die Bevölkerung der Meeresküste, unter der sich auch Griechen befanden, suchte ihr Heil in Konstantinopel und auf den Inseln.

Auf diese Weise haben sich die Türken schon in den ersten zwei Dezenien in ganz Thrazien festgesetzt und dasselbe verwüstet und entvölkert. Der französische Ritter Bertrandan de la Brokier schrieb auf der Rückkehr von Palästina auf der Reise von Konstantinopel nach Saloniki im Jahre 1423, dass er von Rodosto bis Seres nicht einen einzigen erhaltenen Wohnort, nicht ein einziges Dach unzerstört gefunden habe, wo er übernachten konnte und musste im Zelt unter freiem Himmel schlafen.

Um ihre Herrschaft zu befestigen, kolonisierten die Türken das ganze Thrazien mit Türken aus Kleinasien, so dass es schon im XV. Jahrhundert ein ganz neues rein turkisches Aussehen bekam. Das ist ersichtlich auch daraus, dass fast alle heutigen Ortschaften in der thrazischen Ebene und den Tälern neue rein türkische Namen haben, obwohl in der Umgebung dieser Ortschaften sich Überreste von Klöstern, Kirchen, Friedhöfen u. a. mit ihren alten Namen in Wirklichkeit und im Volksmunde existieren. Verschont sind nur die alten grossen strategischen und nicht leicht erreichbaren Städte im Innern und an der Küste, wie Adrianopel, Philippopel, Midia, Wisa, Silivria, Erekli, Maronia u a. geblieben. Dagegen die Ortschaften im Gebirge haben noch bis heute ihre alten slavischbulgarischen Namen beibehalten.

Nach 100 Jahren Krieg und Verwüstung fiel 1453 auch Konstantinopel in türkische Hand, und die Türken wurden volle Herren der ganzen Halbinsel. Der Boden gehörte dem Sultan. Der grösste Teil desselben wurde türkischen Kolonisten gegeben, verdienten Kriegsherrn

und anderen. Zwar sind später auch bessere Zeiten eingetreten, aber es war niemand, der die verwüsteten Felder bebauen konnte. Vom Gebirge, wo die Lebensverhältinisse schwerer und ohne die Ebene unmöglich waren, fingen allmählich Bulgaren an hinabzusteigen, gerufen von den Landwirtschaftbesitzenden Türken als Arbeiter das Land zu bebauen das Vieh zu hüten, Hausgerete anzufertigen, Häuser, Moscheen, Brücken zu bauen und s. w. Langsam bevölkerten sich wieder die Felder und Täler mit Bulgaren und vom Ende des XVI. Jahrhundert bis in die letzte Zeit das ganze West- und Ost-Thrazien in der Mehrheit mit Bulgaren bevölkert wurde. Die Bevölkerung trieb Landwirtschaft, Viehzucht und Handwerk, und, wie im Mittelalter, war das bulgarische Element der einzige Arbeiter und Erzeuger, welcher dem türkischen Staate wirtschaftliche und finanzielle Macht gab und Wohlstand und Reichtum der türkischen Bejs. Zu den neubelebten Städten und Militärzentren, ebensowie in den kleinen Ortschaften am Meere siedelten sich mit den Bulgaren auch Griechen an, die aus Konstantinopel und den Insel kamen. Diese Griechen waren Seefahrer, Wirte, Weinbauern und manche beschäftigten sich mit dem Austausch der Erzeugnisse der kompakten bulgarischen Bevölkerung.

Aber die Vertreibung der Bulgaren, besonders aus Ost- und West Thrazien, erfolgte unaufhörlich und systematisch auch später während der 500 jährigen türkischer Herrschaft. Die türkischen Truppen, die von Konstantinopel und nach Konstantinopel zurückzogen, die Enitscheren, Krdschalien und verschiedene Räuberbanden und mächtige Bejs verheerten das Land.

Die griechische Patriarchie in Konstantinopel, die noch vonden ersten Sultanen grosse religiöskirchliche und weltliche Rechte und Macht bekommen hatte, mit ihrem zahlreichen Klerus, unterstützt von türkischen Behörden, übte sehr grossen Druck auf die Bulgaren aus. Die Patriarchie zwang den Bulgaren die griechische Sprache auf, bedrückte ihr Gewissen, verleumdete sie bei den Türken und wandete alle Mittel an sie in Griechen umzuwandeln. Andererseits zwangen die Türken viele Bulgaren bald einzeln bald massenhaft zun Islam überzutreten (Die heutige Pomaken in den Rhodopen). Epidemien herrschten ununterbrochen und forderten zahlreiche Opfer. Ausserdem verliessen Zehntausende von Bulgaren während des russisch-türkischen Krieges im XVII. Jahrhundert und später ihre Heimatstätten, siedelten sich in Rumänien, Bessarabien und Russland an und in der letzten Zeit auch in Bulgarien. Zum Schluss wird erwehnt, dass während des griechischen Aufstands 1810—1821 viele Bulgaren ermordet wurden und später Tausende andere starben in den türkischen Kerkern und in der Verbannung in Kleinasien.

Trotz aller dieser schweren Verluste an tausenden und abertausenden Bulgaren war das bulgarische Element in West- und Ost-Thrazien vor dem Balkankrieg überwiegend. Bis zu den Mauern von Konstantinopel und bis an die Küste der Schwarzen und Ägäischen Meeres hatt das Land rein bulgarisches Gepräge. Die Bulgaren im Vilajet von Adrianopel d. h. das heutige Ost- und West-Thrazien zählten nach dem französischen Oberst Leon Lamuch 600,000 Seelen.

Heute hat die historische Wissenschaft endgiltig den bulgarichen Volkscharakter West- und Ost-Thraziens festgestellt, Sie verfügt ausserüber zahlreichen Beschreibungen der europäeischen Reisenden, Gelehrten, mit politischen Missionen beauftragten Personen, auch über offizielle und nicht offizielle Selbstgeständnisse der Türken und türkischen Behörden und der griechischen kirchlichen Behörden. Die offiziellen Archiven der Gesandtschaften der europäischen Staaten behaupten kategorich dasselbe.

Endlich zeugen auch dafür die Eingeständnisse der aus verschiedenen Gründen griechisch gewordenen Bulgaren in den thrazischen Städten, in griechischen Ortschaften am Meere und Konstantinopel selbst.

III. Ost- und West-Thrazien während des Wiedererwachens, der Nationalkämpfe und der Befreiungsanstrengung des bulgarischen Volkes.

Die unaufhörlichen Gewalttätigkeiten, Entnationalisierung und Ausrottung in der einen oder andern Form, welchen am stärksten die Bulgaren durch die Türken ausgesetzt waren, konnten das Nationalbewusstsein des bulgarischen Volkes nicht ganz erdrosseln und vernichten. Und als Paisius, der Mönch von Athos, den Funken des Wiedererwachens geschleudert hatte, entflammte dieser das Nationalbewustsein auch der thrazischen Bulgaren, welche auch ihre verlorenen und niedergetretenen Menschenrechte verlangten und zwar in ihrer Sprache zu beten, zu denken und ihre Kinder in eigener Sprache zu erziehen. Zusammen mit Nisch. Pirot und Wranja im Westen, Tultscha und Braila im Norden, Adrianopel, Losengrad und Konstantinopel im Osten entstanden auch in Ost- und West-Thrazien Brandherde für den Kampf für nationale-, Kirchen- und Schulfreiheit.

Thrazien gab auch eine ganze Reihe begeisterter und tapferer Kämpfer für Erwachen und Hebung des Bulgarenvolkes. Losengrad gab Antim I — den ersten Exarchen der neugebildeten autonomen bulgarischen Kirche. Adrianopel war besonder für das breite Volkswohl tätig und schon im Jahre 1831 in der Vorstadt Kirisch-Hané wurde die erste bulgarische Kirche „die heiligen 12 Apostel“ gebaut, und zu einiger schon bestehender Volksschulen erbaute man später noch 2 bulgarische Gymnasien und ein katholisches Lyceum. die von bulgarische Kindern aus allen Teilen von Ost- und West-Thrazien besucht wurden. In der ersten Hälfte des vergangenen Jahrhunderts bis zum Befreiungskrieg opferte Adrianopel Tausende in den Kämpfen für die kirchliche und politische Freiheit des Bulgarenvolkes.

Während des Aufstandes in der Sredna-Gora 1876 waren die Kerker von Adrianopel voll mit Bulgaren, und daselbst wurden mehr als 5000 Leute gehenkt. Von der Gesammtzahl waren 380 aus der Stadt Adrianopel selbst und den benachbarten Ortschaften. Die Hinrichtung fand vor den Augen fremder Kaufleute und des englischen Konsuls Blent, des russischen Konsuls Strupin und des Ostereich-ungarischen Konsuls von Kamerlo statt. Ausser diesen genannten Opfern wurde eine grosse Zahl Bulgaren aus den Dörfern von Ost- und West- Thrazien niedergemtzelt, viele Hunderte starben in den Kleinnasiatischen Kerker bis die russischen Befreiungstruppen in San-Stefano bei Konstantinopel eintrafen.

Bei jedem Krieg zwischen einem christlichen Staat und der Türkei, insbesonderes in den Kriegen mit Russland, während der Aufstandsversuche der benachbarten Christenvölker: Serben, Montenegriner, Griechen und Rumänen, sowie bei jedem grösseren politischen Ereignis in Europa war das bulgarische Volk mit Hoffnung erfüllt und unbekannte freiwilige Bulgaren aus allen Teilen des Bulgarenlandes liessen ihre Knochen auf den Kriegsfeldern für die Befreiung Serbiens, Griechenlands und Rumäniens aus brüderlichem und religiösem Gefühl und in der Hoffnung, dass das Ende des schweren fünfhumdertjahrigen Joches eintreten werde.

Wie ungünstig auch die eingetretenen neuen geographischen, politischen und ethnographischen Verhältnisse Thraziens nach der Einnahme durch die Türkei waren, insbesondere aber die Verhältnisse in Ost- und West-Thrazien, hatte sich vielemale der Kampfgeist für Unabhängigkeit und Freiheit in den thrazischen Bulgaren stark geäussert und machte den Türken und Griechen grosse Sorgen. Dieser Kampfgeist zeigte nicht nur den letzteren, sondern auch der übrigen Welt, dass auch der Bulgare, woher er auch sei, das heilige Recht hat zu leben und sich freien Lebens zu erfreuen.

Durchdrungen vom höchsten Idealismus und Entsagung in Verteidigung von Ehre und Leben ihrer lieben Nächsten, in Verteidigung ihres Volkes und Vaterlandes haben die Heldentaten und persönlichen Tugenden dieser Volksbeschützer unauslöschliches Andenken in der Volksseele hinterlassen. Sie sind in Volksliedern verewigt und von ihnen wird noch heute von Mund zu Mund mit Hochachtung und Verehrung unter Bulgaren und sogar Türken erzählt.

Die bedeuntendste Persönlichkeit unter diesen Freiheitskämpfern vor und während des Befreiungskrieges 1877/78 war der südthrazische Führer (Woiwoda) **Petko Kirijakow**.

Er ist am 6/18 Dezember 1844 in dem rein bulgarischen Dorfe Duwan-Hissar, dessen alter Name Gradischte war und zum Bezirk Fere-Dedeagatsch gehörte und in den südlichen Vorbergen der Rhodopen gelegen, geboren,

Seine Eltern waren arme und einfache Leute und ernährten sich von Ackerbau und Viehzucht. In der Dorfschule hat Petko das Lesen und Schreiben gelernt und bis zu seinem 17. Lebensjahr hat er seinen Eltern in der Hauswirtschaft geholfen. Der älteste Bruder Petkos Matju hatte ihm oft von den berühmten Heldentaten des Angels-Woiwoda erzählt, vor welchem zu jener Zeit die Türken in den südlichen Vorbergen der Rhodopen gezittert hatten. Während der Zeit von 1858 bis 1860 haben die türkischen Behörden in Kerkern Petkos Vater herumgeschleppt und ihn materiell total vernichtet, und ausserdem seinen Sohn Matju ermordet.

Dies alles hat das Schicksal Petkos entschieden Schon in Jahre 1861 ergriff er als 17 jähriger Bursche das Gewehr und zog in die Berge mit einigen treuen Kameraden, um sich für das seinem Vaterhause verursache Unglück zu rächen. Volle 18 Jahre durchkreuzte Petko die Rhodopen und das Land der ägäischen Küste von Kavala bis

Rodosto und kämpfte ununterbrochen gegen die Türken, gegen die bösen Verleumder, die Griechen, Zinzaren und andere, welche die bulgarische Bevölkerung bedrückten. Mehr als fünfzig mal kämfte er auf seinen Streifzügen, durch das Land. Mehr als 35 mal war er verwundet und einigemal fiel er in Gefangenschaft der türkischen Verfolger. Aber durch seine Gewandtheit, Tapferkeit, seinen Mut und seine Überlegung konnte er immer lebendig davonkommen. Als Woiwoda war Petko Beschützer seines schwer unterjochten Volkes. Begeistert von der Idee der Befreiung seines Volkes zog er nach Italien zu dem Helden Garibaldi; von dort, über Frankreich, nach der Insel Kreta, wo er regen Anteil an dem Aufstande Kretas im Jahre 1865 nahm und sehr grosse Tapferkeit zeigte. Von hier durchstreifte er über Athen das ganze Mazedonien und Thrazien und da erweiterte er sein Wissen und seine Kampffähigkeit. Von Natur begabt mit Willenstärke und Vernunft, physischer Kraft und Ausdauer und feurigem Patriotismus hat er hier noch stärker das türkische Joch, unter welchem überall der Bulgare litt, empfunden.

Petko war ein Typus der alten Bulgaren, mit einer edlen und religiösen Seele, ehrlich, sittsam mit ritterlichem Geist und Mitgefühl mit den Leidenden erfüllt.

Im Befreiungskriege 1877/78 bahnte er mit 200 Burschen aus den Dörfern von Gümürdschina den Weg den anrückenden russischen Truppen, machte ihn von den Türken frei und bewahrte Dimotika, Fere und Dedeagatsch vor der Vernichtung durch die fliehenden türkischen Truppen, Tscherkessen u. a. Danach leistete er den russischen Okkupationsbehörden Hilfe bei dem Aufstand der Muhammedaner im Gebiet der Rhodopen, der von äusseren Faktoren vorbereitet, von St. Clair geleitet war. Dieselben Behörden überliessen ihm die Organisation der Turnvereine in dem neugegründeten Ostrumelien, welche die Aufgabe hatten die Einquartierung türkischer Besatzungen in Ostrumelien, die im Berliner Vertrag vorgesehen war, zu verhindern. Wegen seiner grossen Verdienste und seiner Heldentaten wurde Petko nach Petersburg gerufen und persönlich von dem Befreier, dem russischen Zaren Alexander dem II mit dem Orden für Tapferkeit und dem Kapitänsrang ausgezeichnet. Man schenkte ihm auch ein Stück Land im Kreis Kiew. Aber Petko Kirijakow empfand bald starke Sehnsucht nach seiner Heimat, verliess Russland und liess sich in Warna nieder, wo er friedlich bis zum 7/20 Februar 1900 lebte und sein Leben beendete.

Das Schicksal Thraziens nach dem Berliner Vertrag 1878, nach den Verträgen in London und Bukarest 1913 und nach den Verträgen in Paris 1919 — 20.

Der vom Zar-Befreier mit der Regelung der Regierung in den von den russischen Truppen beherrschten bulgarischen Ländern beauftragte Fürst P. A. Tscherkaski arbeitete auf Grund der in der Geschichte und Ethnographie der Balkanhalbinsel festgestellten Tatsachen ein Projekt über die Grenzen aus, welche das befreite Bulgarien einschliessen. Nach diesem auch vom Zar-Befreier genehmigten Projekt erhielt Bulgarien im Westen Nisch, Kurschumlie, Leskowatz, Prischtina und Prisren als Orte mit bulgaricher Bevölkerung; im Süden das ganze Mazedonien bis an die Bistritza, ägäische Küste und Saloniki; im Osten längs der Wasserscheide des Strandscha-gebirges bis zum Schwarzen Meer und im Norden die ganze Dobrudscha.

Am 19 Februar 1878 a. St. wurde zwischen der Türkei und Russland in San Stephano bei Konstantinopel der Friedensvertrag geschlossen und unterschrieben, und der Krieg beendet. Trotzdem, dass dieser Friedensvertrag nicht alle mit Bulgaren bevölkerten Länder berührte, wie z. B. die südlichen Teile Mazedoniens bis zur Bistriza, ein Teil des Kreises Nisch, ein Teil von der Dobrudscha und ein Teil von Ost- und West-Thrazien, anerkannt als bulgarische Länder durch den Ferman des Sultans, (1870), von der Konferenz der Grossmachte in Konstantinopel (1876) und im Projekt des Fürsten Tscherkaski, sicherte immerhin der oben genannte Vertrag dem grössten Teil des Bulgarenvolkes ein freies politisches, Wirtschafts und Handelsleben und einen freien Ausgang ans Ägäische Meer.

Das nach dem Vertrag von San-Stephano festgeselste Bulgarien umschloss die Städte Pirot, Wranja und Katschanik aus dem bulgarischen Bereich der Morawa; Skopie, Bitolja u. a. Orte um die Mündung des Wardurs Hafen von Saloniki; Seres, Drama, Kavala und Portolagos an der ägäischen Küste und Losengrad, Lüleburgas bis Midia in Ostthrazien. In diesen Grenzen wäre Bulgarien das wichtigste und sicherste Pfand für die Ruhe und den Frieden des Balkans und ganz Osteuropas geworden.

Aber leider liessen die Grossmächte England, Frankreich, Deutschland, Italien und Osterreich-Ungarn, insbesondere die erste und die letzte, sowie auch die kleinen Nachbaren Bulgariens — Serbien und Griechenland — nicht ein Jahrhundertelang herb geplagtes Volk frei atmen und sich eines menschlichen ruhigen Lebens im eigenen Lande erfreuen. Das schwere Los des bulgarischen Volkes schien schon zwei Jahre früher im voraus bestimmt geworden zu sein, als der Chef der britanischen Regierung Lord Beakonsfield, nach den grässlichen Metzeleien seitens der Türken in Thrazien, am 28 Oktober 1876 beim Festessen, gegeben von Lordmaire in Gildgol, eine Rede hielt. Seine Worte waren: England hat in erster Linie die Absicht für die Erhaltung der Verträge zu sorgen, welche die Einheit der Türkei sichern; Besserung der Lebensverhältnisse der christlichen Untertanen der Türkei ist eine Nebensache.

Im Juli 1878 zerstückelten die Grossmächte in Berlin das bulgarische Volk und sein Land: Mazedonien und Thrazien gaben sie der Türkei zurück; die Kreise Nisch, Pirot und Wranja gaben sie Serbien, die Dobrudscha Rumänien; aus der westlichen Hälfte von Thrazien mit Ober und Mittellauf von der Maritza und der Bucht von Burgas bildete man das autonome Land Ostrumelien unter der Oberherrschaft des Sultans; und aus dem Lande zwischen der Donau und dem Balkan einschliesslich Kreis Sofia bildete man das Vassalen-Fürstentum Bulgarien.

Auf Druck von England nahmen in der Konferenz auch Vertreter von Griechenland teil, mit der sichtbaren Absicht zur Verhinderung der Gründung eines neuen slavischen Staates im Europäischen Osten, auch zu vermeiden, dass sich das Slavenvolk am Ufer des Mittelländischen Meeres ansässig mache. Denn das kleine Griechenland war ein moralischer Verbündeter und eifriger Verteidiger der Türken vor und nach dem Kriege.

In solcher Weise schuf das zivilisierte Europa, die Trägerin der christlichen Prinzipien von Frieden und Brüderschaft unter den Menschen, den Prinzipien von Bürgerrecht und Freiheit der Völker, in Berlin bewusst alle Bedingungen, um die Sklaverei des Bulgarenvolkes fortzusetzen, neue Tränen und neues Blut zu vergiessen und zahllose neue Opfer an Menschen zu verschwenden.

Mit dieser Tat in Berlin unterminierte Europa selbst den Frieden, verursachte den Balkan- und Europäeerkrieg und so droht womöglich in der Zukunft noch grösseres und schrecklicheres Unglück.

Der Zustand der Bulgaren in West- und Ost-thrazien verschlimmerte sich nach dem Berliner Vertrag noch stärker. Die bulgarische Bevölkerung fing an sich schnell zu vermindern. Die Ursachen dieser Erscheinung waren viele: die türkische Regierung belegte die Bulgaren mit verschiedenen sehr schweren Steuern; nahm ihren Boden und ihr Eigentum, um es den hier neukolonisierten Türken zu verteilen; sperrte viele Bulgaren unnuterbrochen in Kerkern ein; die Beamten und Bejs beraubten unbarmherzig die Unterdrückten; Räuberbanden machten grosse Verheerungen, es entstanden Brände, Mord war auf jedem Schritt—keine Sicherheit für das Leben. Dazu verfolgten dieGriechen, ihre Idee—die Hellenisierung der Bulgaren—nud trugen auch sehr viel bei zu der Erschwerung der Lage. Der Höhepunkt und die tragische Lösung erfolgte 1913. als die Türken, mit Teilnahme der Griechen, die ganze bulgarische Bevölkerung aus ihrer Heimat — Ost- und West-thrazien vertrieben. Ein grosser Teil derselben wurden ermordet, Hunderte von Mädchen und jungen Frauen wurden in türkische Harems nach Konstantinopel und Kleinasien geschleppt, die Häuser und das ganze Hab und Gut der Bulgaren wurde von Türken und Griechen enteignet.

Der Engländer Oberleutenant Tchermseid, Mitglied der englischen Gesandtschaft in Konstantinopel, schreibt in seinem Rapport, dass 23000 Bulgaren allein aus dem Kreis Tschorlu (Ostthrazien) ihre Wohnstätte verlassen hätten und den russischen Truppen folgten, als diese nach dem Berliner Vertrag 1878 Thrazien räumten.

Im August und September 1903 waren bei der Unterdrückung des Ilinden—Aufstandes (20 Juli) allein in Ostthrazien 2160 Häuser verbrannt, 2565 Leute niedergemetzelt, 920 Mädchen und Frauen entehrt, 135 Mädchen in türkische Harens entführt, 12880 Bulgaren obdachlos gemacht und 15,185 (3613 Familien) Seelen ist es gelungen ihr Heil in der Flucht nach Bulgarien zu zuchen. Zeugen dieser Ereignisse waren die fremden Europäer, Diplomaten und Vertreter der europäischen Staaten in Konstantinopel und Adrianopel und die amerikanische, katholische und evangelische Missionen in Adrianopel.

Über die Verwüstung und Entvölkerung von Ostthrazien 1913 schreibt der Korrespondent der Frankfurter Zeitung am 29 X 1913:

„Ostthrazien verändert vollständig seine Physiognomie. Ausgenommen einige griechische Dörfer zwischen Derkos und Midia wird dasg anze Gebiet muhammedanisch. Das Land war früher, besonders um Losengrad, mit Bulgaren bevölkert. Jetzt ziehen die Bulgaren zwangweise aus. In unendlichen Karavanen verlassen sie Thrazien an der Spitze ihre Geistlichen, und ziehen nach Bulgarien. Diese massenhafte Zwangauswanderung geschieht schnell, da sich in den von den Bulgaren verlassenen Grundstücken soforf türkische obdachlose Kolonisten niederlassen. Die letzten stammen hauptsächlich aus den von Serben und Griechen eingenomenen mazedonischen Gebieten.

Westthrazien brachte auch im Sommer 1913 viele Menschenopfer. Auch hier waren viele Dörfer von Türken und Griechen niedergebrannt. Als Bulgarien nach Friedensschluss in Bukarest wieder das Land einnahm, fanden hier auch viele Bulgaren aus dem südöstlichen Mazedonien, die von den Griechen vertrieben, Unterkunft. Aber als Griechenland nach dem Vertrag von San Remo 1920 Westthrazien erhielt, enstanden neue Qualen für die bulgarische Bevölkerung. Die Griechen wandten alle Mittel an, um ihren grossen Wohltätern der Entente vorzuführen, dass Westthrazien griechisch sei und dass sie Recht hätten es zu verwalten. Als die Truppen der Entente das Land einnahmen, erschien zuerst sofort ein Erlass, dass jeder Grieche, woher er auch sei, sich wo er wünsche niederlasen könne, wenn er eine Bescheinigung vom „Griechischen Komite in Thrazien" vorzeigt, dass er aus Thrazien gebürtig sein und daselbst Grund gehabt habe. Danach erfolgten verschiedene Arten von Gewalttaten, Raub, Mord, Einsperrungen, Zwangsarbeiten, Verwischung aller Spuren, die nach etwas bulgarischem hinzeigten, Verbannungen der Einwohner ganzer Dörfer auf die Inseln, bis die übrige bulgarische Bevölkerung genötigt wurde, zuletzt ihre Heimstätten zu verlassen und ihre Rettung in der Flucht nach Bulgarien zu suchen.

Und dieses Vertreiben der Bulgaren aus Westthrazien mit Tränen und Blut, Feuer und Schwert fand vor der zivilisierten Welt eine Berechtigung durch einen bisher in der Geschichte der Menschheit noch nicht dagewesenen Akt — „Konvention für die freiwillige Räumung" — auferlegt von den Siegern und zur Ausführung vom Völkerbund genehmigt.

Schluss.

Die physisch-geographische Beschaffenheit Thraziens, mit noch im Altertum gezeichneten geographischen und historischen Gebieten, ist auch in seiner Hydrographie ausgeprägt. Dieser natürliche Bau und unteilbare Einheit fordert dieses Land auch als eine ethnographische, wirtschaftliche und handelsökonomische Einheit mitsamt seinen Feldern, Bergen und Ufern, begrenzt von dem Schwarzen-Marmara-und Ägäischen Meere, aufzufassen. Wenn auch in der fernen und nahen Vergangenheit verschiedene Ereignisse eine politische Zerstückelung dieses Landes veranlassten, so war diese Zerstückelung nie von Dauer. Sie verursachte jedoch grosse Qualen, Blutvergiessen und Kämpfe, die den Frieden im Inlande störten und spiegelten sich in den Nachbarländern, sogar in den allgemeinen Verhältnissen der ganzen Halbinsel wieder.

Es ist bekannt, dass Thrazien in Hinsicht auf die überwiegende Zahl, an Bulgaren, Wirtschaft, Erzeugung, Handel und Kultur mehr als tausend Jahre bulgarisch war. Die thrazischen Bulgaren teilten immer alle Erlebnisse, alle Freuden und Kummer mit ihren leiblichen Brüdern des ganzen bulgarischen Vaterlandes. Und das bulgarische Volk führte niemals in seinem langdaurenden geschichtlichen Leben Kämpfe zur Eroberung fremder Länder. Das bulgarische Volk hat nie einen Druck und Zwang auf die Völker fremder Nation und Religion, welche ab und zumal für längere oder kürzere Zeit unter seiner Herrschaft waren, ausgeübt, um sie in Bulgaren umzuschmelzen oder sie zu ihrer Religion zu bekehren. Seine schweren Kämpfe und unzähligen Opfer galten nur der Bewahrung seiner Existenz als Volk und der Einigung seiner leiblichen Brüder, die mit Gewalt von den Nachbaren unterjocht waren.

Die Zerstückelung Thraziens vor 50 Jahren in Berlin, die in den letzten 16 Jahren mehrere Male wiederholt wurde, ist unnatürlich, ungerecht und verhängnisvoll. Die Entbulgarisierung Thraziens aber ist sehr grausam und unmenschlich. Das was die Bevölkerung Ost- und Westthraziens in der letzten Zeit erlebte, ist sogar viel grausamer, als dies, was ganz Thrazien im Jahre 1876 erlebt hatte. Von den Greueltaten, die die Türken ausgeübt hatten, äusserte sich damals der englische Staatsmann W. Gladston:

„In der Geschichte der Völker habe ich noch nicht eine grausamere Unmenschlichkeit gegen den Menschen gesehen."

Ich schliesse also mit den Worten eines anderen edlen Engländers, des Herrn Prangl, der am 25 Februar 1922 in einer politischen Versammlung in der Universität Manchester dem Deputierten Tarsch folgende Autwort gab.

„Die Verbündeten haben das Nationalitätenprinzip auf dem Balkan gar nicht beachtet. Die vorgenommenen territorialen, Änderungen sind nicht diktiert von der geringsten Sorge für den Nationalcharakter der Bewohner, sondern von Habgier und Rache der Sieger. dies hebt sich besonders stark Bulgarien gegenüber hervor, das verstümmelt und vom Meer abgeschnitten ist. Es ist sehr klar und sicher dass diese Behandlung der Bulgaren in der Zukunft zu einem neuen Krieg führen wird.

Die Gebiete, die Griechenland erhielt, waren als persönliches Geschenk ihrem damaligen Minister-Präsidenten Wenizelos gegeben, und wenn man einen Tag die ganze Geschichte der Friedensverträge und Beschlüsse erfährt, werden sehr seltsame und beunruhigende Geschäfte enthüllt, die sich hinter den Kulissen abgespielt haben". Er beendete seine Rede mit den folgenden Worten, die an sein Vaterland gerichtet waren: „Durch seine Politik im nahen Osten hat England eine Anarchie und den Samen der zukünftigen Kriege gesät".

A recapitulation in English.

The present boundaries of Eastern and Western Thrace.

From the Eastern bank of the lower course and mouth of the river Mesta to the lower course and delta of the river Maritsa, including the Southern slopes of the Rhodope Mountais and the narrow strip of coastland bordering there on the Aegean Sea, — this territory is today called Western Thrace. Within its boundaries are found the two roadsteads of Dede-Aghach and Porto Lagos, and the cities of Demotica, Sufli, Fere, Maronia, Gumurdjina and Ksanti. Together they form one province, that of the Lower Maritsa, with Gumurdjina as its official center, now under Greek control.

Then, East of the River Maritsa, the Gallipoli Peninsula, the whole coast along the Sea of Marmora to tke Bosphorus, thence Northeast to the Black Sea and North to the present Turko-Bulgarian boundary with the Southern slopes of the Strandja range and the city of Adrianople on the West, — all this is caled Eastern Thrace.

The above-mentioned two districts of Tkrace are really one in a geographcal, industrial, economic, ethnographic and historical sense. After the liberation of Bulgaria, and until the Balkan War of 1912, in accordance with the Treaty of Berlin all this Thracian territory still remained under the absolute authority of Turkey, which formed of the whole a single administrative and military unit, except that the lower part of Eastern Thrace wac icluded in the Constantinople vilayet.

After 1912 and during the Inter-Allies, World, and Greco-Turkish Wars, during ten years, several changes took place, the province being divided and thrown now to this, and now to that country.

1. During and after the first Balkan War, from 18/X 1912 to 1/VI 13 the Bulgarian army, which had single-handed defeated the main Turkish forces, ruled the whole Adrlanople vilayat with parts also of the Constantinople and Tchataldja heights.

2. The Treaty of Peace concluded in London, 13/VI 1913, between Turkey and the four allied Balkan States, Bulgaria, Serbia, Montenegro and Greece, through the mediation and with the approval of the British Government, defined the new Eastern boundaries of Bulgaria as a straight line from Media on the Black Sea to Enos on the Aegean Sea, near the mouth of the Maritsa river. By this treaty one third of the Adrianople province which had been won alone by the Bulgarian army was again given to Turkey, namely, the whole of the districts of Gallipoli and Podosto with parts also of Lozengrad and Dede-Aghach.

3. One month after the London Treaty of Peace, Turkey taking advantage of the hostility between the Balkan Allies and the perfidious intervention of Roumenia against Bulgaria. with the secret encouragement also of some of the European Great Powers, poured tro-

ops into Adrianople and with the silent consent of the Great Powers, retook for herself all those parts of the Adrianople vilayet which the four Balkan Allies, by the Treaty of Bucharest, had professedly left to Bulgaria in agreement with the Treaty of London boundary.

4. After the Peace of Bucharest in July, 1913, made between Roumania, Greece, Serbia and Montenegro on the one side, and Bulgaria on the other, the latter, entirely surrounded by foes and deserted by all, was compelled to come to an unterstanding with Turkey by herself. Turkey preserved for herself all the Adrianople villayet, including the city of that name, granting to Bulgaria on the East a part only of the Malko Turnovo district and on the South, all of Western Thrace, between the Mesta and the Maritsa rivers, and including the Aegean littoral there.

5. During 1915 by mutual agreement between Turkey and Bulgaria, a slight alteration was made on the river Maritsa boundary, the whole right bank of that river being granted fo Bulgaria, parts of the Demotika and Adrianopie districts with Karaghach, a suburb of Adrianople, making about 2,000 square kilometers, and including the whole Railroad line from Adrianople to Dede-Aghach.

6. After the World War, at the Armistice of Salonica (September 29th, 1918.) between Bulgaria and the representatives of the Entente Powers the French General Franché d'Esperé, with Mr Murphy as representative of the United States of America, Bulgaria was in a way assured that in the final treaty befween the two warring sides she should receive Western Thrace.

7. By the Treaty of Neuilly, (Nov. 27, 1919.) imposed upon Bulgaria in conection with the world-famous Fourteen Points of Prasident Wilson, the whole Aegean littoral from the River Mesta to the Maritsa and part of the Southern and Western slopes of the Rhodopes, that is, so to speak, the whole of Western Thrace, was put at the disposal of the Entende Powers, with the idea of forming thereof an autonomous province, in accordance with which idea the French General Scharpy governed there for more than six months with wisdom, tact, justice and harmony.

8. Six months after the Paris Treaty, in San Remo the same Western Thrace, which, as is seen above, in accordance with the Treaty of Bucharest, that at Constantiople, and finally, with the Armistice at Salonica, was left to Bulgaria, and was recognized as hers, not only historically, ethnographically and geographically, but also because of her industrial, economic and commercial needs and vital interests, — the Entente gave it to Greece. A little later, to the latter country likewise was handed over by the Treaty of Sèvres all the other parts of Eastern Thrace,—the Adrianople vilayet to the shores of the Biack Sea, the heights of Tchataldja, the shores of the Sea of Marmora, the Gallipoli Peninsula with the Dardanelles, ail with a view to eventually give her even Constantinople itselft.

9. Finally in 1922, after the defeat administered to the Greeks at Adrianople and in Asia Minor, Turkey took back the whole of Eastern Thrace with the city of Adrianople, leaving to Greece the town of Karaghach and all of Western Thrace.

Thus from unhappy Bulgaria, mercilessly stripped on all sides, robed by her neighbors, burdened with severe reparation, and cramped by her heavy material sacrifices and debts as well as by the loss in killed and wounded of orer 500,000 of her fresh and vigorous sons.— from poor Bulgaria was taken also the narrow Southern strip of land which alone gave her a chance to breathe and to communicate with the rest of the world by free and direct access to the open sea.

A brief historico-ethnographic and politico-economic sketch of the Western Thrace from the V century after Christ up to the present time.

In the IV and V centuries a. c. from the eastern portion of the roman empire Byzantium of the middle ages was formed with capital the present city of „Tsarigrad“ which is situated on the Bosphorus and which bears the name of Constantinople, i. e. the name of its founder Constantin the Great. Under the influence of christianity the official roman language in the byzantin empire was replaced by the greek and the greek religious culture became preeminent. The national physiognomy, till then thraco-roman, began to disappear from the Peninsula, and towards the V and VI centuries it was substituded by the slavo-bulgarian one. The slavo-bulgars come down in great numbers from the north, occupy rapidly all the teritories of the said Peninsula, extend themselves on the south as far as Peloponesus and penetrate into the islands of the Ægean Sea, even into Crete.

The byzantin chroniclers of that time, Jhon of Ephesus, Acropolyte, Demetrius Gregory, Homathian and others bear witness to this slavisation and bulgarisation of the Peninsula; modern greek and europaen historians give also evidence to this effect.

Besides, the Slavic denominations, preserved even to-day, of certain localities, rivers and mountains throughout the whole of Southern Greece, in Epirus, Thessaly and Albania, as well as the large number of words, roots of slavo-bulgarian words variagating the greek dialects of those rigions, are also a palpable affirmation ot what has already been said.

Planting themselves firmly on the soil of the ancient, attenuated and thraco-romanised population, the slavo-bulgars cultivated the plains and valleys of devastated but fertile Thrace, raised large herds of cattle up in the mountains and became the only productive element on which rested the entire economic, financial and political power of Byzantium.

During the VII century, and north of Stara-Planina, the first slavo-bulgarian kindom was formed; it was just at that time that manifested itself very strongly the burning desire of the slavo-bulgarian colonies, which were still under byzantine sway, to unite with their free compatriots of the north, forming in this way a political and racial whole.

In spite of all the long struggles and hard times the slavo-bulgars recovered fast and became pioneers of spiritual culture, furnishing the byzantine empire with generals, men of note and even with patriarchs and emperors. From among the slavo-bulgars spreading along the coast of the Ægean end specially those roundabout Salonica issued, in the IX century, the two brothers St. Cyril and Methodius, who invented the ancient bulgarian alphabet which in the course of time became the scripture of all the Slavs; in this way they created the old and flourishing then bulgarian literature which in its turn spread and strenghtened the christian faith among the slavo-bulgars and through the latter among the rest of the slavic world. Their sacred and universally slavic work was approved and blessed by the two thrones of the christian religious autority of that time, namely that of Rome and that of Constantinople.

Thus, in the IX and X centuries after Christ, under the reign of the slavo-bulgarian kings Boris, Simeon and Samuel begins the most glorious epoch in the history of the slavo-bulgarian nation. In the golden age of Simeon the creative moral genius of the slavo-bulgars makes itself most conspicuous in the world's broad field of culture.

The slavo-bulgarian people reaches then its apogee; it is united within its historical and ethnographical limits: on the north it reaches the Carpatian Mountains, on the east—the Black sea, on the south—the Ægean sea and on the west—the Adriatic.

In the XIV century the pretender to the byzantine throne John Cantacuzinus summoned the turks from Asia Minor in aid against the bulgarian prince of southern Thrace — the despot Momtchil — whose seat was the present city of Xanthy. After this, taking advantage of the interior dynastic contests and of the intestine quarrels in Byzantium as well as of the disastrous earthquake along the Sea of Marmara and of the Hellespont, the turks cross the Straits of the Dardanelles, in 1352/53, and commence their ravages and their invasions on the european coast; and towards the year 1370, they extend their sway over Thrace where they establish themselves definitely, transfering also treir capital from Broussa to Adrianople.

The population in panic flight looks for refuge in the interior of the country and in the mountains of Strandja, of the Rhodopes and Stara-Planina; a considerable portion of the said population was massacred or was lead into captivity in Asia Minor, while another portion, inhabiting the localities along the seacoast, where one could find but a very small number of greeks, fled to Constantinople or to the islands.

Occupied therefore solidly and consecutively by the Turks, the whole of Thrace was completely laid waste and depopulated. All this was done within twenty years. The french Knight Betrandon de la Brochière, on his return to Palestine and traveling from Constantinople to Salonica, in 1423, relates that from Rhodosto to Seres he found no place inhabited and no roof preserved where he could spend a night — something which obliged him to sleep under a tent in the open air.

That they might insure their domination over the conquered territories, the Turks colonised them with a large number ot their fellow-countrymen and coreligionists, brought from Asia Minor, so that in the XV century the country acquired another and almost entirely turkish physiognomy. This becomes evident also from another circumstance, namely: all village premises which are still extant in the plains and valleys ot Thrace, bear, with very few exceptions, purely turkish names and new ones as well, and that in the premises of every such settlement one can findt now a days remnants, names and traditions of old settlements and public establishments, such as monasteries, churches, cemeteries etc. Only ancient and more importants towns, of more or less strategical value, as well as some more inaccessible setllements along the sea-shore as Adrianople, Plovdiv (Philippopolis), Midia, Visa, Silivria, Heraclia, Maronia and some others have ben left unmolested; whereas in the mountains all settlements and other places bear even at present their ancient slavo-bnlgarian names.

After hundred years of wars and devastations the turks captured Constantinoble in 1450 and became definitly absolute masters of the whole Peninsula. All territories passed into the hands of the sultans who in thier turn distributed them almost entirely to the colonists, to their destindguished generals or to their noblemen (beys). Then days of relative peace reigned all over the country, but because ot the former devaslations and wholesale massacers there was hardly a man who would willlngly devote himself to the cultivation of the soil both in the plains and in the valleys. Thanks to the hard life and poor existance up in the mountains, where means of livelihood are very limited, a large number of bulgarians, called by the turkish land-holders and nobles to cultivate their lands, to take care of their cattle, to prepare house furniture, to build their houses, mosques, bridges etc., descended into the plains and valleys and sat to work.

Thus from the XV and XVI centuries forward the plains and valleys of both Eastern and Western Thrace were again and gradually peopled by bulgarian farmers. cattle-raisors and artisans and as during the Midle Ages the bulgarian element becomes anew the only hard working and most productive one in the whole of Thrace, creating the economicai and financial might of the State and bringing about the welfare of the turkish masters and beys. A certain limited number of greeks, returning from Constantinople and from the islands, began settling in the newly revived towns and military centers as well as along the sea-coast in their inherent capacities as boatmen, taverners, vine-growers and negociators between the compact productive bulgarian population and the towns and islands.

But the debulgarisation namely of Eastern and Western Thrace continued incessingly and systematically all through the five century's bondage under the Turks. Being in proximity with Corstantinople these regions were often devastated by the turkish military hordes, by the janissaries, by the Keurdjalis and other bands of robers as well as by the all-powerfull beys. The greek œcumenical patriarch of Constantinople to whom the first turkish sultans had given great religious and temporal rights by means of the numerous clurgy scatered all over the empire and aided by the turkish autorities, imposed the greek language to the bulgarians, violated the national conscience of the latter, calumniatetd them before the turks and did all their best to greecanise them. The turks also in their turn forced them now en masse and now individually to become mohametans as is the case with the present pomaks in the Rhodope range. All kinds ot epidemic deseases were uninteruptidly raging and causing the death of large numbar of people. Apart of all this tens of thousands of burgarians left their homes in the Eastern and Western Thrace during the russo-turkish wars from the XVIII century and on and established themselves in Roumania, Bessarabia, Russia and at last in free Bulgaria. Finally there have been wholesale massacres of bulgarians durins the so called greek zavera (a kind of crusade) in 1810—1820 and later on in the attempts to conspire and rise aginst the turkish rule. We might as well mention here of other thousands of bulgarians who have been constantly perishing in the local prisons and in those in Asia Minor.

And in spite of all these heavy emergencies, these continuous persecutions and this systematic extermination of thousands of bulgarians — something unique in the history of other nations — the bulgarian population in Eastern snd Western Thrace formed till the Balkan War the majority; the conutry even as far as the very walls of Constantinople and the shores of the Black sea, the sea of Marmora and the Ægean, had almost an entirely bulgarian physiognomy.

Now-a-days the historical science has unquestienably established the character of Eastern and Western Thrace. It possesses not only the numerous descriptions of various european travallers in Eastern Europe, but also those of many a learned man and persons charged with some political mission, It is also possessed of the confessions sometimes official and sometimes confidential not only of turks and turkish authorities, but also of some greeks and greek ecclesiastical organs; at last it owns the archives of all european diplomatic cabinets. In the last place, let us not fail to mention that all preserved traditions and selfconfessions about the purely national bulgarian origin of the so called gresized bulgarian famillies or of all those pretending to be gresized and inhabiting all towns in Eastern and Western Thrace as well as some greek localities along the sea-shore and even Constantinople, are an indisputable evidence for every enlightened and honest man.

Eastern and western Thrace during the renaissance, the national struggles and work of liberation of the bulgarian race.

The continual vexations, the unscrupolous denationelisation and extermination of the bulgarian element chiefly in Eastern and Western Thrace during the turkish rule and it for this or that cause or under this or that pretext, were not in a condition to choke entirely its national conscience or to exterminate it altogether. And when from the little peninsula of Mount. Athos the Hilendar monk Father Païsy threw the spark of revival the latter at once enkindeled the hearts of the bulgarians in Thrace who also were in quest of their human rights so meanly trampled upon: they also wanted to be allowed to think, to speak and have their children pray to God in their mother tongue.

In line with Nish, Vranya and Pirot in the west, with Skopié, Bitolia (Monastir), Ochrid and Salonica in the south-west and south, with Toultcha and Braïla in the north Adrianople, Lozengrad as well as

Constantinople in the east became the hearths of the struggles for national, religious, moral and school independance. A large number of great patriots, all natives of Eastern and Western Thrace, have destinguished themeselves in the atempts and efforts of the bulgarian plople to take its suitable place in the familly of nations. Lozengrad gave the first bulgarian Exsarch—Antim I. Adrianople in its turn unfurled great activity in the way of the rivlval and uplifting of the bulgarian people and as aerly as 1831. In the suburb of Kirirh-Hané the first bulgarian church of „The twlve Holy Apostles" was built. It was again Adrianople which alone with the several primary schools laid the foundation of two bulgarian gymnasiums, of a catholic lyceum where many a bulgarian young man from all over Thrace received their education. During the first three quarters of the XIX century and also till the liberation of Bulgaria Adrianople gave thousands of victims in the strugde for spiritual and political revival of the bulgarian nation. In the time of the so called inserrection of Sredna-Gora in 1876, the prisons of Adrianople were overflown by bulgarian prisoners and in the very city itself over 5000 bulgarians were hung, of whome 380 were natives of the said City and of the neighlouring villages as well. All these executions took place in the presence of the foreign merchants and of the european consuls, Blunt for Great-Britaïn, Stroupin for Russia and Kamerlo for Austria-Hungary. Apart of the above mentioned victims, a large number of bulgarians were butchered in the villages of Eastern and Western Thrace, while hundreds of others met with their death in the dungeons of Asia-Minor till the arrival of the russian armies of liberation at San-Stefano near Constantinople.

In every war between Turkey and any christian nation and specially in the wars of Russia; during the insurrections in Servia, Montenegro, Greece and Roumania for freedom, as well as in all cases of great political events in Europe, the bulgarian poeple was always inspired by the hope for better days, generously giving its morral and material support to the needy. The bones of thosesands of bulgarians from all parts of the Bulgarian Fatherland are still fertelizing the plains and valleys of Servia, Greece and Roumania in their struggles for freedom, believing that the hour of their liberation will soon be at hand.

No matter how much unfavorable the geographical and the new political and ethnographical conditions in Thrace to have been after its capture by the turks, especially in Eastern and Western Thrace, the fighting spirit for independance and freedom, for lending aid and protection to the oppressed against the oppressors has often manifested itself among the thracian bulgarians, worrying very much both turks and greeks and calling their attention and that of the europeans to the fact, that the bulgarian, no matter where he be, has the human as well as the devine right to live and have its being under the sun.

Jmbued with a lofty idealism and selfabnigation in defence of the honour and life of their dear ones, in defence of their nationality and their native country as well, the exploits and personal virtues of these national protectors have left ever dear remembrances in the memory of the bulgarian people and have penetrated even into the folk songs; their names are mentioned with due respect and greatest veneration even now-a-days not only by bulgarians but by turks as well.

The most striking figure among all national heroes from Southern Thrace who distinguished themselves on the eve of and during the russo-turkish war of liberation in 1877/78 was undoubtedly Petko Kiryakoff.

Petko Kiryakoff — voivode of Southern Trace.

He was born on December 18, 1844, in the purely bulgarian village of Bounar-Hissar or to use its bulgarian name, Gradishta, district of Ferre, Province of Dedeh-Agatch, on the southern slopes of the Rhodope Montains. His parents were poor and simple people, and made their living by small farming and cattte-raising. Jn the village was a monastery school where Petko learned to read and write, and until he was seventeen years old, he helped his family on the farm. His oldest brother, Meetyou (or Mitko) often told him of the farfamed adventures of Anghel Voivoda, who was at that time a terror to the oppressive turkish authorities and beys of all that neighbourhood,

During 1858 to 1860 the turkich authorities carried Petko's father from one prison to another and ruined him meterially, at the same time killing his brother Meetyou. This decided the destiny of the seventeen-year-old Petko, who in 1861, with several of his faithful comrades, secured guns and betook themselves to the mountains, taking vengeance on the causers of the misfortunes of his father's house. For the next eighteen years he was constantly crossing the Rhodopes and the Ægean littoral, carrying on a ceasless war against ravaging turks and the turkish officials, as also against the malignant greeks and grecized vlachs who were tormenting the bulgarian population. He had more than fifty battles during these wanderings through the land, was wonded more than thirty — five times and on several occasions was captured by over whelming turkish bands in pursuit. But by his skill, fearlessnes and shrewd devices he invariably slipped out of their hands alive and unharmed. In his capacity as leader and defender of his oppressed race; inspired with the idea of liberating his fellowcountrymen and his fatherland from turkish sway, Petko visited Italy and its famous national hero, Garibaldy, then passed through France, and thence to Crete, where he took a leading part in the Cretan revolt of 1865, desplaying therein great heroism. Thence via Athens he travelled throughout the whole of Macedonia and Thrace, thus increasing his knowledge and military skill. Naturally endowed with a strong will and intellactual ability, with great physical strength and endurance and with fiery patriotism, Petko was a typical bulgarian of the old style with profound religious feeling, a noble soul, a man of ideal honesty and personal purity in his life, with a knightly spirit and sympathy with the suffering.

During the war of liberation, 1877/78, Petko himself with two hundred youths from the Gumurdjina district cleared the way for the advancing russian army and protected the whole of the Dimotica Ferré and Dede-Aghach districts from the ravages which the fleeing turks, circassians and refugees had already begun to make on the local population. After that he aided the russian army of occupation in crushing out the mohamedan revolts in the Rhodope Mountains as instigated by external forces under the leadership of a foreinger—a certain Sencler. To Petko also was entrusted the organization of gymnastic clubs in the newly formed autonomus province of Eastern Roumelia. The ideal of these clubs was to prevent the settling in the Balkan Mountain range of turkish garrisons, such as the Treaty of Berlin had foreseen might be made.

For all these great benefits and achievements Petko was called to Saint Petersburg personally by the tsar Liberator, Alexander II, made a captain of infantry in the russian army and pressented with a life estate in the province of Kiev. Soon, howerer, homesick for his native land, he left Russia and settled peacefully in Varna, where he died on February 7/20 th, 1900.

The fate of Thrace after the Treaty of Berlin in 1878, according to the Treaties of London and Bucarest in 1913. and those of Paris in 1919—20.

Prince P. A. Tcherkasky, to whom the Tsar Liberator had entrusted the mission to organize the administration in the bulgarian provinces which were occupied by the russian armies, prepared the project of the boundaries of liberated Bulgaria taking his grounds upon the undisputable historical and ethnographical facts touching the Balkan Peninsula. According to this project, approved also by the Tsar Liberator, Bulgaria received on the west Nish, Kourchoumlou, Liaskovets, Prishtina and Prizren as regions inhabited by Bulgarians; on the South, — the whole of the region embracing Macedonia as far as the river Bistritsa, the city of Salonica itself and the entire littoral of the Ægean Sea; on the east—the line marked by the watershed of the Strandja range to the Black Sea and on the north the whole of Dobroudja.

On the 19 th of February of the same year the Treaty of Peace was signed at San Stefano near Constantinople between Russia and Turkey thereby bringing the war to its close. Althoungh this Treaty did not affect in the least all lands which are inhabited by bulgarians, as is the case with the lands in Southern Macedonia as far as Bistritsa, part of the district of Nish on the west, part of Dobroudja on the north and another part of Western and Eastern Thrace, recognised as bulgarian ones by a Sultan's ferman in 1870, by the Conferance of the Great Powers in 1876 and by the froject of Prince Tcherkasky, nevertheless the said Treaty secured for the majority of the bulgarian people a free political, economical, industrial and commercial life as well as an unrestricted outlet on the Ægean Sea.

Wilhin the boundaries of the newly formed Bulgaria of San-Stefano, which no doubt would have been the chief and sure lever of the Balkan Peninsula as well as of Eastern Europe, were included the cities of Pirot, Vranya and Katchanik of the bulgarian province of Moravia; Macedonia with its bordering towns of Debar (Dibra), Ochrid, Struga, Kortcha, Kostur, Scopie, Bitolya (Monastir) etc. together with the mouth of the river Vardar in the harbour of Salonica; Seres, Drama Cavala and Porto-Lagos wilh the Ægean littoral, and finally in Easterm Thrace the cities of Lozengrad and Lule-Bourgas as far as Midia (Adrianople not included) Rodosto, Silivria, which were left togother with the Dardanelles as a defence of Constantinople.

Unfortunately, the Great Powers of Western Europe, i. e. Great Britain, France, Germany, Italy and Ausstro-Hungary, specially the first and the last, and in company with them the small neighbouring states, i. e. Greece and Servia, would not allow a small christian people, which has been troden down, persecuted and massacred throughout a period of five centuries, to breathe freely and enjoy a human and peaceful life in its own fatherland as is the case with all small and great nations in Europe. As if the bad fate of the bulgarian people were previously doomed a couple of years earlier, when, after the great atrocities of the turks in Thrace, rhe chief of the british gouvernment, Lord Beaconsfield, in his speach at the dinner given by the Lord Mayor at Guld Hall Dec. 28, 1876, said: „Great Britain proposes before and above all to saveguard the treaties which garantee the integrity of Turkey; as to the amelioration of the condition, of the Cristian subjects, that is a matter of secondary importance.

At the Congress of Berlin in June, 1878, the representatives of Seven Great Powers met to revise the Treaty of San-Stefano, taring up the bulgarian people and its country to five pieces: a) Macedonia and Eastern and Western Thrace were left entirely under Turkey; b) the districts of Nish, Pirot and Lyaskovets, all included in the bulgarian province Moravia, were given to Servia; c) Dobroudja was handed over to Roumania; d) the western half of Thrace, the upper and middle cources of the river Maritsa as far as the entire gulf of Bourgas formed the autonomous but vassal province caled Eastern Roumelia, and e) only the region included between Stara-Planina and the river Danube together with the district of Sofia were left to Bulgaria forming a vassal bulgarian Principality with a monarcho — constitutional gouvernment.

Upon the insistance of Great Britain small Greece was also permited to have her representative at the Congress of Berlin as a moral ally and ardent defender of Turkey before and after the war. England's intimate idea was never to allow a new slav state to take root in the Balkan Peninsula nor to have an outlet on the Mediterranian Sea.

In this way civilized Europe, bearer of Christian truths regarding the principles of brotherhood and peace among the nations, propagetor of humanitairian ideas of liberty and equality among all nations, created herself and it knowingly at Berlin all favorable conditions of perpetuating the bondage of the bulgarian people—innocently and cruely exeterminated—of causing new and more bloodshed and new and more tears in the Balkans and of immolating new and numberless human victims.

Thanks to her deed in Berlin Europe alone undermined her own peace, brought about the Balkan and European Wars and is still threatening the future with new and perhaps far greater and more dreadful misfortunes.

After the Treaty of Berlin the difficult situation of the bulgarians in Eastern and Western Thrace grew worse and worse. The turks began to make their stay in Thrace surer and surer trying in this way to form a mighty barrier on the road to Constantinople; the greeks also fearing the possibility of this road being blocked up for their aspirations toutching the said city, something which constitutes a long-cherished ideal of theirs, put themselves at the disposal of the turks and began, in company with them, to completery debulgarize the country left entirely under their political and moral sway.

The robberies and extortions of the beys and the turkish officials, the heavy taxes and duties, the statute — labours, the brigandage, the brutal spoliation by the turkish settlers of the lands owned by the bulgarians, the continuous imprisonments of hundreds of bulgarians, the constant murders, the terriblle reducing of everythng to ashes' the calomnies of the grecks and their untiring efforts to grecise all bulgarians —all these things brought about the rapid and considerable diminuition of the bulgarian population in Trace. The tragic end in 1913, when with the aid of the greeks the whole bulgarian population of Eastern Thrace was forced to leave their native country, a large portion of it was exterminated and hundreds of young women, young wives and boys were kidnaped and lodged in the turkish harems of Constantinople and Asia Minor. Houses, furniture, cattle, goods — all the property of the bulgarians was plundered by turks and grecks.

All these misfortunes concern only Eastern Thrace, of which the english liewtenant Chermside, himself a member of the British Embassy in Constantinople, in one of his reports asserts that 23,000 bulgarians inhabiting only the district of Tchorlou, abandoned their villages, following the russian armies, which were recalled after the Treaties of San Stefano and Berlin in 1878.

During the months of August and September, 1903, i. e. when both Macedonia and Thrace were in armed revolt against their tyrants, the turks, on the day of St Eliah, only in Estern Thrace 2160 bulgarian houses were completely burnt down, 2565 burlgarians were shot or slaughtered, 920 girls and women were violated, 135 young women were thrown into turkish harems, 12880 bulgarians were left withot any homes and 15,185 persons, (making 3613 families in all) escaped rfom the turks and fled for their lives to Bulgaria. All these things have been witnessed by many a foreignor, by the diplomatic representatives in Adrianople and Constantinople and by the american and catholic missionaries in the former city, namely the fathers Assomptionists and Ressurrectionists.

As to the devastation and deburgarisation of Eastern Thrace in 1913 the Constantinople corespondant of the „Gazette de Francfort" writes in his article dated October 29, 1913 as follows: „Eastern Thrace is changing altogether its physiognomy. With the exception of several greek villages between Derkos and Midia the rest of the country becomes entirely Mohammedan. Formerly, the whole of the Country, specially the part around Lozengrad, was inhabited chiefly by bulgarians;

now the latter are forced to emigrate. In endless caravans they quit Thrace lead by their priests, taking the way to Bulgaria. This forced emigration by the bulk is being done in great haste, as the new turkish settlers are being lodged at once in the houses and properties abandoned by the bulgarians. These turkish refugees come chifly from the regions in Macedonia which are now occupied by greeks and servians.

Western Thrace also shared the same fate in 1913. Many a soul and many a village suffered terribly at the hands of both turks and greeks. After the reoccupation of the country by the bulgarian authorities in comformity with the Treaty of Bucarest and of the Constantinople Entente whereby that same country was recognized as bulgarian, within this small stripe of land a considerable number of bulgarians took refuge all coming from the neighbouring South-eastern Macedonia, where dozons of Bulgarian towns and villages were plundered and then set on fire by the greek army.*) But when in 1920, at San Remo, Western Thrace was given to Greece, the native bulgarian population was again exposed to all sorts of torture. In order to represent the country as purely greek in the eyes of their great benefactors—the Entente—thus justifying their rule over it, the new greek masters did all they could to debulgarise it by using their old and welknown methods. To begin with, when the armies of the Entent occupied the country, the said greek auhtorities issued an order in virtue of which every greek, regardless of his former residence or birthplace, if he could only produce a certificate from the „Greek Committee of Thrace“ to the effect that he is a native of Thrace or that he has owned property there, could settle anywhere he chose and condsider himself a local resident. Then began all sorts of violences, plunders, assaults and murders, emprisonments forced labour of every description, annihillation of all traces of anything that is bulgarian, bannishment to the islands of the population of whole villages — women, childern and old men until the entire bulgarian population was forced to run away and look for shelter in Bulgaria.

And this expulsion of the said population by means of fire and sword and at the expence of floods of tears, finds to-day its justification before the civilised world in a very cruel act—act never known before in the world's history, namely the so called „Convention of Voluntary Emigration“ which was imposed by the victorious Great Powers charging at the same time the Society or Nations with tending to its strict observance and execution.

---

*) a) Carnegi's Endowment. An inquiry made in the Baikans. Paris, 1914.
b) A new Series of lettres written in Mehomla, Nevrocop and other places of Razlog by greek soldiers of the 19th regiment, VIII th division whose mail was intercepted on July 14/27 th, 1913.

Conclusion.

The physical and geographical structure of the province of Thrace wih its geographical and historical boundaries, marked way back in antiquity, are getting consolidated also in its hydrography. This natural structure and indivisible wholeness has always imposed and is stil imposing that it should also form an indivisible integrity from ethnographical, economical, industrial and commercial stand point of view. This province throughout its whole extent is also inseparable from its neighbouring provinces of Mysia on the North and Macedonia on the West. And if some time in the remotest or nearest past exceptional historical events have imposed any political mangling, the latter has not only lasted but for a very short time, but has been causing also much suffering, strugles and bloodshed, and which is worst of all, has disturbed the internal peace and tranquillity not only of the province in question, but also in the neighbouring provinces, not to mention the effect on the general political situation in the Balkans.

It is an established fact that since 15 centuries Thrace, both Eastern and Western, has always been bulgapian not only what concerns its population, but also touching its industry, its commerce, its traditions, its history and its culture. The bulgarians of Thrace have never been selfish in their feelings and have always shared all the misfortunes, all sorrows and joys of their brothers in the other parts of All Bulgaria. Now, the bulgarian race throughout its centuries long historical existance has never waged wars for what has never belonged to it; the bulgarian nation has never forced others to deny their nationality or creed. It has always struggled and struggled hard and has sustained heavy losses in order to safeguard its existance and its political integrity and independence. It has also fought and fought bravely and honestly for the liberation and unification of its brothers left under the tyrany of foreign peoples.

The parcelling out of Thrace made 50 years ago in Berlin and many a time within the last 16 years is altogether abnormal, unjust and ruinous, while its debulgarisation is inhuman and extremely cruel. The terrible times the bulgarian population in Estern and Western Thrace has been through are even more awful than those that the whole of Thrace had gone through in 1876 and of which the great English statesman William Gladstone has said as follows:

„9 have never known in the history of mankind a more cruel inhumanity towards man“.

Let us end our conclusion by quoting the words of another noble englishman — Mr Prangel, who in a great political meeting, held in the University of Manchester, on February 25th, 1922, made the following reply to the gouvernment deputy—Mr Tarp. The said reply runs like this:

„The allies did not manifest the slightest attention to the principle of nationality as regards the Balkans. The territorial changes made there have not been dictated by whatever care in regard to the national character of its inhabitants, but rather by the greediness and

revengefulness of the victors. This becomes specialy evident with reference to Bulgaria, which has been disabled and cut off from the Sea. There isn't the slightest doubt that this behaviour towards Bulgaria will one day lead to a new future war".

„The territories which Greece has received, have been given as a personal present to the then Prime Minister of hers — Venizelos and when one day the world will come to know the whole history of the Treaties of Peace and resolutions, there will appear many a strange and disquieting jobs, done behind the scene."

At the end of his great speech the same gentleman addressed his Country as follows: —

„By its policy in the Near East, Englad has sown anarchy and the seeds of fufure wars".

Resume in lingua Italiana.

I. i confini d'oggi giorno della Tracio Orientale e Ocidentale.

La terra inclusa tra il corrente e sino lo sboceo del Fiume di Mesta, la valata e lo sbocco di Mariza, assieme colle falde meridionali dei Rodopi, e la prianura lungo il mar Egeo è chiamata oggi *Tracia Ocidentale* Qui si trovano i due porti - Dede Agace e Portolagos e le citta Dimotica, Soflu, Fere, Moravia, Ghuimurdjina e Ksanti, che formano una grande provincia col centro Ghiumurdjina è si truova oggi sotto il regno Grego.

La Tracia Orientale invece e inclusa tra il fiume Mariza, la penisala di Galippoli Mare di Marmora—sino al Bosforo, Mare Nero, la confine Turco-Bulgara e Adrianopoli della parte ocidentale.

Sino alla guera balcanica nel 1912 la Tracia Orientale e Ocidentale formavano un complesso Geografico-Etungrafico, Storico-economico il quale socondo il tratatto di Berlino rimannè nuovamente sotto l'assoluto dominia turco, la quale da sua parte ha formato la grande reggione aministrativa e militare chiamata vilaete d'Adrianoppoli.

Doppo la guerra Balcanica e durante la guerra tra gli alleati balcanici, la guerra Europea e la guerra Turco—Greca e cioe iu un periodo di circa dieci anni questa disgraziata terra e stata diverse volte divisa e ceduta all'una o all'atro dei vicini governi cosi: 1. Duranto e doppo la guerra Balcanica il 5. VII. sino ai primi di Luglio 1913 l'esercito alleati ha Caciato i turchi è governò l'intiero vilaete sino le alezze di Ciatalgia nei dintorni di Costantinoppoli.

2. Secondo il trattato di pace firmato à Londra nel 1913 trala Turchia ed i quatro alleati balcanici: Bulgaria, Serbia, Montenegro e Grecia e coll'aiuto dell'Jnghilterra si determinó il nuovo confine orientele — cominicando dal porto sul Mare Nero—Midia uscenao dirittam nte a Enos vicino allo sboceo di Mariza nel marc Egeo. Secondo questo trattato $^{1}{}_{,3}$ quasi dal vilaete d'Adrianopoli impadronato colla forza dell'eseriito bul garo lo restituissero mouvamento alla Turchia, qui entrano Dede Agace, Galippoli, Rodosto e Losen Grad.

3. Appena un mese doppo il firmamento del suddetto trattato, la Turchia utilizzando la lite e la guerra tra gli alleati balcanici e l'invasione Romena iu Bulgaria riprese nuovamenté tutti i ditorni d' Adrianoppoli fomentati di alcuni governi Europei, nonostrante il fatto che quei parti erano ceduti alla Bulgaria col trattato firmato a Bucarest e Londra.

4. Doppo la pace di Bucarest firmato tra i nuovi alleati e cioe la Rumenia, Grecia, Serbia, e Montenegro di una parte e la Bulgaria dall' altra, l'ultima ramasse circondata da tutte le parti con dei nemici e tralasciata di tutti; cosi la Bulgaria era costreta di rivolgersi verso la Turchia per nua intesa amichevole tra di Loro. Ju questo modo la Turcha ha mantenuto per se quasi l'intera provincia d'Adrianoppoli e la Bulgaria prese una parte del cirdondori di Malco Tarnovo, Losen grad, e verso la parte meridionate la terra inclusa tra i fiumi Mesta, Mariza e la riva del mar Egeo.

5. Durante anno 1915 per una intesa reciproca tra la Turchia e Bulgaria avvenne una piccola rettifrca del confine lungo il corrente di Mariza, iu modo che la Bulgaria prendeva tutta la riva sinistra una parte dei circondari di Dimotica e Adrinoppoli e la citta diCara Agace in vicinanza dell' ultimo,—una superficie di circa 2000 kil. quadrati assiemue colla liniea ferroviaria Adrianoppoli — Dede Agace.

6. Doppo la guerra Europea nella pace preliminare al 29 di Settembre 1918 in Salonico, tra la Bulgaria di una parte e dall'otra, il rapresentante dall'Jntesa il Generale francese Franche d'Espere, il rapresentante degli Stati Uniti Signor Marfi; nei l'ultimi trattati difiniti-vi la Tracia ocidentale l'avevano promesso alla Bulgaria.

7. Secondo il tratato di Nioi in Pariggi al 27 XI. 1919 constrinssero la Bulgaria, nonostante la proclamazione di Uilson, e la costa del Mare Egeo tra a fiuni Mesta e Meriza, una pare della falde meridiouali e ocidentali attenerro a dispozione dell'Intesa coll'intenzione di formare una provincia pacifica-Autonoma e mezzo anno fu governata sapientamente e colla giustizia dal generale fransèso Signor Charpi.

8. Sei mesi doppo il trattato di Pariggi, in San Remo la tesssa Tracia Ocidentale come l'abbiamo detto piu sopra, che per forzza dei trattati di Bucareste e poi quello di Costantinoppoli e nell'ultimo a Salonico, nelle pace preliminare era tralasciata alla Bulgaria riconoscendola non solo etnograficamente, geograficamente storicamente, ma anche dei bisogni e interesi economico-commerciali alla Bulgaria, i governi dell' Jntesa l'hanuo trosferito alla Grecia. Non passò molto tempo secondo un nuovo trattato di Severno connettero alla stessa la provincia d'Adrianoppoli sino la riva di mare Nero, l'altezza intorno Ciatalggia, la costa del mare di Marmoro, la penisola, di Galippoli i Dardaneli colla probilita presto d'avere auche i d'intorni di Constantinoppoli.

9. Nel 1922 doppo la sconfitta dell'esercito greco presso Adrianoppoli e nell'Asia Minore la Tuchuia diviene la patrona della Tracia Orientale colla citta d'Adrinoppoli e la Grecia ha potuto rittenera la Tracia Orientale colla citta di Cara-Agace in vicinanza d'Adrianoppoli.

E cosi l'unico profito dell'infelice Bulgaria, la quale l'ultimamente venne ristretta, derrubata dei suoi vicini, nauseata con pagamento fuori delle sue forze, doppo gravi perdite materiali, piu de 500 mille morti e feriti, gente atta di lavorare e produrre; l'hanno ammonito la piccola strisceia di tereno per mezzo della quale poteva liberamente respirare e di essere iu contato diretto col mondo esterno ed i stati eurpei per mezzo d'uno via libera e indipendenti atraverso il mare.

II.—Breve rivista storica etnografica e politico ecenomica della Tracia Meridionale e ocidentale dal Secolo IV d'Gossi sino ad'Oggi.

Atraverso i sicoli IV e V d. Gesu della meta Orientela del l'Jmpero Romano si formava la Grecia mediaevale colla capitale Constantinopoli d'oggi. Coll'aiuto dei Cristiani nell'Jmpero la lingua oficiale Romana era sostituita calla lingua Greca e iu siguito prese dominio anche

la cultura spirituale greca e cosi verso la fine del secolo VI la fisionomia Romana nella Tracia e nella penisolo diviene affato Slavo-bulgara. J Slavo bulgari arrivarono dal Nord e in breve tempo hanno popolato guasi tutte le provincie della pensola balcanica, penetrando anche nell' isole del mare Egeo sino a isola di Creta. Per questa Slavo bulgrrizzazione della penisola fanno testomonianza i annalisti Greci di quei tempi come ad es Joan Eferski, Akropolit, Dimitri Grigora Hamatian ed altri; questo lo confermano i Storici Greci ed Europei d'oggi. Nonostante cio, come testimoni possono servirci i nomi slavi che conservano sino ad oggi parechie localita, villaggi, fiumi e monti in guasi tutta Grecia Meridionale, Epiro, Tetaglia. Albania ece; e le molte parole Slavo bulgare nella lungua greca partala iu queste provincie. Restati per pui lungo tempo al posto dell'antica ma malto diminuita popolazione Romana nella Tracia i Slavo-bulgari incouminaiarano di lavorare i terreni fertili pero divastate nelle pianure e le vallate della Tracia, maltiplicarono i greggi di bestiame nei monti è cosi in breve tempo divennero l'elemento produttivo sui quali si basa la forza economica e finanziaria della Grecia.

Nel secolo VII o nella parte del Nord del monti balcani si formò il primo reguo Slbvo-bulgaro e cosi incomincia l'aspirazione dei bulgari sottomessi ai greci di unificarsi con i suoi fratteli liberi oltre il balcan in una unita politica in un reguo omogeneo.

Nonostante le lunghe e teribili lotte che hanno rivissto i Slavo-bulgari sono riuscite di esigersi spiritualmente tra gli altri popoli vicini colla sua proprio cultura nazionale e di dare alla Ggecia dei colonnelli, gente colta e persino i Patriarchi. Jn mezzo dei bulgari lungo la costa del mar Egeo e nei d'intorni ed entro Salonico sorgevano i due frattelli S. S. Kirilo e Metddi i quali inventarono la scrittura vechio-bulgara e la stetsa iu seguito divenne comune per tutti i Slavi. Cosi Essi crearono iu quei tempi fiorente letteratura per mezzo della quale si divulgava e consolidava la religione cristiana nei allri popoli Slavi. Jl Loro santificato, puro e publico modo d'aggire era aprovato e benedêtto iu quei tempi dai due altari cristiani universali e cioe quelle di Roma e di Constantinopoli.

E cosi i socoli e X-mo d. Gesu nel regnatura dei Zar Boris, Simeon, Samuil incomincia la piu risplendente epoca dela vita storica del popolo Slavo-bulgaro. Nel scolo d'oro dello Zar Simeon si manifesta piu intensamente la poienza, la crezion: spirituale e le cultura internazionale dei Slovobulgari.

Jl popolo bnlgaro in quei tempi arriva la sua grandeza e la piena unificazione in un reguo politico il quale si comprende nei suoi confini storici ed etnografici: i monti Carpati verso il Nord; Mar Nero verso l'oriente; e mar Adriatico verso Ocidente. Durante il S. XIV Joan Kantakusin il pretendente del trono Greco chiamo iu aiuto i turchi del'Asia minore contro il Re bulgaro despota Momcil della Tracia meridionale la sede del quele era la citta Ksanti.

Pocco tempo dopo questo avvenimento e cioe nell 1352/53. i turchi, aprofitando della lotte dinastiche e dai disordini entro Grecia ed infine dal teremoto catastrofale nei dintorni e lungo le costo del Mar di Marmora, atraversarono i Dardanelli e cominciarono la sua marcia funebere e conquistatore della riva Europea; cosi verso il 1370 si impadronarono delle fortezze nelle localita di Tracia e hanuo trosportato la capitale da Brussa in Adrianopoli. La popolazione bulgare iu disordine si spargeva: una parte nell' interno dei Monte Strangia, Rodopi i Balcani, l'atra era. impriggionate ed in seguito amazzati o trascinati in Asia Minore; una parte della popolozione dei villaggi lungo la costa marina cerearono salvezzo in Costantinopoli e nell'isole.

Cosi sucessivamente entre un periodo di 20 anni la Tracia era affatto spopolata. Jl cavaliere Bertrandau de la Brokier di Francia ritornando da Palestina e viaggiando da Costantinopoli a Salonico nel 1423 serive: da Rodosto sino a Seres non ho trovato nessun villaggio conservato e ero costretto di dormire sotto la tenda.

Per assigurarssi il dominio sopra le provincie occupate i turchi hanno colonizzato dall'Asia Minore i suoi connezionali, cosi che nel S. XV la Tracia ottenne fisionomia turca ed ai Vilaggi, specialmente nelle pianure si da la nominazione turca. Nonostrante cio pero, in ogni villaggio, osia nel suoi intorni si trovano avanzi denominozioni e leggende per le vecehie e smarite villaggi o stabilimenti sociali come Monasteri, chiese cimiteri bulgari Nelle montagne lnverce i villaggi e le localita hanno conservato sino ad oggi i nomi Slavo--bulgari; sono montenute pure le citta antiche bulgare come: Adrinoppoli, Plodiv Midia, Visa, Silivria, Erecli, Maronia, ed altri; i posti Strategici, ed i Villaggi inaceasibili lungo la riva del mar Egeo.

Doppo cento anuo di querre e devastaztoni nel 1450 cadeva nelle mani di turchi anche Costantinopoli e cosi la turchia divinere padrona dell' intera Penisala. J terreni adati alla cultura erano disstribiti ai colonisti turchi, ai colonelli di merito e dei Bei funzionari. Dopo questo pero incominciarono i tempi piu tranquilli, non si trovavano lovoratori per cultivare le campagne e le vallate devastate e spopolate. Essendo pero la vita nelle montagne molto dificile e dall' altra parte chiamati dei turchi i bulgarie incomincciavano di scendere verso la piamura per cercar lavoro e come operai presso i turchi elaborano la terra, allavavano il bestiame, gli constuivono le case, le moschei, le strade selciate, i ponti sopra i fini ece Cosi poco per volta le pianure e le vallatte della Tracia Meridionale e Ocidental dal Secolo XV e XVI sino ai ultimi tempi si popolavano coi bulgari agricoltari e artigian i quali diventono come nel s. Medioevale l'élemento lavoratore e produttore dando lâ forzo ecomica e finanziaria dello stato e cosi pure il benessere dei Bei e fuzionäri turchi Nelle citta e centri militari e nei villaggi lungo la costa del mare che incominuiarono rianimarsi assieme coi bulgari si collocavano, venendo di Costantinopoli e della isole anche delle fomiglia Greche—l'occupazione delle quali era costrizione delle barche; botegaie, viticotori e mediatori nello scambiamento dei prodotti elaborati della numerosa e compatto e produtiva popolazioue bulgara nelle citta e le isole

Pero la debulgarizazione è specialmente nella Tracia Orientale e Ocidentale contunuava sistematicamente ed interrotomente anche durante il giogo turco, che duro 5 Secoli intieri. J distacamenti dell' esereito turco, che si trovavano nei divtorni di Costantinopoli e quei di possaggio. — venendo o andando da Costantinopoli i gianizzeri i banditi, i bei funzionari facevano grandi devastazioni. Nelle stesto tempo la Patriarchia internazionale Greca che aveva ottenuto dai Sultan larghi diritti Chiesali aiutata dai numerosi cleri sparsi dapertrtutto nell, Jmpero e dai funzionari turchi—imporrevano alla popolozione bulgare la lungua greca, gli violavano la coscienza gli calunniavano davanti i turchi con lutti i mezzi imaginabili, collo scopo di costringergli che si faciano greci. J turchi dal lato suo inporrevano la religione moametana alla popolozione bulgara seconodo i casi, spese volte pero ad intere provincie come sono per es. i musulmani d'origine bulgaro nel monte Rodopi. L'epidemie di quei tempi hamo preso molte vittime.

Oltre tutto cio durante la guerra Russo Turca e le guerre doppo il secolo XVIII molte milliaie bulgari hanno lasciato i suoi villaggi della Tracia Orientale e Ocidentale e popolavano la Romenia. Erano momenti pero, per es. dal 1810 — 1820 durante la rivlouzione greca per la pronozione della religione cristiana quanto i amazaminti erano numerosissine. Le malatie hanno perosso pure le sue numerose vittime.

Nonostante tutti gravi sopravivenze, -- rare pei altri popoli: e cioe il continuo diperimento di migliaie e migliaie bulgari, questo pure, sino la guerra balcanica nella Tracia Orientale e Ocidentale la popolozione bulgara dominava. altre nazionalita e la regione inclusa tra i muri di Costantinopoli, sino le rive del mare di Marmora, Mare Nero ed Egeo, aveno piena fisionomia nazionale bulgara. Cosi secondo il colonello francece Leone Lamonch, i bulgari nel circondario di Adrinopoli, cioe la Tracia Orientale e Ocidentale d'oggi giorno ammontava il numero di 600,000 individui.

Oggi la scienza storica ne-dispone con dei documenti dai quali si ditermina pienamente il carattere di nazionalita bulgara della Tracia Orientale e Ocidentale; essa dispone oltre le numerose discrizioni di una seria di viaggitori popolari europei nell'oriente europeo; le discrizioni da scienzati e le persone delle diverse missioni politiche; tiene pura a disposizione i confessioni personali sia officialmente sia confidenzialmente dell'autorita turca e Greca; dall'autorita chiesale Greca -- documenti che si trovano nei archivl dei rapresentanti di stati europeie. Tutto cio si certifico infine dalle legende conservate sino ad oggi i le confesioni di avere origine bulgara tutte le famiglie che a suo tempo facevano finta di essere greci per mantenere la sua vita, questi specialmente nelle citta della Tracia Orientale e Ocidentale e nei villaggi greci lungo la riva del Mare e quelle famiglie che si trovavano entro Costantinopoli.

III — La Tracia Orientale e ocidentale nel risorgimento, le lotte nazionali e l'opera liberatrice del popolo bulgaro.

Nonostante il fatto che la popolazione bulgara nella Tracia Orientale e Ocidentale, nelle vicinanse di Constantinopoli erano sottomessi durante il dominio turco alle continue violenze, denazionalizazione e destruzione per diversi modi, non bastarona di soffocargli la coscienza nazionale e di anientargli affato. E quando il monaco Paisi di Hilendar nella penisala di Aton getto la Scintila per risveglio, essa infiammò il Sensso nazionale anche nei bulgari della Tracia Orientale e Ocioentale i quali cercarona i suoi diritti unami—di pensare liberamente, di parlare, studiare, pregare in lingua paterna — sino a quei tempi colpestati.

Sucessivamente divenero foccolari per la stesa indipendenza, nazionale ecclesiastica, spirituale e scolare le citta: — Nisce, Vrania, Pirot, Scopie, Bitolia, Ohrid, Salonico, Losengrad, Adrianopoli, Costantinopoli e in Dobrugia: Tulcia e Braila. La Tracia Orientale e ocidentale hanno datto parechi cultori nel rivreglio e erezione del popolo bulgaro: Losengrad per es. ha dato il primo Esarco bulgaro Antim I-o alla rinnovata e indipendente chiesa (bulgara) popolare; Adrianopoli sviluppo grande azione di popolare attivita e nel 1831 edificarono nel villagio Kirisce-Hane la prima chiesa bulgara „i S. 12 Apostoli“ Piu tardi sucestivanante assiema colle scuole elementari sergevano due ginnasi bulgari e un lizeo catolico i quali in breve tempo erano insuficienti di acogliere i giovani bulgari della Tracia meridionale e Ocidentale. Nei primi $^{3}|_{4}$ del Secolo XIX Sino alla guerra liberatrici, Adrianopli, ha dato nelle lotte di rinascimento miliaie di vittinie per la cultura spirituale e ecleciastica, e la liberta politica del popolo bulgaro

Durante la rivoluzioue nel monte di Srednagora nel 1876 i carceri d'Adrianopoli erano piu dei altri pieni di bulgari; nella Stessa citta erano impicati piu di 5000 persone dei quali 300 erano della citta e dai intorni villaggi bulgari. L'esecuzione dell'impicamento si faceva sotto gli occhi di commercianti stranieri e di consoli europei nella citta e cioe: quello d'Inghilterra S-r Blant il russo Strupin, l'Austro-Ungarico S-r Kamerlo. Lasciando a parte dei bulgari amazzati nei villaggi della Tracie Ocidentale e Meridionale; allri centinaia sono morti esigliati in Asia Minore e riempendo i carceri turchi sino all'arrivo dell'esercito liberotore a S. Stefano vicino a Costantinopoli. Quando avenivano guerre tra qualche nazione cristiana e la Turchia e specialimente nelle guerre Russe e poi durante i tempi di rivoluzion nei stati vicini; Serbia, Grecia, Montenegro e Roumania; sia pure in qualche avenimento politico nel continente europeo il popolo bulgaro ha dato sempre il suo generoso tributo morale, materiale o in nomini. Milliaia volontari bulgari, noti e ignoti da per tutta la Bulgaria lasciavano le sue ossa nei campi di batlaglia in Serbia, Grecio, e Romenia vantandosi della speranzi che finirano una volta per sempre le sofferenza secolari del popolo bulgaro.

Fin quanto che le condizioni Geografici, politici e etnografici divenero moto sfavorevoli e specialmente dopo l'occupozine della Tracia dai turchi, pero lo spirito combatente dei bulgari specialmente nella Tracia Meridionale e Ocidentel per la liberta e indipendenza, per la difesa dei oppresi davante il tiranno, si manifestava porechie volte e dava ai turchi e ai Greci gravi pensieri, mostrandogli e cosi anche nel mondo esterno che anche il bulgaro da qualunque luogo sia, ha il diritto umano e sacro di vivere sotto il cielo di Dio

Penetrati dal piu alto idealismo, e sarificio per difesa dell'onore e la vita dei suoi cari vicini, in difesa del suo popolo e la terro nativa; geste e i personali virtu dei protettori nazionali hanno lasciato nell'anima

popolare profondi riccordi che sono incantati nelle canzone popolari e con riseptto sino ad oggi si lamentano i laro nomi non salamente dai bulgari ma anche dei turchi.

Uno dei piu grandi Eroi nazionale della Tracia meridionali nella viggiglia e durante la guerra Russo-Turca nel 1877-78 per la liberozione bulgara e Petco Chiriacoff.

IV. — Petco Chiriacoff — Eroe nazionale della Tracia meridionale.

Nacque il 6—XII 1844 in un villaggio di veri bulgari, chiamato Duvan Hisar; l'antico nome del villaggio era Gradiste, circondario di Fere, provincira di Dede-Agace, situato alle falde (ai piedi) dei Rodopi meridionali.

I genitori erano poveri e semplici e si occupavano d'agricoltura e di Allevamento di bestiame. Petco Studio presio la Scuola del Suo villagio, e fino al 17-o anno aiuto i genitori nei loro affari domestici. Spesso, il fratello maggiore — Mitio gli parlava della meravigliose imprese del voivoda Anghel che in quei tempi teneva in rispeto i funzionari turchi e i bei nella parte meridionale dei Rodopi. Durante gli anui 1858—1860 i turchi gli imprigionarono il padre trasportadolo nelle diverse carcero e rovimandolo materialmenta; e nello stesso tempo gli ucciseri il fratello Mitio. Tutto questo esaspero il tal modo il giovane Petco che al suo 17-o anuo di età prese il fucile assieme ad alcuni suoi fedeli amici e si diede alla campagna. A 18 anni compiti Petco cirovago dai Rodopi al mar Egeo, da Cavala a Rodosto conducendo una lotta interrotta cotro la tirania e i funzionari turchi e contro lo Spioneggio Greco che continuamente ostacolava la popolazione bulgara.

Durante le sue peripizie prese parte a piu di 50 conibattimenti e fu ferito piu di 35 volte; pareechia volte fu imprigionato ma, riusci sempre a liberansi grazieral Suo coraggio, abilita e chiareveggenza.

Petco continuando nel suo apostolato ai voivoda e animato dall' idea di liberare il suo popolo e la sua terra natale dal dominio turco, ando in Italia perso il noto eroe nazionale italiano Garidaldi e de la passo in Francia, nell'isola di Creta ove prese parte viva nella rivoluzione Cretese nel 1865 dando di grande eroismo, e di la passo infine per Atene, giro tutta le Macedonia e la Tracia estendendo cosi la propria coltura civile e militare, e osservando di visu la crudeltà del giogo turco sotto il quale soffrivano i bulgari dovunque; Egli aveva innate in se la forzza il coraggio inteligenza l'amore partio; era il tipo caratteristico dell'antico bulgaro: religioso e nobile, fermo nei propositi e onesto nella vita, sofriva quanto sofrivano gli altri

Durante la guerra di liberazione bulgara anno 1877 — 878 egli, con 200 giovani volontari, nei villagi dela prov. di Ghiumordgina insorgeva contro i turchi fuggenti dando adito ai russi di potergli piu facilmente insequire, salvando cosi dagli incendi dalla rapine e dai malrattamenti i villaggi bulgari nei dintorui di Dimotica, Fere, Dedeagace. Doppo cio facilito l'occupazione russa reprimendo il fermento turco nei Rodopi, fermento fomentato da Stranieri (invidiosi delle viftorie russe e condotto da un certo Sencler, formando una socetà ginastica nella Rumelia del sud gia liberra, da contrapporre alla guarnigione turca rimasta sui baleani secondo il trattato di Berlino.

Per questi servizi resi all'armata russa e per il suo eroismo, Petco fu chiamato a Pietrogrado decorato personalmente dall' Imperatore Alesandore II-o. Liberarore della Bulgaria, ottenendo la nomina di capitano dell'esercti russo e avendo una certa estensione di terreni nei dintorni di Kieff. pero Petco Kiriacoff presto senti nostalgia della sua terra natia, lascio la Rusia e ritorno nella citta di Varna a vivere in pace ove mori il 7, febbraio 1900.

V. Jl destino della Tracia dopo il trattato di Berlino nel 1878; secondo i trattati di Londra e Bucarest nel 1913; e quei di Pariggi nel 1919 e 1920.

Dopo la guerra di liberatione lo Zar Liberatore nomino il Principe P. A. Cercaski di organizare l'aministazione civile delle provincie bulgare ocupata dall' esercito russo. secondo le determinate verita Storiso etnogratiche della penisola balcanica. Egli preparo il proggetto precisando i confini entro quali dovette sviluparsi la libera Bulgaria. Secondo questo proggetto aprovato anche dello Zar, la Bulgaria doveva prendere tutte le provincie popolati dei bulgari e cioe: della parte del Nord le citta Nisce, Kursciumli, Lescovetz, Priscetina, Prisren; nel Meridionale — tutta Macedonia sino al fiume Bistriza, col Salcnico, tutto la riva del mar Egeo; Verso oriente le altezze della monte Strandgia sino al mare Nero e dal Nord lutta Dobrudgia.

Al 19 di Febrai 1871 si firmo tra la Russia e la Turchia il trattato di S. Stefano e cosi termino la guerra. Nonostante cio che secondo questo trattato non si riguardavano tutte le localita popolate coi bulgari come erano per es. una parte del circondario di Nisce, una parte della Dobrudgia del Nord; una parte delle Tracia Orientale e Ocidentale e una parte della Macedonia Meridionale vicino il fiume di Bistriza; riconoseinte come bulgare con un decreto del Sultan nel 1870. Nelle'una conferenza delle potenza europea in Costantinopoli nel 1878, nel proggetto del Principe Cercaski, in ogni modo si dette liberta alla piu grande parte del popolo bulgaro, asigurandogli libera uscita nel mar Egeo e cosi una via navale internazionale.

Nei limiti del nuovoformata Bulgaria di S. Stefano la quale dovette essere il principale e sicuro mezzo per la pace. tranquilità è giustizia nella penisola balcanica e in seguito per tutta l'Europa Orientale entravano le citta di Pirot, Vrania. Kacianik della Moravia provincia bulgara; la Macedonia celle citta verso i suoi confini—Debar, Ohrida, Stuga, Korcia, Kostur, Scopie, Bitolia ed altri, assiene collo sboco del fiume, di Vardar nel porto di Salonico; della riva del mar Egeo le citta: Seres, Drama, Kavala, e Porto-Lagos, della Tracia Orientale Losen-Grad, Liule-Burgas, sino a Midia Qui non entravano Adrianopoli, Rodosto, Silivria, ed altri lasciati per la sigurezza dei Dardaneli.

Per la grande sventura i regni dell'Europa Ocidentale: Jnghilterra, Francia, Germania Jtalia e Austro-Ungheria e specialmente la prima e l'ultima assieme, colla Grecia e Serbia non hanno voluto lasciare un cosi picolo popolo cristiano, crudelmente tormentata e destrutto cinque secoli intieri, di respirar liberamente di rallegrarsi della vita umana libera nella propria terra, come liberamente vivano tutti i grandi e picoali stati d'Europa.

Jl pesante destino del popolo bulgaro sembrava d'essere deciso anticipatamente cioe due anui prima, quanto sucedettero le grande assassinate turche ai bulgari nella Tracia. Jl capo del governo Jnglese lord Bikonsfild nell'un discorso al 28 d'octobre 1876 ad un pranzo datogli dal Lord Mera iu Ghil-Agol aveva detto: „L'Jnghilterra prima d'interesarssi per il miglioramento della vita dei sudito christiani deve mantenere i trattati che assigurano l'intergrita della Turchia".

Nel congresso di Berlino tra i rapresentanti di governi europei nel mese di Giugno 1878, hanno diviso la Bulgaria in cinque parti: a) Macedonia, la Tracia Orientale e Ocidentale si dettero nuovamente alla Turchia; b) J circondari Nisce, Pirot, Lescovez popolati coi bulgari alla Serbia: c) La Dobrudgia—alla Romania: d) della metta Ocidentale della Tracia il letto superiore e medio del fiume Mariza sino e assieme col golfo di Burgas si formava la cosi detta „Romelia Orientale"—settomessa al Sultan — e) per la Bulgaria rimanevo il teritorio tra il Balcan e Danubio assieme col circondario di Sofia

Per l'insistenza dell' Jnghilterra in questo congresso prese parte il rapresentanti della piccola Grecia in quei tempi alleatta morale e fervente difensatrice della Turchia coll' scopo di non permettere che si solevi nuova nazione Slava dell'Oriente Europeo e di evitare a qualunque popolo Slavo d'allungarsi sino alla riva del mare Egeo.

Cosi Europa civile portatrice della dottrina cristiana per l'afrattelamente e la pace tra la gente, dei deritti umani e la liberta dei popoli con discernimento nel tratato di Berlino creo le condizioni piu favorevoli di prolungare la schiavitu del popolo bulgaro, che si versino nuove lacrime e sangue e di darsi nuove vittime umane nei Balcani.

L'Europa ha minato la pace colla sua opera in Berlino e per causa sua siamo arrivati alla guerra balcanica e Europea, minaciando l'avenire coll'altre piu teribili sventure

Le condizioi di vita nella Tracia Meridionale e Ocidentale dopo il trattato di Berlino divennero molto gravi. Cosi la Turchia per assigurarsi la completa custodia di Costantinopoli e la supremazia politica e militare, la Grecia della sua parte avendo paura che qualcheduno ostacollasse il suo miraggio d'ocupare Costantinopoli; tutte due assieme e in pieno d'acordo incominciano la completta debulgarizazzione di queste provincie tanto piu che la popolazione era lasiata affato nei loro mani.

Jl sacheggio dei Bei e funzionari turchi. le gravissime imposte, l'angarie, il brigadtaggio, le contunue opressioni dei terreni che cresevano di giorno in giorno, il continno trascinio nei carceri l'amazzamenti l'incendi ece ece. dall' altra parte le intrighe greche e costringimento di diventare greci, la popolazione bulgara della Tracia Meridionale e Ocidentale diradava velocemente. Doveva finalemente venire l'infelice l'anno 1913 — quanto i turchi aiutati della popolazione greca caciarono affato i bulgari dai fuocolai nativi e cioe la maggior parte furono fucilati; centinaie raggazze, giovani spose, e giovini erano trascinati nei Arem turchi a Costantinopoli e Asia Minore. Le case la mobiglia, il bestiame e tutti i possedimenti dei bulgarie erano usurpate dai turchi e dai Greci

Jl tenente inglese Cermscid socio nella legazione Jnglese a Costantinopoli in un suo raporto serive per la Tracia Orientale che 23000 bulgari solamente del circondario di Ceorlu hanno lasciato i suoi Villaggi andando dietro l'esercito russo il quâle era costretto di ritirarsi secondo il trattato di S. Stefano nel 1878.

Nel mese d'agosto e settembre 1903 durante il soprimento della rivoluzione di Jlinden nella Tracia Orientale erano bruciate 2160 case dei bulgari; 2565 persone venivano amazzati; 920 ragazze e donne erano disonorate; 135 ragazze erano trascinate nei Arem turchi; 12880 gente rimanevano senza tetto e 15185 nomini ossia 3613 famiglie hanno riuscito di rifugire in Bulgaria e salvarsi la vita. Come testimoni a queste triste scene erano i suditi europei a Costantinopoli e Adrinopoli, le missioni Evangelista d'Amarica e quella catolica nell' Adrianopoli ed altri.

Per divastamento e debulgarizazzione della Tracia Orientale durante il 1913 il corispondente del giornale francese „Gazett de Francfoitt" dal 29 d'ottobre 1913 scrisse: „lasciando a parte i pochissini villaggi greci tra le citta Dercos e Midia, la Tracia Orientale combiò la sua fisionomia diventando mussulmana. Quanto prima i paesi vicini e tutto il circondario di Losengrade erano popolati dei bulgari i qualli sono costretti oggi di emigrare in bulgaria „J turchi venivano della Macedonia occupata dai Serbi e Greci. Anche la Tracia Ocidentale nell'estate del 1913 ne ha dato moltissime vittime umane e materiali causate dei incendi sopra i villaggi bulgari eseguiti dai turchi e Greci. Dopo il firmamento della pace a Bucarest e l'intesa a Costantinopoli i fuzionari bulgari hanno ripreso quella piccola striscia di terreno e qui trovarono subito riparo molti bulgari della vicina Macenonia Meridionale e Ocidentale dove i villaggi gli erano derubati ed incendiati dall'esercito greco*) Ma quanto nel 1920 a S Remo la Tracia ocidentale si dette alla Grecia incomiciarono le nuove fatiche della popolozione bulgara. Per mostrare davanti i suoi grandi benefattori dell'Jntesa che questa parte e di nazinnalita greca, e con cio giustificare il suo dominio sopra di essa i funzionari greci hanno messo in opera lutti i modi conoscinto a loro per soffocare l'elemento bulgaro. Cosi iniziano i diversi modi di violazioni, derubazioni, amazzamenti, trascinuo nei carceri, l'angaria, annientare tutto questo che era bulgaro; mandavano dai intieri villaggii le doune, le regazzi edi vecchi in asiglio nelle isole sino a quando la popolozione bulgara dovette lasciare quei parti definitivamente e cercare salveza in Bulgaria.

Questo modo di caciare via i bulgari della Tracia Ocidentale, cioe con lacrime e sangne, con fuoso e spada si assolve davanti il mondo civilizzato d'oggi dla l' atto crudele:— Convezione per spontanea emigrazione" preseritta delle nazioni vincitrici aprovata e segue la sua esecuzione la Societa dei popoli — sconosciuta sino ad oggi alla Storia Umana.

Conclusione.

La costruzione fisico-geografica della Tracia. con i suoi limit geografici e storici segnalata dai tempi remoti si assodano anche nella sua Idrografia. Questa struttura naturale e invidisibile imporreva e imporre che questa regione anche etnograficamente, economicamente e commercialmente deve essere unica e indivisibile. Come è nei suoi territori acando e esclusivamente colle rive dei e tra Mari confinanti e cioe: Mare Nero, Mare di Marmora e l'Egeo; essa pure unica i indivisibile e da suoi vicini regioni come Misia verso il Nord e Macedonia verso ocidente. E se per addietro nel lontano e vicino passato esclusivi avvenimenti storici hanno imposto lo sbranamento politico di questo territorio, questo pero non durava di molto ma causava sofferenze, lotte, sanque e turbamento della pace interna e cosi n'ei regioni vicini rifletandosi spesso sopra le condizioni politiche nella penisala.

E ben noto che per la maggioranza nazionale economico-cemmercialmente e storico culturamente da 15 secoli sino ad oggi la Tracia era bulgara. J bulgari di questa parte erano uniti e indivisibili in tutte le sopravivenze gioie e dolori con dei suoi conazionali della intiera patria bulgara. La razza bulgara nella sua vita storica non ha mai condotto lotte per la conquista dei terreni d'altrui; non ha mai manifestato abilita espressive, per rifussione dei etorodossi o gente di altra nazione i quali entravano anche per lungo tempo nei suoi confini. Le grave lotte e le vittime che ha datto il popolo bulgaro erano coll'unica scopo di conservare la sua esistenza come popolo e per congiungere i suoi connazionali, lacerate e vilate del potere straniero.

Lo sbranamento della Tracia fatto 50 anni fa in Berlino e parechie volte in seguito e da 16 anni sino ad oggi e forzata ingiusto e fatale, la sua debulgarizazzione forzata è crudele, spietata. Quello che ha rivissuto la popolazione bulgara nella Tracia Ocidentale e Orientale e piu terribile di quello nel 1878 in tutta la Tracia per i quali a suo tempo un grande uomo di stato ingleso Wiliam Gladston aveva detto:

„Non ho visto mai nella storia umana piu crudele barbarita versi uomo".

Prof. D-r Miletischt—La devastazione dei bulgari nella Tracia nel 1913. Sofia 1918

D. P. Nikolof. La Tracia d'Adrianopoli. Sofia 1919.

St N Sciscköff—La tracia davanti e doppo la guera europea—Plovdiv 1922.

a) Datatione Carnegie. Enquêt dan les balcans. Paris 1914

b) Nouvelle serie de lettresse ecrites a Mehomia, Nevrocop et d'autresse localites de Razlog, pour de soldats grecs du 19-uregimente de la VII-eme division dant le courier été intiriepte le 14/27 jullet 1913.

Termianiamo la nostra couclusione colle porole d'un nobile contemporaneo inglece Signor Prangl il quale iu una grande radunanza politica al 26 di Fecraio 1922 nell' universita di Mancestere per rispondere a un depotato governativo signor Tapp. ha detto:

„Nei balcani gli aleati non hanno manifestato minima atenzione verso il principo di nazionalita. J mutazioni territoriali fatte là, non riposano sopra nessunissima cura per il carattere nazionale dei abitanti,—invece di cupidiggia e vendicabilita della parte dei vincitori. Questo si manifesta molto chiaramente verso la Bulgaria la quale e mutilata e tagliata dal Mare. Non bisogna dubilare che questo modo di trattare la Bulgaria condurra nel futuro noeve guerre. Quella parte dei terreni che la Grecia ha ottenuti gli erano dati come regalo personale al Ministro Presidente Veniselos e quanto mai vera il momento di conoscere la storia dei trattati di pace e le decisioni prese sarano svelate molte strane e iuquielatti affari decisi dietro le tendere. „Jn fine Egli ha terminato rivolgendosi verso il sua Governo.

„Colla sua politica nei balcani—nell'Oriente vicino l'Jnghiltrrra ha getato il seme per le nuove guerre".

СЪДЪРЖАНИЕ:

Стр.
Уводни думи 5
I — Днешнитѣ предѣли и положение на Източна и Западна Тракия 7
II — Кратъкъ историко-етнографически прегледъ на Източна и Западна Тракия презъ срѣдневѣковието 10
III — Източна и Западна Тракия презъ времето на турското господство до освободителната война въ 1877 и 1878 г. 16
IV — Източна и Западна Тракия въ възраждането, националнитѣ борби и освободителното дѣло на българското племе. 25
V — Петко Кирияковъ 28
Отличителни чърти 64
VI — Петко Радевъ 66
VII — Сѫдбата на Източна и Западна Тракия следъ Берлинския договоръ въ 1878 год.; по договоритѣ въ Лондонъ и Букурещъ въ 1913 год. и парижкитѣ—въ 1919—1920 години. 69
Заключение 79

Table des matières:

Page
1 — I. Les frontières actuelles et la situation de la Thrace orientale et occidentale 81
2 — II. Petit aperçu historico-ethnographique et politico-économique sur la Thrace occidentale à partir du V-e siècle après J. Christ jusqu'à nos jours. 83
3 — III. La Thrace Orientale et Occidentale au temps de la renaissance, des luttes nationales et de l' oeuvre de libération du peuple bulgare. 86
4 — IV. Petko Kyriakof, voivode de la Thrace méridionale 88
5 — V. Destinée de la Thrace après le traité de Berlin, en 1878, d' après les traités de Londres et Bucarest, en 1913, et ceux de Paris, en 1919—1920. 89
6 — Conclusion. 93

7 — Zusammenfassung in deutscher Sprache 95

8 — A recapitulation in English 107

9 — Resume in lingua Italiana 121

ОПИСЪ

НА

книгитѣ, списанията и отпечатъцитѣ отъ сѫщия авторъ **Ст. Н. Шишковъ** въ гр. Пловдивъ, ул. „Дюстабановъ“, № 41. соб. домъ.

1— **Устово**, родното село на автора, описание. Печатница Дионне въ Пловдивъ, 1885 г. стр. 52 . . . . цена 20 лв.

2— **Животътъ на българитѣ въ Срѣдна Родопа**. Пловдивъ, 1886 год. стр. 90 . . . . цена 30 лв.

*3— **Портретъ на гръцкото духовенство и коварнитѣ му дѣла противъ българитѣ въ Родопитѣ**. Пловдивъ, 1887 год. стр. 134. Написана е по запискитѣ на свещеникъ Никола Мавродиевъ въ с. Долно-Райково и издадена отъ него съ псевдонимъ С. М. Родопски. цена, —

4— **Родопски старини**, сборникъ отъ обичаи, суевѣрия, пѣсни, пословици, описания и пр. на родопскитѣ жители. Кн. I, Пловдивъ, 1887 год. стр. 32 . . . . цена 20 лв.

5 — **Родопски старини**, кн. II. Обичаи въ Ахж-челебийската каза. Пловдивъ, 1888 год. . . . . цена 20 лв.

6 — **Родопски старини**, кн. III Материали изъ живота на българитѣ въ Ксантийско. Пловдивъ, 1890 год. . . . . цена лв. 20

7 — **Родопски старини**, кн. IV. Материали изъ Даржʼдерско. Пловдивъ, 1892 год. . . . . цена 20 лв.

8 — **Славиеви гори (Родопи)**, месечно списание за наука, народни умотворения и обществени знания, кн. I, II, III, IV, V, VI и VII, Пловдивъ, 1894 год. . . . . цена 100 лв.

*9 — **Уроци по Законъ Божий**, за III отдѣление. Одобрени отъ св. Синодъ при Българската Екзархия въ Цариградъ. Издание Хр Г. Дановъ, Пловдивъ, 1890 г. . . . . цена —

*10 — **Уроци по Законъ Божий**, за IV отдѣление. Одобрени отъ св. Синодъ при Българската Екзархия въ Цариградъ. Издание на Хр. Г. Дановъ, Пловдивъ, 1891 год. . . . . цена —

*11 — **Защо Рупчоското Държавно V-кл. училище да бжде въ Чепеларе, а не въ друго село?** Издание на „Родопска искра“, въ с. Чепеларе. Пловдивъ, 1895 год. . . . . цена —

*12 — **Още нѣколко думи по въпроса за премѣстването Държавното V-кл. училище отъ с. Орѣхово въ с. Чепеларе** Издание на дружеството „Родопска искра“ въ с. Чепеларе. Пловдивъ, 1895 г. цена —

*13 **Отчетъ за състоянието на учебното дѣло въ с. Чепеларе** презъ учебната 1896/97 год. съ кратко описание на селото. Пловдивъ, 1897 г. . . . . цена —

*14 — **Отчетъ за състоянието на учебното дѣло въ с. Чепеларе** презъ уч. 1897/98 г. съ прегледъ на училищното дѣло и въ Ахж-челебийската каза. Пловдивъ, 1898 год. . . . . цена —

*15 — **Трети год. отчетъ за състоянието на учебното дѣло въ с. Чепеларе презъ учеб.** 1898/99 год. съ статия: Класни училища въ Рупчоската околия отъ освобождението насамъ. Пловдивъ, 1899 г. ц. —

*16 — **Четвърти год. отчетъ за състоянието на учебното дѣло въ с. Чепеларе презъ учеб.** 1899/900 год. съ статия: Български класни училища въ Ахж-челебийската каза отъ възраждането до днесъ Пловдивъ. 1900 год. . . . . цена —

*17 — **Нуждно ли е прекарването държавно шосе отъ Станимака до Чепеларе и границата?** Издание на Образ. спомагателното дружество „Родопска искра“ въ с. Чепеларе. Пловдивъ. 1898 г. цена —

*18 — **Поминъкътъ въ Родопитѣ**. Издание на Образ. спомагателното дружество „Родопска искра“ въ с. Чепеларе. Пловдивъ, 1899 г. ц. —

*19 — **Фабричното производство на терпентинъ и колофонъ въ свръзка съ поминъка въ Родопитѣ**. Издание на Василъ Тарпановъ отъ с. Левочево. Пловдивъ. 1902 г. . . . . цена —

20 — **Ржководство по бубарството** съ 14 образа. Преводъ отъ 3-о руско издание. Пловдивъ, 1902 год. Нар. стоп. библиотека № 1, цена 15 лв.

21 — **Изкуствено оплодяване и развъждане риба**, съ 8 образа. Преводъ отъ руски. Нар. стоп. библиотека № 2. Пловдивъ, 1902 г. цена 10 лв

22 — **„Родопски напредъкъ“** илюстровано фолклорно списание за наука, обществени знания и народни умотворения . . . .

	година	I — 12 кн.	1903 год.	. . . .	100
23 —	„	II — 10 „	1904 „	. . . .	100
24 —	„	III — 6 „	1905 „	. . . .	100
25 —	„	IV — 6 „	1906 „	. . . .	100
26 —	„	V — 6 „	1907/908 год.	. . . . .	100
27 —	„	VI — 10 „	1908/909 „	. . . . . .	100
28 —	„	VII — 10 „	1909/910 „	. . . . . .	100
29 —	„	VIII — 10 „	1910/911 „	. . . . . .	100
30 —	„	IX — 10 „	1911/912 „	. . . . . .	100

31 — **Бачковския монастиръ**. Исторически етюдъ отъ проф. И. И. Соколовъ. Преводъ отъ руски и съ нѣколко бележки въ края отъ преводача. Отдѣленъ отпечатъкъ отъ сп. „Родопски Напредъкъ“. 1906 г. ц. 15 лв.

32 — **Изъ Бѣломорската равнина** Пжтни бележки и впечатления. Пловдивъ 1907 г. . . . . цена 35 лв.

33 — **Братско писмо къмъ Българо-мохамеданитѣ въ Родопитѣ и Пиринъ.** Издание на Пловд. свещен. братство. Плов. 1913 г. ц. —

*34 — **Значението на бждещата желѣзница отъ Пловдивъ до Бѣломорския брѣгъ.** Издание на Пловд. турист. дружество. „Калояновъ връхъ“. Пловдивъ 1913 г. . . . . цена —

*35 — **Помацитѣ въ тритѣ български области: Тракия, Македония и Мизия**, I ч. Историко-географски прегледъ, стр. 68, Пловдивъ, 1914 г. Издание по поржка и съ срѣдства на Руската Академия на наукитѣ въ Петроградъ . . . . цена —

*36 — **Речь,** казана на Климентовското утро на 9 августъ, въ салона на „6 Августъ“. Пловдивъ 1916 год. . . . . цена —

37 — **L'Helenisme dans la peninsule Balkanique.** Essai historico-politiqne et ethnogradhique, p. 90+11. Phillippopoli, 1919. . . . . цена 60 лв.

*38 **Речь**, казана на 16 май, 1920 г. на протестационния митингъ въ Пловдивъ по случай отнемането на Зап. Тракия и предаването ѝ на Гърция. . . . . цена —

*39 — **Апели на Пловд. дружество „Тракия“, изпратени до Лондонската конференция на** 20/II, 1921 г. и до председателя на Смѣсената Комисия по доброволното преселване на българи и гърци. Апелитѣ сж на български и френски езикъ . . . . цена —

40 — **Пловдивъ въ своето далечно и близко минало.** Сказка казана на 20/II 1921 г. въ Военния клубъ. Пловдивъ, стр. 40, 1921 г. Издание на книжар. „Новъ животъ“, на Георги п. Василевъ . . цена 5 лв.

41 — **Тракия преди и следъ европейската война.** Издирване и документи, съ приложение на две факсимилета, 20 образи и една етногр. карта, стр. 176, Пловдивъ, 1922 г. Книгата е наградена съ I премия отъ Българската Академия на наукитѣ. . . . . цена 50 лв.

*42 — **Описъ на туристическата изложба отъ 484 фотогр. снимки съ обяснителни бележки на бележити и красиви селища, старини и мѣстности изъ Царство България и нѣкои изъ поробенитѣ български земи.** Издание на Пловд. турист. друж. „Калояновъ връхъ“ въ Пловдивъ, 1923 . . . . цена —

43 — **Описъ на художествено-историческия отдѣлъ съ биографични бележки и кратки пояснения на 89 заслужили дейци**, битови картини и копия отъ Бачковския монастирь, издание на Окржжния Етнографски музей въ Пловдивъ на български и френски, кн. I, стр. 96, 1924 год. . . . . цена —

*44 — **Нашето училище и днешната ни действителность.** стр. 52, Пловдивъ, 1924 г. цена 10 лв.

*45 — **По административното дѣление въ Пашмаклийско.** Пловдивъ, 1924 г. . . . . цена —

*46 — **Етнографско-археологическото значение на монастиритѣ въ Пловдивската епархия**. Отпечатъкъ отъ „Годишникъ на Народната библиотека“ въ Пловдивъ за 1922 г. София, Държавна печатница, стр. 12, 1924 г. . . . . —

*47 — **Les Pomaks de la Macédoine et de la Thrace meridionales.** Отпечатъкъ отъ Сборника на I конгресъ на славянскитѣ географи и етнографи въ гр. Прага, Чехословашко, презъ 1924 г. . . . . —

48 — **Централна презродопска желѣзница и презъ кжде да се прекара,** съ 17 илюстрации, една карта и таблица. Пловдивъ, стр. 48, 1925 год. . . . . цена 15 лв.

49 — **Речь,** казана на 3 ноемврий, 1925 г. на площадъ „Ц. Симеонъ“ въ Пловдивъ при чествуването паметьта на българскитѣ будители-родолюбци, стр. 22 . . . .

50 — **Пловдивъ въ своето минало и настояще. Историко-етнографски и политико-економически прегледъ съ 79 илюстрации,** една географска карта на околностьта и планъ на града, на български и френски, стр. 476 + XXIV, Пловдивъ, 1926/927 год. . . . . цена 150 лв.

51 — **Въпросникъ за изучване селищата и мѣстноститѣ въ Пловдивския окржгъ.** Издание на Пловдивския Окржженъ Етнографски музей, 1928 год. . . . . —

52 — **Отчетъ на старопитала „Константинъ х. Калчевъ“ отъ 1917 до 1928 г.** включително, съ резюме и на френски. Издание на настоятелството, стр. 80, съ 14 образи. Пловдивъ, 1929 г . . . . . . —

53 — **Бѣломорска Тракия въ освободителната война презъ 1877/78 г.** съ 30 образи и резюме на френски, английски, нѣмски и италиянски, стр. 140. Пловдивъ, 1929 г. . . . . цена 60 лв.

Всички гореизброени издания сж препоржчани отъ М/ството на Нар. Просвѣщение за училищнитѣ библиотеки.

Издания заедно съ покойния Йорданъ п. Георгиевъ:

54 — **Българитѣ въ Сѣрското поле.** Издирвания и документи съ петь факсимилета и етнографска карта. Пловдивъ, 1918 г. стр. XVI—70. Второ издание . . . . цена 100 лв.

55 — **Българитѣ въ Драмско, Кавалско, Зъхненско, Правишко и Сарж-Шабанско.** Издирвания и документи и 13 факсимилета. Пловдивъ, 1918 год стр. XVII—60 . . . . цена 100 лв.

56 — **Една страница отъ историята на сръбската пропаганда въ Дебърско и Велешко.** Издирвания и документи и петь факсимилета. Пловдивъ, 1918 год., стр. 36 . . . . цена 80 лв.

57 — **Писмо до българскитѣ войници на бойнитѣ полета.** Издание на Щаба на Действующата армия. Пловдивъ, стр. 20. 1918 год. —

*58 — **Пжтеводитель събеседникъ** отъ Пловдивъ до Порто-Лагосъ по стария римски пжть презъ Родопитѣ, съ илюстрации. Написанъ е заедно съ г. Василъ Дѣчовъ и поради намѣсването ни въ европейската война въ 1915 г. се напечатаха само 80 стр. до с. Хвойна, Станимашко. Книгата № 54 е издадена освенъ на български, още и на френски, английски и нѣмски езици, а № 55 само на френски. И деветѣ заедно и съ № 56 сж наградени съ I премия отъ Българската Академия на наукитѣ и препоржчани отъ М-ството на Нар. Просвѣщение и Военното Министерство . . . . цена —

Освенъ горнитѣ, отъ сжщия авторъ сж обнародвани народни умотворения изъ Родопитѣ въ Сборника за Народни умотворения, наука и книжнина, описания и статии отъ народоученъ, училищенъ, исторически, поминъченъ и разенъ другъ общественъ характеръ, съобщения, рецензии и др. п. въ сп. Български прегледъ, Българска сбирка, Учитель, Солунски книжици, Свѣтлина, Български туристъ, Revue franco-bulgare, Тракийски сборникъ и др.; въ вестницитѣ Народенъ гласъ, Съединение, Стара планина, Борба, Пловдивски окржженъ вестникъ, Българско царство, цариградскитѣ Зорница и Новини, Реформи, Търновска конституция, Родопски гласъ, Миръ, Дружба, Echo de Bulgarie и др. Вестникъ „Нова България“ отъ 1 до 79 бр. презъ 1914 и 1915 г. издаванъ въ гр. Пловдивъ отъ Кузманъ Тодоровъ, печатница Македония, пъкъ изцѣло е списванъ отъ сѫщия авторъ.

Забележка. — Отбелязанитѣ издания съ * = звездичка и безъ цена сѫ изчерпани.

Благодарность.

Авторъ-издательтъ сърдечно благодари на следнитѣ лица, дружества и учреждения, които се отзоваха на поканата и съ предварителното записване и предплата за кн. **„Бѣломорска Тракия въ освободителната война презъ 1877/78 г.“** улесниха изданието ѝ.

1 —	Тракийско благотвор. културно дружество въ с. Михаилъ, Свищовско	14 броя
2 —	Непълната гимназия въ гр. Кърджали	22 „
3 —	Друж. „Тракия“ въ Бѣлоземъ	6 „
4 —	Тракийско дружество въ с. Джанъ-кардашъ, Бургаско	2 „
5 —	Учитель Софкаровъ въ Устово	10 „
6 —	Н. В. Пр. Старозагорския митрополитъ Павелъ	7 „
7 —	Дечо Яневъ, Кърджали	5 „
8 —	Хр. Ив. Караманджуковъ, София	4 „
9 —	Учитель Д. Венковъ, въ Чепеларе	6 „
10 —	Млад. тракийско дружество въ с. Малъкъ Боялъкъ, Елховско	8 „
11 —	Василъ Шишковъ, с Чепеларе	19 „
12 —	Учитель Д-ръ Недковъ въ нѣмското училище Пловдивъ	12 „
13 —	Вълко Шишимковъ, с. Карлуково, Пашмаклийско	6 „
14 —	Д. Пехливановъ, тракиецъ въ С/мака	10 „
15 —	Търговската гимназия, Пловдивъ	57 „
16 —	Екимъ Костовъ, въ гр. Видинъ	13 „
17 —	В. Мариновъ, географско друж. София	15 „
18 —	Отецъ Иосафатъ, френски колежъ Варна	10 „
19 —	Зап. полковникъ Кънчевъ, Пловдивъ	4 „
20 —	Зап. капитанъ Д. Чешмеджиевъ, Пловдивъ	4 „
21 —	Ив. х. Христевъ въ Пловдивъ	5 „
22 —	Нар. прогимназия въ гр. Месемврия	5 „
23 —	Трак. дружество въ Нова Загора	6 „
24 —	К. Кратунковъ въ гр. Кавакли	6 „
25 —	Окр. Трудово бюро въ Шуменъ	11 „
26 —	Крумъ Савовъ въ С/мака	13 „
27 —	Окр. Трудово бюро въ София	5 „
28 —	Окр. Трудово бюро въ Пловдивъ	17 „
29 —	Полковникъ Стояновъ въ Пловдивъ	7 „
30 —	Михалъ Стайковъ въ Борисовградъ	4 „
31 —	Ученицитѣ и Дирекцията на фр. мѫжки колежъ „Св Августинъ“ въ Пловдивъ	83 „
32 —	Д. Джуновъ, Окр. П. Комисия Пловдивъ	4 „

Други десетина лица и учреждения пъкъ сѫ предплатили по за 1 и 2 броя.

Авторъ-издательтъ сѫщо благодари и на следнитѣ г-да преводчици на чуждитѣ езици, а именно: 1) г. Д-ръ Павелъ Недковъ, учитель въ нѣмското у-ще, за нѣмския текстъ; 2) г. С. Салгънджиевъ, у-ль въ Търговската гимназия, за английския текстъ; 3) г. Д-ръ М. Илиевъ, агрономъ, за италиянския и 4) г. Андрея Парапановъ, у-ль въ френския колежъ, за френски езикъ, а тъй сѫщо и на отецъ Херманъ, поддиректоръ на фр. колежъ, за последната корекция.

Ouvrages

du même auteur sur l'ethnographie, l'histoire, la linguistique etc. des Rhodopes et de la Thrace méridionale:

1. La vie des Bulgares des Rhodopes du centre, Philippopoli, 1886, p. 90 . . . . Prix: 30 Levas

2. Antiquités des Rhodopes. Us et coutumes, superstitions, chansons, proverbes etc. des habitants des Rhodopes. Philippopoli 1888, p. 32, premier livre . . . . Prix: 10 Levas

3. Antiquités des Rhodopes, II-ème livre 1888 . . . . . „ 20 Leva

4. „ „ „ III-ème livre 1890 . . . . . „ 20 Levas

5. „ „ „ IV-ème livre 1892 . . . . „ 20 Levas

6. Les mots de Slav (Rhodopes) revue mensuelle, du livre I au livre VII 1894 . . . . 30 Levas

7. Le progrès des Rhodopes. Revue illustrée d'ethnographie, de science, d'études juridiques et d'oeuvres populaires littéraires, 1003, I-re année, 12 livrets . . . . „ 50 Levas

II-ème année, 1904, 10 livr. . . . . „ 50 Levas

III-ème „ 1905, livr. 1—6 (№ doubles) . . . . „ 50 Levas

IV-ème „ 1906, livr. 1—6 (№ doubles) . . . . „ 50 Levas

V-ème „ 1907/8 livr. 1—6 (№ doubles) . . . . „ 50 Levas

VI-ème „ 1908/9 10 livr. . . . . „ 50 Levas

VII-ème „ 1909/10, 10 livr. . . . . „ 50 Levas

VIII-ème „ 1910/11, 10 livr. . . . . „ 50 Levas

XI-ème „ 1911/12. 10 livr. . . . . „ 50 Levas

8. Dans la plaine de la Mer Egée. Notes et impressions de voyage. Philippopoli; 1607, q. 56 . . . . „ 35 Levas

9. Les Pomaks dans les trois régions bulgares: la Thrace, la Macédoine et la Mésie. Revue historico-geographique, 1914, Philippopoli, p. 68 . . . . „ 50 Levas

10. L'Hellenisme dans la peninsule Balkanique. Essai historico-politique et ethnographique Phil ppopeli. 1919. p. 90—II. . . „ 60 Levas

11. La Thrace, avant et après la guerre européenne. Investigations et documents joints de deux fac-similé 26 figures. 11 tableaux de statistique et une carte ethnographique. Philippopoli, 1922, 176 pages . . . . 50 Levas

12. Plovdiv, dans son passé et son présent, aperçu historico-ethnographique et politico-économique, Phiilippopoli, 1926—27, p. 500 „ 150 Levas

II. Ouvrages du même auteur en collaboration avec M. Iordane Pope Guéorguief:

1. La Macédoine Orientale du Sud, I-re Partie, les Bulgares dans la plaine de Serrès. Recherches et documents avec le texte grec, cinq fac-similés et une carte, Phillippopoli, 1918, pages XVI—70 . . . . „ 100 Levas

2. La Macédoine Orientale du Sud, II-ème Partie. les Bulgares dans les regions de Drama, Cavala, Zeukhna, Pravichta et Sareu-Chabane. Recherches et documents avec le texte grec et 13 fac-similés. Philippopoli. 1918 g. XVII—60 . . . „ 100 Levas

3. Une page l'histoire de la propagande serbe dans les biocèses de Dibra et Vélès. Recherches et documents avec texte grec et serbe, acompagnés de 5 fac-similés, Philippopoli, 1919, pages 36 . . . . 70 Levas